

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN
METİNLERDEKİ DEYİM, ATASÖZÜ VE ÖZDEYİŞLERİN
ANALİZİ VE TÜRKÇE EĞİTİMİNE KATKILARI

İbrahim İNAN

İzmir

2016

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN
METİNLERDEKİ DEYİM, ATASÖZÜ VE ÖZDEYİŞLERİN
ANALİZİ VE TÜRKÇE EĞİTİMİNE KATKILARI**

İbrahim İNAN

Danışman

Yrd. Doç. Ömer İNCE

İzmir

2016

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyim, Atasözü ve Özdeyişlerin Analizi ve Türkçe Eğitime Katkıları “ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

İbrahim İNAN

12/07/2016

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

İşbu alışma, j¼rimiz tarafından T¼rke Eğitimi Anabilim Dalı T¼rke ¼đretmenliđi Y¼ksek Lisans Programında Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. ¼mer İNCE

¼ye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

¼ye : Yrd. Doç. Dr. Rabia UÇKUN

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen ¼đretim ¼yelerine ait olduğunu onaylıyorum.

21/06/2016

Prof. Dr. Ali G¼nay BALIM
Enstit¼ M¼d¼r¼

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10116676
Yazar Adı / Soyadı	İBRAHİM İNAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 24497290546
Telefon	5079979943
E-Posta	ibo_de_souza_1907@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerdeki Deyim, Atasözü ve Özdeyişlerin Analizi ve Türkçe Eğitime Katkıları
Tezin Tercümesi	A Study on the Idioms, Proverbs and Adages in Secondary School Turkish Coursebooks and Their Contribution to Teaching Turkish
Konu	Eğitim ve Öğretim = Education and Training
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2016
Sayfa	216
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. ÖMER İNCE 45919408066
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Deyim = :Idioms, Atasözü = Proverbs, Özdeyiş = Adages.
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezinin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

12.07.2016

İmza:

ÖN SÖZ

Türk dili, sözcüklerin anlamsal yönünden ve sözcüklerin sayısı yönünden oldukça varlıklı bir dildir. Bu anlamsal varlığa sahip sözcükler bazen çok yoğun anlamlar içerebilir işte bu tipte anlamlar içerdiklerin bu cümleler standart cümle anlayışının dışına taşarak deyim, atasözü ve özdeyiş halini alırlar ve dil kullanıcılarının hem konuşmalarında hem de belleklerindeki yerini alırlar. Yoğun ve özlü bir anlatıma sahip olan bu sözler insanlara bazen bir durumu çok çarpıcı bir şekilde tasvir ederken bazen de insanlara öğüt verir yol gösterirler.

Bu çalışmada deyim atasözü ve özdeyişlerin Türkçe eğitiminde nasıl bir yerde olduğu sorusundan hareket edilerek 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde deyim, atasözü ve özdeyişler incelenmiştir. Yapılan çalışmada atasözü, deyim ve özdeyişlerle ilgili sayısal değerlere ulaşılmış; bu değerlerden hareketle sınıf seviyeleri arası değerlendirilmeler yapılmıştır. Metinlerde tespit edilen özlü sözler çeşitli kategorilere ayrılarak sınıflandırmaları yapılmış ve bunun Türkçe öğretim programıyla olan ilişkisine değinilmiş ve bu ilişki açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmayla ilgili gerekli yayın ve kaynak araştırması yapılarak konu kapsamında deyim, atasözü, özdeyiş hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgiler Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan örneklerle bunun yanı sıra edebi değeri yüksek olan eserlerden alınan örneklerle desteklenmiştir.

Öğrenim hayatımın lisans ve yüksek lisans sürecinde, engin bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, desteğini her an hissettiğim değerli danışman hocam Sn. Yrd. Doç. Dr. Ömer İNCE' ye lisans ve yüksek lisans süresince bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım tüm hocalarıma ve bu çalışma kapsamında bana inanan ve desteğini esirgemeyen değerli aileme en derin şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix

BÖLÜM I

GİRİŞ

1. Problem Durumu.....	6
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
2. 1. Araştırmanın Amacı.....	6
2. 2. Araştırmanın Önemi.....	7
3. Problem Cümlesi.....	8
4. Alt Problemler.....	8
5. Sayıtlılar.....	8
6. Sınırlılıklar, Tanımlar ve Kısaltmalar.....	9

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

1. İlgili Yayın ve Araştırmalar.....	10
--------------------------------------	----

BÖLÜM III

YÖNTEM.....	13
3. 1. Araştırma Modeli.....	13
3. 2. Evren ve Örneklem.....	13
3. 3. Veri Toplama Araçları.....	14
3. 4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	14

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4. 1. Atasözü Nedir?.....	15
4. 2. Deyim Nedir?.....	37
4. 3. Özdeyiş Nedir?.....	50
4. 4. 5, 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Deyim, Atasözü, Özdeyiş Analizi.....	62
4. 5. MEB 5, 6, 7. Sınıf ve ADA 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi.....	94
4. 6. MEB 5, 6, 7. Sınıf ve ADA 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Atasözü ve Özdeyişlerin Kategorilere Göre Analizi.....	124
4. 7. MEB 5.Sınıf Ders Kitabındaki Özlü Sözlerin Sözlükteki Karşılıkları.....	129
4. 8. MEB 6.Sınıf Ders Kitabındaki Özlü Sözlerin Sözlükteki Karşılıkları.....	148
4. 9. MEB 7.Sınıf Ders Kitabındaki Özlü Sözlerin Sözlükteki Karşılıkları.....	166
4. 10. ADA 8. Sınıf Ders Kitabındaki Özlü Sözlerin Sözlükteki Karşılıkları.....	181

BÖLÜM V**SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER**

5. 1. Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	194
KAYNAKÇA.....	203
EKLER.....	208
Ek 1 MEB Yayınları 5, 6, 7. Sınıf ve ADA Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Görünümü.....	208

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Bakımından Metin Sayılarını Gösterir Grafik.....	3
Şekil 2. Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Bakımından Metin Sayılarını Gösterir Grafik.....	3
Şekil 3. Deyim, Atasözü ve Özdeyişlerin Ders Kitaplarındaki Bulunma Sayısı Analizi.....	4
Şekil 4. Kategorilere Göre Deyim Analizi.....	4
Şekil 5. Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Atasözü ve Özdeyişlerin Kategorilere Göre Analizi	5
Şekil 6. Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Özdeyişlerin Söyleyenlerine Göre Analizi.....	5

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. MEB 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Yazarları ve Sayfa Numaraları.....	59
Tablo 2. MEB 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi	62
Tablo 3. MEB 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Sayfa Numaraları ve Yazarları.....	71
Tablo 4. MEB 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi.....	73
Tablo 5. MEB 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Sayfa Numaraları ve Yazarları	79
Tablo 6. MEB 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi	81
Tablo 5. 1. 7 Ada 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Sayfa Numaraları ve Yazarları.....	87
Tablo 7. ADA 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi	89
Tablo 8. MEB 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi	94

Tablo 9. MEB 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi.....	102
Tablo 10. MEB 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi.....	110
Tablo 11. Ada 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi.....	117
Tablo 12. Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerdeki Atasözü ve Özdeyişlerin Kategorilere Göre Analizi.....	124

ÖZET

Düşünce, sözü meydana getiren ilk eylemdir. İnsanlar her zaman duygu ve düşüncelerini etkili ve anlamlı bir şekilde dile getirmeyi isterler. Bu bağlamda bazı sözler hacminden çok daha fazlasını anlatırlar. Bunlara özlü sözler denir. Özlü söz, az şeyle birçok şey anlatma anlamına da gelebilir.

Özlü sözlere baktığımızda karşımıza atasözü, deyim ve özdeyişler çıkar. Atasözleri Türkçe de söyleyeni belli olmayan, öğüt veren kalıplaşmış sözlerdir. İnsanların yaşadığı birçok durumu özetleyebilen ifade eden atasözleri vardır. İnsanlarda bunları normal hayatlarında ya da duygu düşüncelerini ifade edebilecekleri her mecrada kullanabilirler.

Yine deyimlere baktığımızda da insanların yaşadıklarını özetleyen ya da içinde buldukları duygu durumlarını anlatan sözler olarak karşımıza çıkar. Deyimler genellikle gerçek anlamının dışında mecaz anlamda kullanılır.

Özdeyişler ise şekil ve anlam olarak atasözleriyle çok büyük bir benzerlik gösterir. Hemen hemen aynı gibidir fakat aralarında çok önemli bir fark dikkat çeker. Bu fark da atasözü ve deyim farkını ortaya koyar. Bu farklılık atasözlerinin söyleyeni belli değil yani anonimdir özdeyişlerin ise söyleyeni bellidir ve sözün hemen ardından belirtilir.

Türkçeye özel bir anlam gücü katan bu üç olgu gündelik yaşamın içinde kullanılabilirliği gibi; Türkçe dersleri bağlamında, ders materyali olan Türkçe ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla sınıflarda sıkça kullanılmaktadır.

Bu çalışmada metinlerden hareketle ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde duygu, düşünceleri ifade etme zenginliği kazandırma noktasında yer alan deyim atasözü ve özdeyişlerin kullanım sıklığını belirleyip kategorize edilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Deyim, Atasözü, Özdeyiş.

ABSTRACT

Thought is the first action generating the word. People always want to state their emotions and thoughts in an affective and meaningful way. In this regard, some words refer more than their volumes. These are called as wise sayings. Wise saying may also mean telling more with less.

When we look over wise sayings we come across proverbs, phrases and bywords. Proverbs are the stereotyped words that are anonym and advising. There are proverbs that can explain the events that people live through. And people use them in every situation to state their emotions and opinions.

When we look over phrases we see that they are also the words explaining people's opinions and emotions. Phrases are used in their figurative meanings.

Bywords resemble to proverbs as form and meaning. They are nearly the same but there is a very important difference between them this difference makes them different. The different is that; proverbs areonyms but bywords are not and its author is stated just after the byword.

This three concept that adding a specific meaning to Turkish are both used in daily life and in the classes thanks to the Turkish textbooks.

In this study, from the passages, proverbs, phrases and bywords that help to state emotions and opinions in secondary school 5th 6th 7th and 8th textbooks will be evaluated by categorizing and determining their frequency

Key Words: Idioms, Proverbs, Adages.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Öğrencilere okuduklarını, dinlediklerini, izlediklerini eksiksiz ve doğru olarak anlama; düşünce, duygu ve izlenimlerini belli bir amaca yönelik olarak söz ya da yazı ile anlatma becerisi ve alışkanlığı kazandırmak; Türkçe dersinin genel amaçları arasındadır. Ana dil öğretim olan Türkçe dersi, eğitim- öğretim her aşaması için bir araç ders olarak okuldaki tüm öğretim etkinliklerinin temelini oluşturmaktadır. Ana dilini iyi öğrenen bir öğrencinin başarılı olması kaçınılmazdır. Bu nedenle ana dil öğretiminin gerçekleştirildiği Türkçe öğretimi, eğitim-öğretim sürecinde son derece önemlidir.

Türk dili, hem sözcük sayısı hem de sözcüklerin anlam sayısı bakımından oldukça zengin bir dildir. Bu zenginlik olumlu bir durum olduğu kadar ortaokul düzeyi öğrencilerin okuduğunu anlama ve anlatma konusunda zaman zaman zorlanmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkçe ders kitapları, Türk dilinin öğretilmesi ve geliştirilmesi açısından Türkçe dersinin ana araçlarıdır. Türkçe ders kitabındaki metinlerle hayata dair hemen her konuda öğrencinin bir fikir ve bilgi sahibi olması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu metinlerde kullanılan deyim, atasözü ve özdeyişler Türkçe öğretiminde önemli bir yer tutmaktadır.

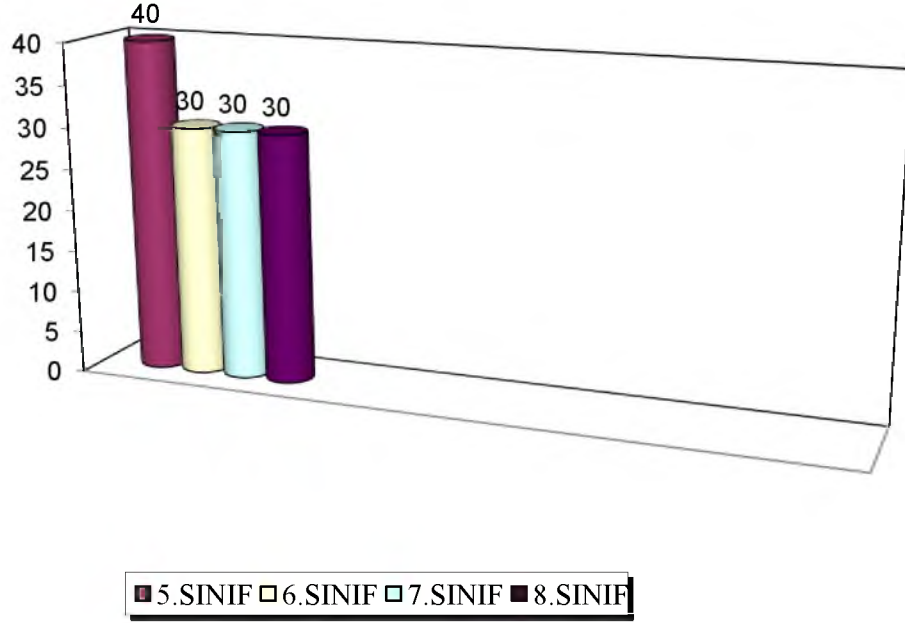
Deyim, atasözü ve özdeyişler hayatımızın her alanında karşımıza çıkan sürekli kullandığımız, okuduğumuz ve yazdığımız ifadelerdir. Ortaokul düzeyindeki bir öğrencinin deyim, atasözü ve özdeyişleri iyi anlaması; yerinde ve anlamına uygun olarak kullanması onun dilsel gelişiminde önemli bir noktadır. Bu sebeple Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde deyim, atasözü ve özdeyiş taraması yapmayı uygun bulduk.

Metinlerdeki deyim, atasözü ve özdeyişlerin kullanım sıklığı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Deyim, atasözü ve özdeyiş konusundaki kavramsal bilgiler verildikten sonra (Milli Eğitim Bakanlığı) Türkçe ders kitaplarındaki (5, 6, 7 ve 8'inci sınıf düzeyinde) metinlerde tespit edilen deyim, atasözü ve özdeyişler değerlendirilmiş ve üç başlık altında toplanmıştır. Çalışmamızın Türkçe eğitim ve öğretiminin geliştirilmesine bir katkı sağlayacağını umuyoruz.

Yapılan araştırma sonucu elde edilen bulgular araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan grafikler aracılığı ile görsel olarak aşağıda sunulmuştur.

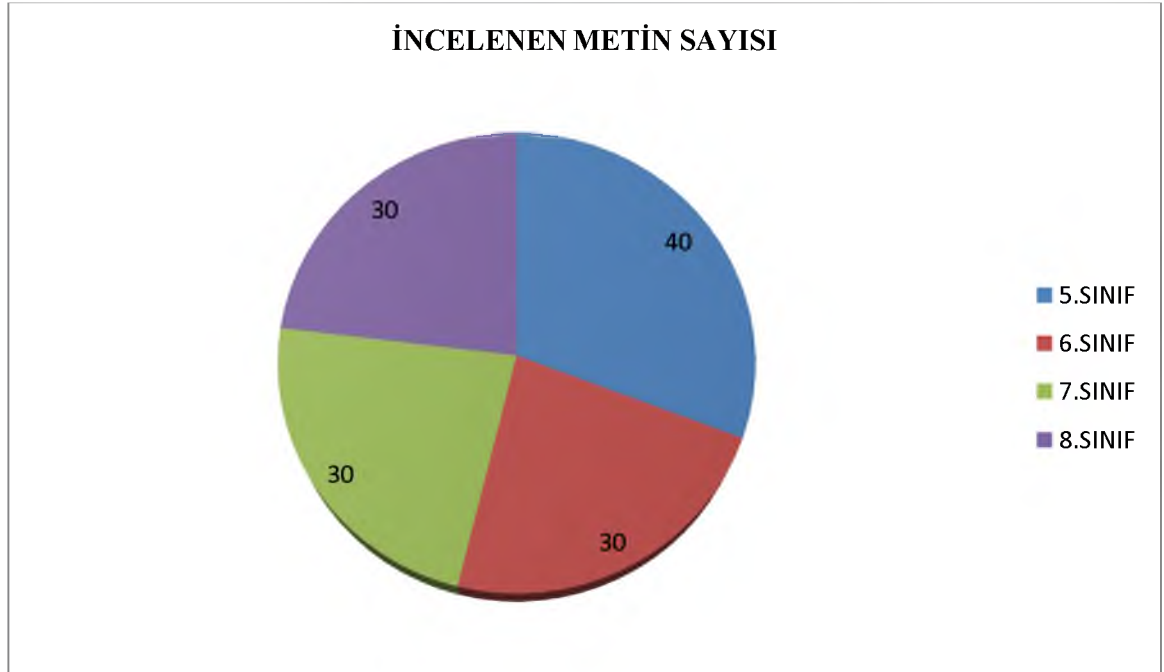
Şekil 1

DEYİM ,ATASÖZÜ ,ÖZDEYİŞ BAKIMINDAN İNCELENEN METİN SAYISI

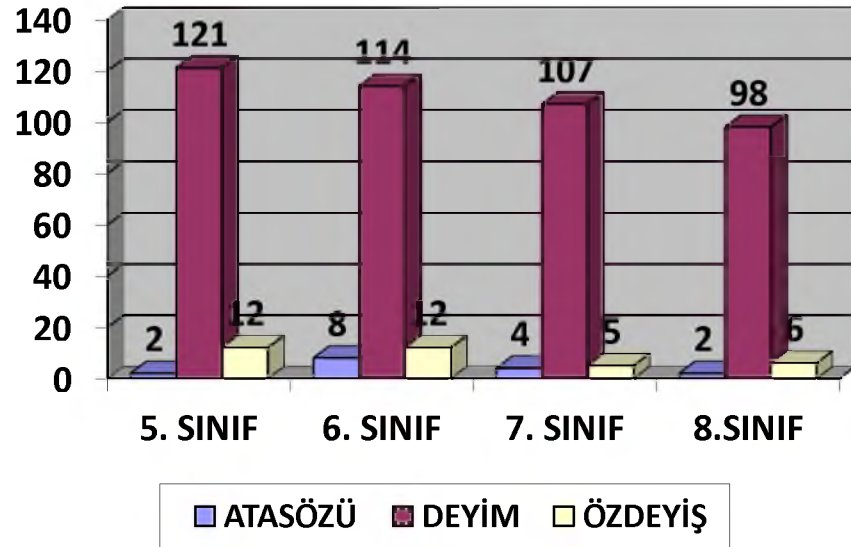
Şekil 2

İNCELENEN METİN SAYISI

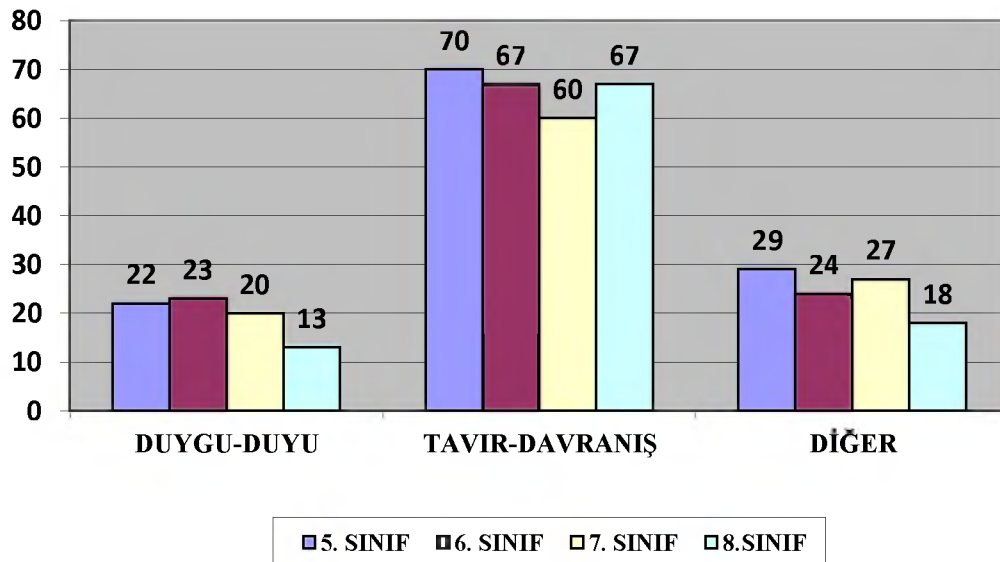
Şekil 3

MEB YAYINEVİ ÖZLÜ SÖZ ANALİZİ

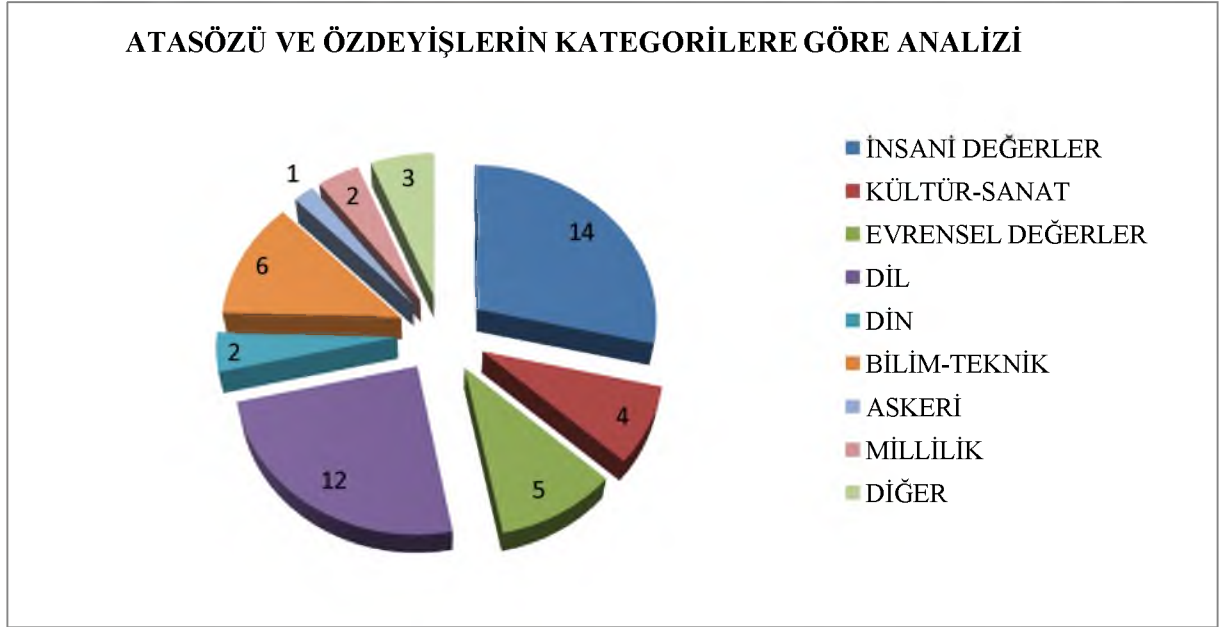

Şekil 4

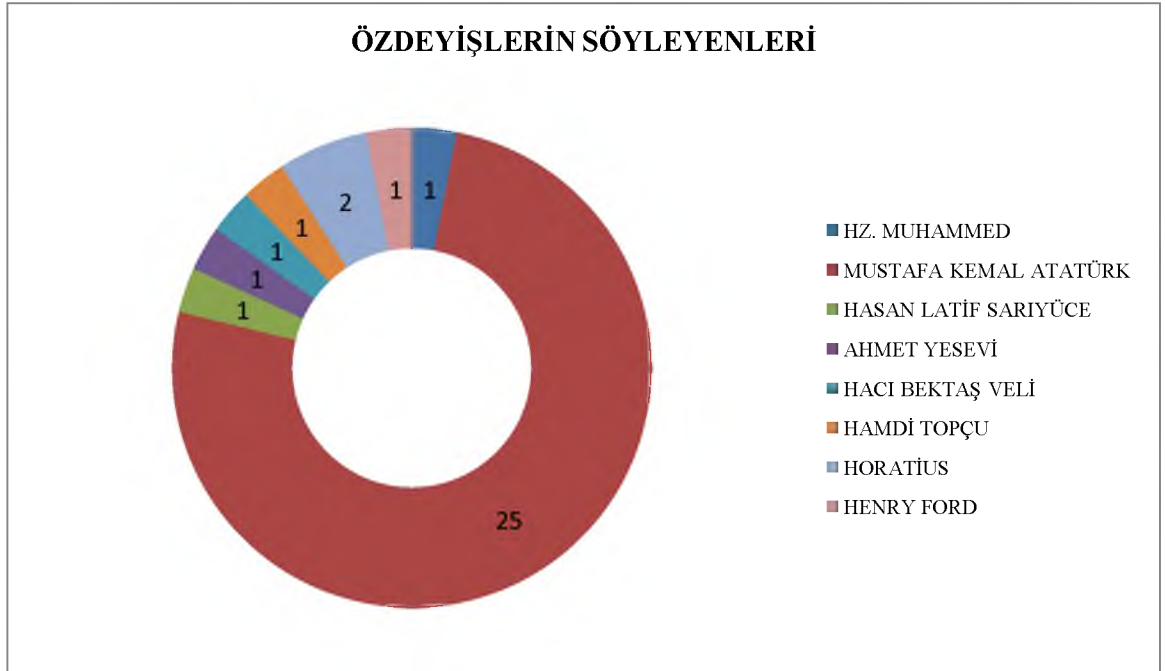
KATEGORİLERE GÖRE DEYİM ANALİZİ

Şekil 5

Şekil 6

1. Problem Durumu

Dilimizde insanlar duygu ve düşüncelerini ifade ederken veya içinde buldukları durumu anlatmaya çalışırken az sözle daha fazla şey anlatma eğilimi gösterebilirler. Bunun yanı sıra edebi metinler veya bilgi verici metinlerde bazı durumlar uzun uzadıya değil de bir sözle anlatılır. Bu sözden herkes temelde aynı şeyi anlayabilir ancak ayrıntılı ve derin manaları da çıkarabilir. İşte bu sözler deyimler, atasözleri ya da özdeyişlerdir.

Bu durumda; ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan deyim, atasözü ve özdeyişleri anlama ve kullanma becerilerinde zaman zaman zorluk çektikleri gözlenmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

2. 1. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı şu başlıklar halinde açıklanabilir:

a. MEB, Ortaokul 5, 6, 7 ve ADA 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin deyim, atasözü ve özdeyişlerinin;

- Dizinini oluşturmak.
- Kullanım sıklığını tespit etmek.
- Deyim, atasözü ve özdeyişleri sınıflandırmak.
- Öğrencinin dil dağarcığının gelişip zenginleşmesini sağlamak.
- Deyim, atasözü ve özdeyişleri doğru anlayıp doğru şekilde ve yerinde kullanmak.
- Deyim, atasözü ve özdeyişlerdeki kısa ve etkili anlatım biçimini kavramak.
- Bütün bu amaçları 5, 6, 7 ve 8. sınıflar için ayrı ve ortak olarak düzenlemek.
- Sınıflar arasında mukayese yapmak.
- Böylelikle sınıflar bazında ve ortak neticelere ulaşmak.

b. Ulaşılan sonuçlar ışığında:

- Mevcut Türkçe ders kitapları hakkında yapılacak araştırmalara kaynaklık etmek.
- Yeni yazılacak Türkçe ders kitapları için bir kaynak olmak.
- Deyim, atasözü ve özdeyişlerle ilgili yapılacak araştırmalara kaynaklık etmek.
- Türkçe öğretiminde ders kitaplarının yeri hakkında fikir vermek.

2. 2. Araştırmanın Önemi

Dil, insanoğlunun duyularını, görüşlerini, bilgi ve izlenimlerini ifade etmekte kullanılan en önemli ve etkili araçtır. Aynı zamanda kültür aktarımı ve milletin devamlılığı için en önemli olgudur. Bu bağlamda dilin tüm imkânlarının ve sınırlarının geliştirilmesi gerekliliği kaçınılmazdır.

Türk dili, hem sözcük hem anlam sayısı bakımından çok zengin bir dildir. Türkçeden Türkçeye bir sözlüğe bakıldığında, bir sözcüğün birden çok anlamı olduğu görülür. Sözcüğün görsel veya işitsel algısıyla akılda oluşan ilk anlamı, sözcüğün konuluş anlamı, yani “gerçek (temel)” anlamdır. Bu anlamın dışına çıkıp yeni ve soyut bir boyut kazanan anlamı ise *mecaz*; sözcük grubu içindeki mecaz ise *deyimi* karşılar. *Atasözü* ise toplumun yıllarca süren yaşamsal birikiminden damıtılmış, İnsanlara tecrübelerle öğüt verip gelecekte sıkıntılar yaşamaması ya da daha az yaşaması için tavsiye niteliğinde söylenmiş ve zamanla söyleneni unutulmuş özlü sözlerdir. *Özdeyiş* de yine toplumun yaşam tecrübesinden fişkırın ve insanlara geçmişten ders alıp geleceğe daha güvenli hazırlanmasını sağlamak amacıyla onlara ders ve öğütler veren özlü sözlerdir. Ancak atasözlerinden farklı olarak özdeyişlerin söyleyeni bellidir.

Türkçe eğitim ve öğretiminde tüm dil bilgisi konularının öğretimi için en önemli araç ders kitaplarıdır. Bu kitaplarda yer alan metinler aracılığıyla öğrenciye dil bilinci ve sevgisi kazandırmak amaçlanmıştır. Dolayısıyla seçilen metinlerin ve metinlerdeki ifadelerin doğru ve yerinde kullanılması çok önemli ve gereklidir.

Deyimler, öğrencinin somut işlemlerden soyut işlemler dönemine geçişinde en önemli ve etkili araçlardan biridir. Çünkü öğrenci kullandığı sözcüğün, onu kullandığında zihninde oluşan ilk anlamından daha farklı anlamlara da gelebildiğini

keşfeder ve böylece zihinsel süreçlerini çalıştırmış, soyut düşünmeyi öğrenmiş olur. Atasözleri ve özdeyişlerdeki derin ve keskin anlamları fark etmek de çocuğun zihinsel algılama ve yorum gücünü fazlasıyla geliştirmekte ve bunları hayatında kullanarak zihin tasarımlarını uygulama imkanı bulmaktadır. Bu durum, bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.

Bu çalışma; deyimler ve özlü sözleri anlamamanın, kavramanın, yorumlamanın, çözümlemenin, soyut düşünmenin önemini ve Türkçe ders kitaplarında yer alan deyim, atasözü ve özdeyişlerin kullanım sıklığını göstermek açısından kılavuz değeri taşıyacak niteliktedir.

3. Problem Cümlesi

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında (MEB ve ADA örneğinde) yer alan metinlerdeki deyim, atasözü ve özdeyişlerin kullanım sıklığı nedir?

4. Alt Problemler

Atasözü nedir?

Deyim nedir?

Özdeyiş nedir?

Atasözü, deyim ve özdeyişler arasındaki benzer ve farklılıklar nelerdir?

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında (MEB ve ADA örneğinde) yer alan metinlerdeki atasözlerinin kullanım sıklığı nedir?

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında (MEB ve ADA örneğinde) yer alan metinlerdeki deyimlerin kullanım sıklığı nedir?

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında (MEB ve ADA örneğinde) yer alan metinlerdeki özdeyişlerin kullanım sıklığı nedir?

5. Sayıtlar

5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından seçtiğimiz MEB ve ADA yayınlarında yer alan metinlerde deyim, atasözü ve özdeyiş örnekleri incelendi.

6. Sınırlılıklar

Bu araştırma,

Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı 5, 6 ve 7. sınıf 2013 basımlı ve ADA yayınevini yayımladığı 2013 basımlı 8. sınıflara ait “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı” ile bu kitaplarda kullanılan konu metinleri ve kullanılan deyim, atasözü, özdeyiş sınıflama yöntemleriyle sınırlıdır.

Tanımlar

Atasözü: Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan halkça benimsemiş özlü sözlerdir. (Aksoy,1968)

Deyim: Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz" olarak tanımlamaktadır (Vardar, 1988;74).

Özdeyiş: “Özdeyişler, dile getiren kişinin dünya görüşünü ve deneyiminin birer yansımasıdır denilebilir. Özdeyişler, kısa anlatımlarla büyük etkiler yaratır ve derin anlamlıdırlar.” (Kerimoğlu (2010: 1148)

Kısaltmalar

TDK: Türk Dil Kurumu

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

Yay: Yayıncılık

AÜ: Ankara Üniversitesi

C: Cilt

S: Sayı

s: Sayfa

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

1. 1. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Çalışmamızın asıl amacı Türkçe eğitimindeki en önemli araç olan ders kitaplarında deyim, atasözü ve özdeyişlerin yeri ve kullanım biçimini belirtmektir. Bu nedenle temel kaynağımız da Türkçe ders kitapları olmuştur. Bu alanda çok fazla yayınevi olduğundan araştırmamıza sınırlama getirilmiş ve iki farklı yayınevi fişleme çalışmamız için incelenmiştir.

Araştırmamızın temelini oluşturan Türkçe ders kitapları şunlardır:

1. Bafiar Sema, Zeybek Köken Seda, Akyol Hayati, Erarslan Meryem, Gültekin İbrahim, Deveci Nurcan, Cıvcir Hatice, Türk İhsan, Bozdemir Banu. (2013). *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
2. Deniz Kemal, Ateşok Deveci Nurcan, Toker Emel, Özdemir Banu. (2013). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
3. Deniz Kemalettin, Arıcı Özge, Gökşen Basri Bülent, Dünder Erhan, Aksoy Uğur Ömer, Osmanağaoğlu Sonay, Ensari Nur Hafize. (2013). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
4. Şahin Derya, Kara Mehmet, Büyükkeskinli Arzu, Er Çınar, Ceylan Serkan, Taşel Neslihan, Kayıran Oya. (2013). *8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Ada Matbaacılık.

Deyim, atasözü ve özdeyişlerin Türkçe öğretimindeki yerini saptama hususunda yaptığımız araştırma çerçevesinde yer alanlar (deyim, atasözü ve özdeyiş) incelenmiştir ve bu açıdan deyim, atasözü ve özdeyişlerin Türkçe öğretimindeki

yeri saptanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada incelenen temel kaynaklar şöyle sıralanabilir:

1. Aksoy, Ö. A. (1968). *Atasözleri ve Deyimler El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Altun, M. (2004). *Türk Atasözleri Üzerine Sentetik Bir İnceleme*, Akademik Araştırmalar Dergisi. S.21. s.79-91.
3. Baş, B. (2002). *Türkçe Temel Dil Becerilerinde Atasözlerinin Kullanımı*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi S.12 s.60.
4. Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
5. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (1949). Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.
6. *Edebiyat ve Söz Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
7. Elçin, Ş. (1986). *Folklor ve Halk Edebiyatının Millî Birliğin Oluşmasındaki Rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
8. Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
9. *Fıkralardan Çıkmış Atasözleri (Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971)*
10. Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
11. *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr/>
12. Göçer, A. (2008). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Deyimleri Kullanma Yeterlilikleri Üzerine Bir İnceleme*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.18, S.2, s. 91-98.
13. *Mahalli (Yalnız Bazı Yerlerde Kullanılan) Atasözleri (Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971)*
14. Oymak, M. *Atasözleri ve Deyimler*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
15. Pala, İ. (2004). *İki Dirhem Bir Çekirdek*. İstanbul: Kapı Yayınları Sözlük Dizisi.
16. Tanyeri, C. (2010). *Atatürk'ten Özdeyişler*.
17. Tek, H. (2013). Ankara: *Mehmet Akif Ersoy'dan Özdeyişler – Özleyişler*, Gönüllerde Birlik Vakfı.
18. Tüm, G. (2010). *Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü*.
19. *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. (1971). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

20. *Türk Atasözleri ve Deyimleri*.(1992). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
21. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1977). İstanbul: Dergah Yayınları.
22. Yakıncı, C. , Yakında, H. , Akın, K. (2013), *Tıp Eğitiminde Özdeyişlerin Gücü*, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi S.53, s.143-150.
23. *Yazım Kılavuzu*. <http://www.tdk.gov.tr/>
24. Yetiş, K. (1993). *Türkçe'nin Nakışları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
25. Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Barış Matbaası.
26. Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Barış Matbaası.

BÖLÜM III

YÖNTEM

2. 1. Araştırma Modeli

Model, “ideal” bir ortamın temsilcisi olup yalnızca “önemli” görülen değişkenleri içine alacak şekilde, gerçek durumun özetlenmiş halidir.

Araştırma modeli, araştırma amacına uygun, ekonomik olarak verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesidir. Bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır.

“**Tarama modelleri**, geçmişte ve halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Tarama modellerinde amaçların ifade edilişi genellikle, soru cümleleri ile olur. Bunlar: “Ne idi?”, “Ne ile ilgilidir?”, ve “Nelerden oluşmaktadır?” gibi sorulardır. Bir kamuoyu yoklamasında, “Halkın siyasal eğilimleri nedir?” den, bir maddenin “Hangi bileşenleri vardır” a kadar pek çok soru, tarama modelinde bir araştırma ile cevaplandırılabilir. Burada önemli olan, var olanı değiştirmeye kalkmadan gözleyebilmektir.” (Karasar, 1982: 80)

3. 2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır.

Çalışmanın örneklemini ise Millî Eğitim Bakanlığına ait 5, 6, 7 ve ADA yayınlarına ait 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma metinleri oluşturmaktadır.

3. 3. Veri Toplama Araçları

“Dokümanlarda çok zengin mecazlar bulunur. Bir araştırmacı ilgilendiği konu veya alanlarda elde bulunan veya ulaşılabilecek dokümanlarda kullanılan mecazların hem sayısını hem de niteliği ve içeriğini çalışarak bir araştırma yapabilir.” (Yıldırım, Şimşek. 2011: 214)

Araştırmamızda doküman inceleme yönteminden faydalanılmıştır. Bizim konumuza uygun olarak doküman seçimi, MEB ve ADA yayınlarına ait 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan okuma metinleridir. Metinlerde yer alan özlü sözler, deyim, atasözü ve özdeyiş” alanlarında fişlenerek tablolara dönüştürülmüş ve elde edilen verilerden deyimler , “*duyu - duygu, tavır - davranış ve diğer* olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Atasözleri ve özdeyişler ise “*insani değerler, kültür-sanat, dil, evrensel değerler, din, askeri, bilim-teknik milli unsurlar ve diğer*” olmak üzere dokuz kategoriye ayrılmıştır.

Deyim, atasözü, özdeyiş konusunu içeren kitap, makale, tez, yapılmış çalışmalar taranmış, incelenmiş; sözlüklerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ile doküman analizi sonucunda ulaştığımız bilgiler birleştirilerek değerlendirilmiş ve sonuca bağlanmıştır.

3. 4. Veri Çözümleme Teknikleri

Bu çalışmanın veri çözümleme aşamasında betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir yaklaşıma tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir.(Yıldırım, Şimşek. 2011: 227)

Araştırmamız sırasında belirlemiş olduğumuz yayınevlerinin (MEB ve ADA) 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleri incelenmiş ve buralardaki deyim, atasözü ve özdeyişler bilgi fişi yoluyla belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar, konuyla ilgili kaynaklar taranarak elde edilen bilgiler yoluyla incelenip ayrıştırılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4. 1. Atasözü Nedir?

Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan halkça benimsemiş özlü sözlerdir. (Aksoy,1968)

İnsanların uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları yargıları hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; birçoğu mecazî anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa geçerek yaşayan; anonim nitelikte özlü sözlere atasözü denir. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977:214)

Arapça “*nush, nasihat, meviza*”, Farsça “*pend*” ve Moğolca “*erdeni üge: cevherli söz*”ün anlattığı düşünceyi zamanımıza kadar getiren sözlerdir; anlamından da anlaşılacağı gibi atalardan geçmiştir. Buna göre tarihî hayatı olan sözlerdir. Zamanın akışı ve toplumsal çevrenin coğrafyası içinde biçim ve içeriğini kazanarak bugüne kadar gelen bu sözlere özellikle Irak Türklerinin “*eskiler sözü*” demeleri bundandır.(Elçin,1981:625)

Ata-baba sözleri (Tebriz’de), *cümle-i hikemiye, darb-ı kelâm, darb-ı mesel, deme, demece, deyişet, emsal eskiler sözü* (Kerkük ağzı), *eski söz* (Kazan lehçesi), *hikmet, kartlar sözü* (Kırım lehçesi), *kelâm-ı kibar, makal* (Türkistan, İran ve Afganistan Türkmenleri arasında), *mesel, oranlama, samah, büyükler sözü, çomak* (Çuvaşça’da), *sanaka, sınıka* (Güney Anadolu’da), *tapma* (Doğu Türkistan’da), *ulular sözü* (Türkçe’de) atasözünün eş anlamlısı olarak kullanılan bazı kelime ve deyimlerdir. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,1977:214)

Atasözü genel bir adlandırmadır. Bunun içersinde *darbimeseller ve deyimler* (tâbirler) yer alır. Atasözü çeşitli biçimleriyle her şeyden önce bir yargı içerir. *Darbimesel* tamlamasının eskiliği ve bunun yeni kuşaklar için

artık çok yabancı bir “*Fârisî tamlama*” hâline gelmiş olması dolayısıyla yargı içeren sözlere “*Atasözü*” denmesi ve bunların dışında kalanların da deyim adıyla adlandırılması doğru olur. Fakat deyimlerin de atalardan gelen bir miras olduğu unutulmamalıdır. (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1992: V-VI)

Atasözü (darbimesel); (çoğulu Durûb-ı emsal) bir özlü düşünce taşıyan, vecize (yahut özlü söz) niteliğinde, kalıp (klişe) hâline gelmiş bir sözdür. Bir olay veya meydana gelişin eş veya benzer anlamını içeren bir halk düşüncesini veya felsefesini dile getirir ve mutlaka bir yargı taşır. Bununla bir olayın niteliği de tanımlanır veya bunun benzeri betimlenir. Böylece bu olay veya oluşumun geçmişte aynısının veya benzerinin geliştiği göz önünde tutularak, böyle bir durumun etkisinde veya karşısında kalmış, etkisinde veya karşısında kalma olasılığı bulunan veya etkisinde ya da karşısında kalacak olan insana genellikle öğütte bulunulur; bazen böyle bir insan hemen hemen teselli olur. (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1992: VI)

Sözlü Türk edebiyatı dönemi ürünlerinden olan “*savlara*” bazı atasözlerinin asılları, ilk biçimleri gözüyle bakılır. Savlar Kaşgarlı Mahmut’un Divân-ı Lûgat’it Türk’ünde açıklamalar arasında geçmektedir. Sav terimi, sonradan, İslâmiyetin etkisiyle yerini “*mesel*” terimine bırakmıştır. Aslında misal getirme, örnek verme anlamında olan *darb-ı mesel* ve bunun çoğulu *durub-ı emsâl* sözleri, edebiyatımızda *atasözü* ve *atasözleri* anlamında kullanılmaya başlanmıştır. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977:214)

“Ağaç yaş iken eğilir” cümlesinin ilk anlamı açıktır. Taze bir fidanı eğmek kolaydır. Bu fidan kartlaşınca eğmesi, bükmesi, kırması zorlaşır. İkinci anlamı biz, mânevî-zihnî hayatımıza naklederek icat ederiz. Çocuğu küçükken eğitmek gerekir, düşüncesi bizde yerleşir. İşte bu maddî biçimi bir hareket noktası yapan ve ilk söyleyicilerini tespit edemediğimiz bu dil ürünleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisat, eğitim, gelenek, görenek ile tabiat olaylarından, teknikten vb. çıkacak kuralları somuttan soyuta giden bir yolla, bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile kuşaktan kuşağa geçen hikmetli cümlelerdir. (Elçin, 1981: 625)

Bir kurala bağlı olanların dışında, büyük çoğunluğu ile anonim içerik taşıyan yani ilk defa kimin tarafından ve ne zaman ortaya atıldıkları bilinmeyen atasözleri, halk topluluklarının asırlar boyunca karşılaştıkları olaylardan ve tecrübelerden ilham alarak attıkları, benimsedikleri ve kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktardıkları öğütler, yol gösterici, toplum ve doğa olaylarının nasıl sona ereceklerini belirten düşüncelerdir. “*Böyle yapılırsa veya böyle olursa sonuç şöyle belirir*” ögesi atasözlerini karakterize eden işarettir. (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1992: VI)

Bir milletin her türlü toplum ve birey sorunlarına bakışı atasözlerinde görülür. Ne var ki, hemen bütün milletlerde benzer anlamlara gelen atasözleri de vardır. Bu durum kavimler ve soylar arasında eski ve bilinmeyen manevî ilişkileri göstermektedir. Ayrıca hangi milletin olursa olsun insan düşünüşünün çok defa aynı noktalarda birleştiği de şüphesizdir. (Kabaklı, 1994: 80)

Türkiye’de ve Türklerin yaşadığı diğer topraklarda, halkın ağzında dolaşan; nesillerden nesillere geçen 10.000’i aşkın atasözü hakkında pek çok yayın yapılmış, birçok kitap ve makale yayımlanmıştır. Türk atasözleri üzerine hazırlanmış ve basılmış kitap, broşür ve makalelerin sayısı 700’ü aşmaktadır. (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1992)

Atasözleri, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş kalıplaşmış ifadelerdir. (Türkçe Sözlük, 1988: 155)

Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlere atasözleri denir. (Aksan, 1990: 40)

Atasözlerinin “Düz konuşmadaki bazı söz kalıplarından farkları, onların birtakım ayırıcı nitelikte biçim ve içerik özelliklerindedir: kısalık, kesinlik, anlatımdaki aydınlık ve kuruluk gibi...” (Boratav, 1988:118)

Atasözleri halk edebiyatının öteki türlerinde (örneğin şiir, masal, tekerleme ve bilmedede) rastladığımız renklilik, çok anlamlılık, kaypaklık, kelime cambazlıkları vb. anlatım ve üslup oyunlarından kaçınan sözlerdir. (Boratav, 1988:118)

Atasözlerinin Türk dili tarihi içindeki seyrine bakılırsa, şu adlarla karşılandığını görürüz: Göktürk ve Uygur dilinde “sav”, Hakaniye dilinde Arapçanın tesiri ile “mesel”, Oğuz sahasında “mesel, durûb-ı emsâl, darb-ı mesel, atalar sözü, ata sözü”, Yakutçada “xohono” Tobollarda “takmak”, Altayca ve Tuvacada “ülgerocak”, Sagaylarda “takpak”, Kaşlarda, Kızıllarda, Koybollarda “söpsek”, Çuvaşlarda “comak, oranlama, samah”, Kazancada “eski söz”, Kırımca “kartlar sözü, hikmet” Doğu Türkistan’dan Kırım’a uzanan sahada “makal”, Doğu Türkistan’da “tabma, ulular sözü”, Kerkük ağzında “darb-ı kelâm, emshal, cümle-ihikemiyye, deme, deyişet, eskiler sözü”, Anadolu ağızlarında “deyişet, ozanlama”. (TDV İslâm Ansiklopedisi, IV: 44 ve Elçin, 1986: 623-624)

Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğünde:

“Atasözleri halk hikmetlidir, halk felsefesidir; dilinden çıktıkları milletin nasıl düşündüğünü yani fikirlerinin ne mahiyette olduğunu anlatırlar. Türk atasözlerinin ise hepsi anlamlıdır. Atasözü çeşitli şekiller ile her şeyden önce bir hüküm ifade eder.” (Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1971.)

Ağaç yaş iken eğilir

Acele işe şeytan karışır

Kurt dumanlı havayı sever

Sürüden ayrılanı kurt kapar

Keskin sirke küpüne zarar

Ak akçe kara gün içindir.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Acı patlıcanı kırağı çalmaz.

Darbimesel tanımlamasına eskiliği ve bunun yeni nesiller için artık çok yabancı bir tamlama haline gelmiş bulunması nedeniyle bu sözlere atasözü denmesi ve bunların dışında kalanların deyim adıyla adlandırılması

doğru olur fakat deyimlerinde atalardan intikal eden bir miras olduğu unutulmamalıdır. (*Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1971.*)

Atasözü bir hikmet taşıyan vecize mahiyetinde kalıp haline gelmiş bir sözdür darbimesel bir mal veya oluşumun eş veya benzer manasını ihtiva eden bir halk düşüncesini veya felsefesini dile getirir ve mutlaka bir hüküm taşır. Bununla olayın önemi de anlatılır veya bunun benzeri betimlenir. Böylece bu olay veya oluşumun geçmişte tıpkısının veya benzerinin meydana geldiği göz önüne konularak böyle bir duruma maruz kalmış ya da maruz kalma ihtimali bulunan veya maruz kalacak olan insana özellikle bir tavsiyede bulunur ya da o insan bu sözlerle teselli edilir. (*Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1971.*)

İstisnalar hariç büyük çoğunluğu anonimdir yani ilk defa kim tarafından ve ne zaman ortaya koydukları bilinmeyen atasözleri insanların asırlar boyunca karşılaştıkları hadiselerden ve tecrübelerden ilham olarak ortaya attıkları, benimsedikleri ve kendinden sonra gelecek nesillere de devrettikleri öğütler, yol gösterici tavsiyeler, sosyal olaylar ve doğa olaylarının nasıl sonuç vereceklerini belirten düşünceleridir. (*Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1971.*)

Asırlar boyunca yaşamış arka arkaya gelen nesillerin ortak ve klişeleşmiş malı haline gelmiş olan bu sözleri şekil, dil ve içerik bakımından değiştirmeye kalkışmak yanlış olur. Atasözleri ve deyimler canlı bir varlık gibi belirli şartlar altında kendini değiştirir veya tasfiye eder.

Atasözlerinin adı bir kısım Doğu Türklerinde "sav" diye adlandırılmış fakat bu kelime Türkiye Türkçesine yerleşmemiştir. Sav kelimesi muhtelif Türk bölgelerinde söz, haber, mesaj, nutuk, mektup, hikaye, tarihi olay, anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada "darb-ı mesel" bazen yalnız "mesel" kelimesiyle de ifade edilir. "Darb" kelimesi "vurmak, söylemek taşı gedidine koymak" anlamlarına gelmektedir. Bu halde "darbimesel bir meseli yani sözü sırası gelince söylemek manasında kullanılmaktadır.

Atasözlerimizin Tarihi Olma Özelliği

Muazzam bir medeniyet tarihi ve en aşağı üç bin yıllık bir dili olan dünyada çok geniş sahalara yayılmış, devamlı savaşlar ve fetihler yaptığı ve muhtelif milletlerle karıştığı için çok fire vermiş olan ve bugün saf kalmış nüfusu 170 milyon civarında olan Türk milletinin atasözleri dünyanın eskilik bakımından en kıdemli atasözleri arasındadır. Yalnız bunların eskiliklerini yazılı kaynaklara dayanarak tespit etmek bugün için adeta imkansızdır çünkü Türk edebiyatının elde mevcut en eski eseri Orhun Abideleri sekizinci yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu abidelerin metinleri arasında birkaç tane

atasözü mevcuttur. Bunlardan birisinin değişik şekli zamanımıza kadar intikal etmiştir. (*Türk Atasözleri ve Deyimleri, 1971.*)

Bugün kullandığımız “Ağaç yaş iken eğilir.” atasözü Orhun Abideleri’nde şu şekilde görülmektedir:

Yuyka erikli toblağalı uçuz ermiş

Yinçge eriklig üzgeli

Yuyka kalın bolsar toplağuluk alp ermiş,

Yinçge yoğon bolsar üzgölük alp ermiş.

Anlamı:

(Bir şey) yufka= ince, yumuşak iken (onu) bükme, toplamak = dürmek kolay imiş (derler). (Bir şey) ince iken (onu) kırıp parçalamak, kolaydır (derler). (Fakat) kalın olursa (onu) büküp toplamak güç (olur) imiş, ince (şey) kalınlaşırsa (onu) kırıp parçalamak sarp = güç (olur) imiş (derler).

Miladi 11. Yüzyıla ait (1077) Divan-ı Lügati’t Türk’te de 290 kadar atasözü mevcuttur. Bunlardan bir kısmı (60 tanesi) dil ve şive özellikleri dikkate alınmazsa anlam itibariyle bugünkü nesillere aynen geçmiştir.

Tag taga kafışmaz, kişi kişigga kafişır. (Dağ dağa kavuşmaz insan insan kavuşur)

Atası acı alma yisa oğlının tişi kamar. (Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır.)

Endik uma evligni ağırlar. (Ahmak misafir, ev sahibini ağırlar.)

Aç ne yimas , tok ne timas.(Aç ne yemez, tok ne demez).

Divan-ı Lügati’t Türk’teki bazı atasözleri günümüze farklı şekillerde gelmiştir:

Misafir gelirse saadet gelir.(Misafir kısmeti ile gelir.)

Taşı ısamazsan öpmek gerek.(Bükemediğin eli öp.)

Çifte kılıç kına sığmaz. (İki karpuz bir koltuğa sığmaz.)

İki deve müsademe eder, ara yerde sinek ölür.(At teper, katır teper, ara yerde eşek ölür).

Divanü Lügati't Türk'te denilebilir ki elde mevcut en eski atasözlerimizi bir araya getiren tek eserdir. Burada eser sahibi Yusuf Has Hacip 11. yüzyıl Türk Dili ve bunların dil ve edebiyatı hakkında görüş ve kişisel araştırmalara dayanan bilgiler verir ve bir sözlük vücuda getirirken Türkçe sözcüklerin anlamlarını açıklamak üzere zamanın atasözlerini örnek olarak almıştır.

Atasözleri menşei bakımından büyük çoğunlukla anonimdir. Bunları kimin ne zaman ortaya attıkları, yani bunların ilk defa kimin ağzından çıktıkları bilinmez. Bazılarının hangi yüzyılda ve hangi tarihi devirlerde ortaya çıktıkları tahmin edilebilir.

Mesela:

Devletin malı deniz yemeyen domuz.
Yağmur yağarken küpünü doldurmaya bak.
Akçesi ak olanın bakma yüzümün karasına.
Erlik onsa dokuzu kaçmaktı.

Ahlaksızlığı, hırsızlığı, rüşveti, korkaklığı teşvik eden sözlerin özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü devresinde ortaya çıktıkları düşünülebilir.

Bazı atasözlerinin de imparatorluğun yükseliş ve gösteriş devrelerine ait özellikler gösterdiği açıktır. Örneğin:

Aman diyene kılıç olmaz.
Elçiye zeval olmaz.
Cümle ile gelen düğün bayram.
At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.
Kalırsa el beğensin, ölürse yer beğensin...

“Ayrıca atasözlerini öğrenmek için ayrı bir gayret göstermek gerekir. Nitekim bu konunun ilk önemli örneği ve hazinesi olan Güvahi, Levni, Şerifi ve çok sonralarda

farklı bir örnek olarak ortaya çıkan Abdülhak Hamit'in Sabr-u Sebat'ında bu çok açık bir şekilde görülür." (Yetiş, 1993.) Mesela

Pendame-i Güvahi'de

Nasihat idicek dinle uluyı
Kalursın dinlemezisen uluyı

Yolun üzre eger köpri ola ol
Basuban geçme uluyı budur yol

Ulu ile keşür eksen yoğrı
Çıkar hissende düşersin uğunu

Edepsüzülügi kar idinme kesil
Katı uzanma yorganınca kösil

Gözetmemek hatadur korlu korın
İnen hoşdır ki bile çorlu çorın

Burada hemen fark edileceği gibi yazarın amacı bizi atasözünü öğretmektir. Bu bakımdan didaktik nitelikli bu eserde söyleyiş değil söylenen ve atasözü önemlidir.

Ayrıca halk şiir türlerinden olan destanlarda atasözlerinin verildiğini biliyoruz. Pek çok konuda destan yazılır. Halk şairleri yazdıkları uzun destanlarla atasözlerini manzume haline getirmişler ve onların yaşamasına hizmet etmişler. Aynı zamanda bu yolla öğüt vermişlerdir. On sekizinci yüzyılın meşhur minyatür ressamı

Levnî Atasözleri Destanı'nda şöyle der:

Atasözleri Destanı

Tut atalar sözün kalbi selim ol
 Gönülden gönüle yol var demişler
 Gider yavuzluğun tab'ı halim ol
 Sarp sirke küpüne zarar demişler

Bilirsin alçağa akmakta su
 Kâmilin cahile nasihatı bu
 İkrarını gözet olma abes-gu
 Birdir ikrar ile iman demişler

...
 Her kara uzatma elini eteğin
 Yelkovana döner ahir emeğin
 Nitekim şaşkını gölde ördeğin
 Başın kor kışından dalar demişler

...
 Aldanma cihanın sakın varına
 Bir nefesi verme cihan varına
 Bugünkü işini koyma yarına
 Yar yıkıldığı gün tozar demişler

Levnî nasayihi pirlerin böyle
 Durub-i emsalden naz ile söyle
 Meydan-ı hünerde ağırlık eyle
 Ağır basar yeğni kalkar demişler

Şerifî ise kendisinin Atasözleri Destanı'nda şöyle söyler:

Sana pendim vardır mesel be mesel
Durûb-i emsalde neler demişler
Gûşeyle getirme hatıra kesel
Deliden al uslu haber demişler

Kâmil ol kâmilin sözünü dinle
Hasm olma kimseye kimse seninle
Hasmın karıncaysa merdane anla
El üzre arşa çıkar demişler

...

Âkil âkillerden alır sayacı
Cahil söz anlamaz delik kulağı
Subha dek kimsenin yanmaz çırağı
Çark-ı felek durmaz döner demişler

...

Sallanır mı deve tutsan kulağı
Abdal israf eder çok olsa yağı
Çömlek yuvarlanır bulur kapağı
Herkes misli mislin arar demişler

Şerifî uzatma sözü insana
Darbimesel sığmaz nice dîvâna
Elin attığı taş gider yabana
Akrabadan gelir zarar demişler

“Pek çok dîvân şairi mısra veya beyitlerinde, düşüncelerine güç katmak için bir atasözü kullanılır. Fakat bu konuda bazı temasların ve

yayınlanmamış tezlerin dışında bize bütün hakkında fikir verebilecek bir çalışma yapılmamıştır. Bilinebilen örneklerin ise yeterli olması beklenemez.”
(*Yetiş, 1993.*)

Bununla beraber bir fikir vermiş olmak için birkaç örnek kaydedelim:

Cihân-ara cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki derya içredir deryayı bilmezler
Hayâlî

Ağyar elemin çekme gönül nâfile gamdır
Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir
Nef'î

Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın
Sırtı pek kimseyi ahvali sîta yaz görünür
Samî

Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Meşhur meseldir âşık, mızrak çuvala sığmaz
Havâî

Bu beyitlerde atasözlerinin bazı kullanışlarını görüyoruz. Şairlerin vezin kaygısı dolayısıyla bazı tasarrufları da vardır.

Atasözü ve Deyimler Kitabı'nda:

Bizim gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayalı düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce inaniş ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözü ile belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. (*Aksoy, 1968*)

Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıdır. (Aksoy,1968) İşte bu atasözleri biçim bakımından da kavram bakımından da birtakım özellikler taşır, o özellikleri birer birer gözden geçirelim:

Atasözlerinin Edebiyatımızdaki Yerine İlişkin Görüşler

Divan edebiyatı ve halk edebiyatımızda zaman zamanı atasözünü yer verilmiş ve özellikle 15'inci yüzyıldan itibaren bu adeta bir moda haline getirilmiştir. 15. yüzyılda Aydınlı Visalî, Ataî, Necatî, Türk-î Basit Hareketinin müjdecisi Edirneli Nazmî, Deli Lütfî. 16. Yüzyılda, Bakî, Fuzulî, Rahmî ,Cemalî, Pir Sultan Abdal bu yüzyılın tanınmış nesircileridir. 17. Yüzyılda, Nef'î, Sabri'î, Şakir Nevîzâde ve Ataî eserlerinde atasözlerine bol bol yer veren şairlerimiz ve edebiyatçılarımızdır. Bunlardan bir kısmı atasözlerini halkın ağızındaki şekilleriyle değil aruz kalıplarına dökerek ve buralardaki Türkçe kelimelerin yerine Arapça-Farsça kelimeler kullanarak komik işler yapmışlardır. Yine bu yüzyılda Edirneli Sarı Hafız Mehmet Efendi Manzume-î Durub-i Emsal-i adlı eserinde atasözlerimizi şairler meclislerinde ve padişahın huzurunda söylenebilmeleri için arûz kalıplarını dökmüş ve sade dillerini de bozarak atasözlerimizi Farsça ve Arapça kelimelerle işlemiştir. (*Türk Atasözü ve Deyimleri 1,1971*)

Birkaç örnek vermek gerekirse

Kırağı telh badıncanı çalmaz. (Acı patlıcanı kırağı çalmaz).

Kendi zarfiya eder hep zararı keskin hal. (Keskin sirke küpüne zarar veri).

Esb-i nermin çiftesi sertiz olur. (Yumuşak huylu atın çiftesi pektir).

Beyaz akça siyah eyyam içindir. (Ak akçe kara gün içindir).

18. yüzyıl şairlerinden Sabit, Nabî ,Kanî ve Şeyh Galîp 19. yüzyıl şairlerinden İzzet Molla, Sümbülzâde Vehbî ve Fâzıl da bu moda devam etmişlerdir. Abdülhak Hamîd Tarhan'ın tiyatro eserlerinden "Sabr-u Sebat'ta bir yenilik olarak metin arasında birçok atasözünü kullanmıştır. Diğer taraftan bazı şair ve yazarlarımızın mısraları halk tarafından o kadar sevilmiş ve benimsenmiştir ki bunlarda atasözleri arasına katılmışlardır. (*Türk Atasözü ve Deyimleri 1,1971*)

Bunların ortaya çıkış zamanları ve kimlere ait oldukları kesinlikle bilinen bazılarını aşağıda sıralıyoruz:

Gölge etme, başka ihsan etmek istemem. (Alî Bey)

Bakalım ayine-i devran ne sûret gösterir. (Bakî)

Bakî kalan bu kubbede bir hoş sada imiş. (Bakî)

Ne sal iledir ne mal iledir beyim büyüklük kemâl iledir.(Esat Muhlis Paşa).

Mihneti kendine zevk etmedir alemde hüner. (Vâsıf Enderûnî)

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. (Kanunî Sultan Süleyman)

Bir gaza ettin ki hep hoşnut eyledin Peygamberi. (Nefî)

Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötüktür. (Ziyâ Paşa)

Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet. (Ziyâ Paşa)

Atasözlerimizin bazılarının benzer karşılıkları farklı dünya dillerinde de mevcuttur. Fransızcadan birkaç örnek verelim:

Il ya remede a tout hors a la mort (Ecele çare olmaz = ecelden başka her şeye ilaç vardır) anlamında

Il espere pecher en eau trouble (Kurt dumanlı havayı sever = bulanık suda balık avlama)

Il est entre la marteau et le'nclume (Aşağı tükürsem sakal yukarı tükürsem bıyık = örs ile çekiç arasında kaldı)

Il faut battre le fer quand il est chaud (Demir tavında iken dövülür = demiri sıcakken dövmelidir)

Il n'y a que les montagnes qui ne se rencontrent jamais (Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur = birbirlerini rastlanmayacak kavuşmayacak dağlar yoktur anlamında kullanılır.)

Fıkralardan Çıkmış Atasözleri

Bazı fıkraları birer ikişer satırında atasözüne yer verilmiştir. Bu atasözlerinin hangi tarihi olaylara tanıklık ettiğini Hüsamettin Ege'nin "Çizmeden Yukarı Çıkma" (1965) adlı eserinde bulmak mümkündür. Bu eserlerden faydalanarak bazı örnekler veriyoruz:

Ben onun cemaziyülevvelini bilirim.
 Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu.
 Çizmeden yukarı çıkma.
 Yaya kaldın Tatar ağası.
 Karamürsel sepetimi sandın.
 Ali Cengiz oyunu.
 Çıkar baklayı ağzından.
 Halep oradaysa arşın burada.
 Münasebetsiz Mehmet Efendi.
 Ocağına incir ağacı dikmek.
 Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye.
 Vermeyince Mabûd neylesin Mahmut.
 Hoşafın yağı kesildi.
 Buyurun cenaze namazına.
 Yerin kulağı vardır.
 Püsküllü bela.
 Kırk yıllık Kânî olur mu yani?
 Kısa kes Aydın havası olsun.
 Yediği naneye bak.

Dilimizde Arapça ve Farsça şekilleriyle de girmiş olan atasözleri vardır.

Men çi guyem tamburem çi sâzed. (Ben ne söylerim, tamburam ne çalar.)
 Ejder hahi selamet der kenarest. (Eğer selamet istersen bir kenara çekil.)
 Selâmet ül- insan fi hıfz il-lîsan. (İnsanın selameti dilini tutmasıdır.)
 El-aceletü min eş-şeytan. (Acele işe şeytan karışır.)
 Min el-bâb ile'l mihrâb. (Kapıdan mihrâba kadar yani baştan başa bütün tafsilatıyla.)
 Hayr el-umur evsatuha. (Her şeyin iyisi ortada olandır).
 El-intizâr eşeddü minen-nâr. (Beklemek ateşten beterdir.)

Atasözlerinin Özellikleri

Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir. Her atasözü belli bir kalıp içinde belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, anlam değişmese dahi atasözü diye belirtilmez. (*Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971*)

Örneğin:

Derdini saklayan derman bulamaz. Sözündeki *derman* yerine *ilaç* denilemez
Çalma elin kapısını çalarlar kapını. Sözüne de sözcüklerin sırası değiştirilerek:
 Elin kapısını çalma kapını çalarlar. Biçiminde söylenemez.

Atasözleri, kısa yoğun bir anlatıma sahiptir.

Dikensiz gül olmaz

Alet işler el övünür

Taşıma su ile değirmen dönmez...

Atasözlerinin çoğu bir veya iki cümledir daha uzun olanlarının oranı toplama göre oldukça azdır:

Vakit nakittir.

Görünen köy kılavuz istemez.

Zaman sana uymazsa sen zamana uy.

Yoldan kal yoldaştan kalma.

Dost ile ye iç alışveriş etme.

Anasına bak kızını al kenarına bak bezini a.

Her atasözü bir genel kural niteliğindedir. Bu kurallar başlıca aşağıdaki kavram bölümleri içinde bulunur. Başka bir deyişle atasözleri, kavram bakımından bir kaç çeşittir:

Sosyal olayların nasıl meydana geldiklerini uzun bir gözlem ve deneyim sonucu olarak tarafsızca bildiren atasözleri vardır.

*Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.
Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.*

Doğa olayları ve mevsimlerle ilgili atasözleri vardır:

*Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.
Zemheride kar yağmadan kan yağması iyi.
Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür.*

Sosyal olayları konu edinen ve okuyanlara hisseler dağıtan atasözleri vardır :

*Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
Öfke ile kalkan zarar ile oturur.
Mahkeme kadıya mülk değil.
Sona kalan dona kalır ...*

Deneyimlere dayanarak doğrudan öğüt veren atasözleri vardır.

*Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar
Ayağını yorganına göre uzat
Bugünün işini yarına bırakma
Yoldan kal yoldaştan kalma...*

Birtakım felsefik ve bilgece düşüncelerle okuyanlara yol gösteren atasözleri vardır:

*Bal bal demekle ağız tatlı olmaz.
Ak akçe kara gün içindir.
Taşıma su ile değirmen dönmez.*

Örf, adet, gelenek ve görenekleri yansıtan atasözleri vardır:

*Dost başa bakar düşman ayağa...
Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
Kızını dövmeyen dizini döver.*

Kız beşikte çeyiz sandıkta...

Halk arasındaki bazı inanışları yansıtan atasözleri vardır:

Ananın bahtı kızına...

Akacak kan damarda durmaz

Baykuşun kısmeti ayağına gelir.

“Bazı atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atasözü olarak tanındığından değişiklikler” *Donmuş olma*” kuralına aykırı sayılmaz.” (*Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971*)

Örneğin:

Denize düşen yılanı sarılır. Sözüünün “*Denize düşen yosuna sarılır*” biçimi de vardır ama “*Denize düşen balığa ya da samana sarılır.*” gibi başka bir biçimi yoktur.

“*Ayağımı yorganına göre uzat.*” sözü ise, sözcüklerin sırası değişmiş olarak:

“*Yorganına göre ayağımı uzat.*” biçiminde de söylenir. Bu ikisinden başka bir biçimde söylenmez.

Bazı atasözleri ayrı ayrı bölgelerde değişik biçimler almış olabilir. Bu da yukarıdaki kuralın bozulmuş olması demek değildir. Bu gibi atasözlerinin o bölgelerde kalıplaşmış özel biçimi var demektir. Örneğin:

Keskin sirke küpüne zarar.

Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.

Kısa ve özlü olmak, atasözlerinin özelliklerinden olmakla birlikte kimi atasözleri başka bir özelliği sağlamak için kavramı anlatmaya yetenden fazla sözcük ile söylenmiş de olabilir:

Bazı atasözleri genel kural gibi söylemiş olduğu halde gerçekten genel kural değildir:

Kör ölür, badem gözlü olur; kel ölür, sırma saçlı olur.

Gelen gidene rahmet okutur.

Sözlerinin genel kural oldukları söylenemez bu gibi sözlerde sık sık rastlanan durumların genelleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Geneline düşüncemizle sınır çizdiğimiz, her zaman değil, zaman zaman öyle olduğunu kabul ettiğimiz atasözlerinden kimisinin eski biçiminde bu genelliğin hangi şarta bağlı bulunduğu söz içinde belirtilmiştir. Nitekim bugün:

“*Suyu getiren de bir, testiye kıran da.*” biçiminde söylediğimiz atasözünü on beşinci yüzyılda yazılmış olan atasözü kitabındaki karşılığı şudur:

“*İyilik bilmeyen katında su getirenle senek sıyan birdir.*”

Atasözlerini “*temsili sözler*” diye tanımlayanlar ve “*mecazi*” atasözlerinin ayrılmaz bir parçası sayanlar vardır. Her ne kadar atasözlerimizin çoğu “*temsili*” ve “*mecazi*” ise de temsil ve mecazi olmayan atasözlerimiz de az değildir. Örnekler:

Sirkisini sarımsağını sayan paçayı yiyemez. (Mecazlı)

Mum dibine ışık vermez. (Mecazlı)

Damlaya damlaya göl olur. (Mecazlı)

Bugünkü işini yarına bırakma. (Mecazlı)

Atsız dost ile ye iç, alışveriş etme. (Mecazlı)

Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır (Mecazlı)

Atasözlerinde etkileyici bir üslup, yoğun bir anlatım ve dikkat çekici bir söz dizimi vardır. Bunu oluşturmada sanatlardan da sıkça faydalanılır. Söz sanatları Atasözlerini etkileyici kılar. Örnekler:

Kurda neden boynun kalın demişler kendi işimi kendim görürüm de ondan demiş. (Kısa hikaye)

Kaynayan kazan kapak tutmaz. (Aliterasyon)

Atta karın yiğitte burun. (Seci)

Baba malı tez tükenir evlat gerek kazana. (Mısra)

Gülme komşuna. / Gelir başına. (Beyit)

Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır. (Cinas)

Bol bol yiyen bel bel bakar. (Cinas)

Öksüzün karnına vurmuşlar, vay arkam demiş. (Tevriye, Ta'riz)

Ağaç yaşken eğilir. (İstiare)

Ölmüş koyun kurttan korkmaz. (İstiare)

Ağız yer yüz utanır. (Mecaz-ı Mürsel)

Can boğazdan gelir. (Kinaye)

Güvenme varlığa, düşersin darlığa. (Tezat)

Erkek aslan, aslan da dişi aslan, aslan değil mi? (İstifham / Soru Sorma)

Üzüm üzüme baka baka kararır. (Hüsn-ü Talil)

Atasözlerinin atalardan kalma eski ulusal varlıklardır. Bu “*eskilik*” özelliği üzerinde biraz durmak gerekirse:

Yıllarca meydana gelen deneyimler sonucu ortaya çıkan atasözü özelliğini kazanmış olan bir sözün sözcüklerinde, söz diziminde zamanla değişiklikler olabilir.

Örnek olarak iki atasözünün bugünkü on beşinci ve on birinci yüzyıllardaki biçimleri:

Kurt komşusunu yemez. (Bugünkü)

Kurt konşısın incitmez. (15.Yüzyıldaki)

Böri koşnısın yimes. (11. Yüzyıldaki)

Isıramadığın eli öp başına koy. (Bugünkü)

Kesemedüğün eli öp başına ko. (15.Yüzyıldaki)

Taşığı ısırumasa öpmiş gerek. (15. Yüzyıldaki)

Eski atasözlerinden bugün unutulmuş olanlar bulunduğu gibi yeni zamanlarda ortaya çıkmış atasözleri de mevcuttur. 900 yıl önce yaşadıkları Divan-ü Lügati't Türk'ten anlaşılan atasözlerinden kimisi bugün de yaşamakta ise de kimisi unutulmuştur. Hatta on beşinci yüzyıl atasözlerinin durumu da böyledir. Divandaki:

Otuğ odhguç birle üçürmes. (Ateş alevle söndürülmez.)

Buzdan suv tamar. (Buzdan su damlar.)

Teşük suvda belgürer. (Kasık yarığı suda belli olur.)

Gibi birçok atasözü unutulmuştur. Bunun gibi on beşinci yüzyılda derlenmiş olan atasözlerinden:

Ağaç yumuşağın kurt yer.

Yılanı yumuşak deyü el sunma.

Sermayen bir yumurta ise taşa çal... gibileri bugün işitilmemektedir. Öte yandan: “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var.*” gibi kahvenin yurdumuzda yayıldığı tarihten sonra çıkan atasözleri de vardır. Demek ki atasözleri de dilin sözcükleri gibi bir oluş – unutulmuş durumu içindedir.

Atasözleri içinde anlam olarak bir birine zıt olanlar vardır. Her atasözü bir kural olduğuna göre bu karşıt sözlerden her biri nasıl kural sayılabilir? Bu soruya cevap verebilmek için hayatın zıtlıklarla dolu olduğunu düşünmek gerekir. Bunları belirten kurallar da şüphesiz böyle olacaktır. Böylece aynı olay, değişik şartlar altında ayrı ayrı sonuçlar verebilir. O zaman birbirini tutmayan sonuçlar ortaya çıkar. Nitekim yalan söylemenin kötü sonuçlar getireceğini bildiren atasözleriyle birlikte doğru söylemenin kötü sonuçlar getireceğini bildiren atasözleri de aynı anda yaşamaktadır.

Yalancının evi yanmış kimse inanmamış.

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.

Doğru söyleyenin tepesi delik olur. (Çünkü herkes başına vurur.)

Bunun gibi iyilik yapan iyilik göreceğini bildiren atasözlerimiz de kötülük göreceğini bildiren atasözlerimiz de vardır:

İyilik eden iyilik bulur.

İyiliğe iyilik olsaydı koca öküze bıçak olmazdı.

Bazı atasözleri iki yargılı, iki kurallıdır. Bu özellik eski atasözlerinde de bugünkülerde de görülebilir. Yargılar arasına başlıca iki çeşit ilgi bulunur:

a) Atasözü iki cümleli bir benzetmedir. Cümlelerden biri benzeyen öteki kendisine benzetilen taraftır. Divan-i Lügat’it Türk’teki şu söz gibi:

Ulu bolsa yol azmas, bilig bolsa söz yazmas.

(İşaret olsa yol şaşırılmaz, bilgi olsa söz saptırılmaz.)

Bugünkü atasözlerinden bir örnek:

Erken kalkan yol alır erken evlenen döl alır.

b) Atasözünün iki cümlesi arası bir benzetme değil başka bir ilgi vardır. İki yargı birbirini tamamlar veya birbirine zıt olur:

Çok söyleme arsız, çok saklama hırsız edersin.

c) Bazı sözler atasözlerinin birkaç özelliğini içinde barındırdığı için kimi kaynaklarca atasözü olarak verilebiliyor fakat bu sözler birkaç özellik bakımından atasözüne benzese de atasözü olarak kabul görmezler. Bunlara değinecek olursak:

“Özdeyiş (*Vecize*)” adları verilmesi gereken ve uzun uzun açıklanabilen derin anlamlı kısa sözler. Bunlar içinde yazanı söyleyeni belli olanlar da olmayanlar da vardır. Bunlar atasözleriyle karıştırılmamalıdır.

Örnekler:

Kendini bil. (Khilon)

Düşünüyorum öyleyse varım. (Descartes)

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. (Atatürk)

Açıkgözlülük sırasında göz yummayı bilmektir. (Cenap Şahabettin)

Su istimal kapısını aralık etmeye gelmez, derhal ardına kadar açılır. (Cenap Şahabettin)

Kainatta yalnız ve yalnız bir sosyalist tanırım: Ecel. (Cenap Şahabettin)

Halk arasında sık sık kullanılan kısa, kuru, yalın gerçekler:

Parasızlık her kötülüğü yaptırır.

Her gün tatlı yense bıılır.

Çalışan kazanır.

Hepimizin geleceği kara topraktır.

Baba evladının fenalığını istemez.

Meşveretsiz yapılan işten hayır gelmez.

İlim deryadır.

Lakırdı ile iş bitme .

Takdiri ne ise o olur.

Talih yar olmayınca elden ne gelir

Can tatlıdır.

Herkes ana baba evladıdır.

Fena söz çekilmez.

Yazanı Bilinsin Bilinmesin Bilgece Mısra ve Beyitler:

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. (Kamunî)

Akla mağrur olma eflâtun-ı vakt olsan eğer.

Bir edîb-i kâmilî gördükte tıfl-ı mektep ol. (Nef'î)

Hak ol ki Hûda mertebeni eyleye âlî. (Ruhî)

Taklîd-i zağ kebki-hıramanı güldürür. (Yahya Efendi)

Sükût etmek gibi nadâne âlemde cevab olmaz (Şefî Dede)

Şecaat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler. (Ragıp Paşa)

Zerduz palan ursan eşek yine eşektir (Ziya Paşa)

İhtilafatıyla uğraşmakta dehrin zevk yok.

Zevk anın mirsad-ı ibaretten temaşasındadır (Muallim Naci)

d) Kimi şairler manzumeleri için aldıkları atasözlerinin kalıbını bozmuşlardır vezine uysun diye veya başka nedenlerle sözcükleri değiştirmişler, araya sözcükler katmışlar, söz dizimine başka biçim vermişlerdir. Edebiyatımızda örneği pek çok olan böyle sözler manzume içindeki değişik biçimleriyle atasözleri sayılmazlar; asılları başka türlü olan atasözlerine işaret sayılılar işte birkaçı:

Yüce olur ise her ne kadar dağ. / Yol üstünde aşar yakın u trağ. (Güvahî)

(Dağ ne kadar yüce olsa da yol üstünden aşar.)

Ecel olduğu yoktur hayf ile def (Güvahî)

(Korkunun ecele faydası yoktur.)

Ki başka buzağı kaçma bu sözden. / Yeğ olur şeksiz ortaklık öküzden. (Güvahî)

(Ortaklık öküzden yalnız buzağı yeğdir.)

İşitmedin mi ve rişvet kapudan şad. / Girecek bacadan gamgin çıkar dad. (Güvahî)

(Rüşvet kapıdan girerse iman bacadan çıkar.)

Ağlamak ne demek kendi düşen. (Levnî)

(Kendi düşen ağlamaz.)

Binenler tiz müzul eyler semend-i müstear üzre. (Nabî)

(Eğreti ata binen tez iner.)

Zeminin gûşu var derler meseldir. (Hıfzî)

(Yerin kulağı var.)

Hoş gelir âvâzeyi davul zurna durdan. (Molla)

(Davulun sesi uzaktan hoş gelir.)

Anlamaza davul çalsan vız gelir. / Anlayana sivrisinek saz olur. (Mestî)

(Anlayana sivrisinek, saz; anlamayana davul, zurna az.)

Bazı atasözleri kimi yazar ve şairler tarafından biçimlerinde oynamalar yapılarak değişik söz kalıpları halini alabilirler.

Verilmez oğlan ağlamasa emcek. (Güvahî)

Ağlar sabi bile verin mememi. (Gufranî) (Ağlamayan çocuğa meme vermezler.)

Demekle bal tatlı olmaz ağız. (Güvahî)

Meseldir zikr-i şehd ile şeha olmaz dehen şirin. (Kalayî)

Bal bal desen ağız bal olur mu ya. (Gufranî) (Bal bal demekle ağız tatlanmaz.)

Atasözleri başka dile çevrilebilir. Bu çeviride anlam kaybolmaz, sadece biçim özellikleri kaybolur. Birçok ulusta aynı anlamı taşıyan atasözleri de vardır.

Mahalli (Yalnız Bazı Yerlerde Kullanılan) Atasözleri

Bir dilin kelimeleri gibi atasözlerinde doğar yaşar dillerde dolaşır ve ölür. Eski Türk atasözleri arasında bugün hiç kullanılmayan, unutulmuş sözlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bazı atasözleri iki üç asır önceki yazınsal özelliklerini kaybetmek suretiyle zamanımıza kadar gelebilmişlerdir. Türk atasözleri arasında bazıları yerel özellikler taşırlar. (*Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971*)

Örneğin, yalnız Türkistan ve civarında veya Kırım'da veya sadece Rumeli'de dillerde dolaşan sözler vardır ve bunlar diğer Türk bölgelerinde bilinmezler ayrıca Türkiye'de bile yalnız bir bölgeye özel; Gaziantep civarında Doğu Karadeniz sahillerinde ya da Ege şehir ve köylerinde bilinen içerdikleri kelime ve mefhumlarla

yer isimleri sebebiyle diğer bölgelere geçmesine yani buralarda kullanılmasına zaten imkan olmayan sözler vardır. Birkaç örnek verelim:

Konya’da: Yakada bağım yok, çakaldan korkum yok.

Kayseri’de: Develi’ye seymen gidiyor.

Kayseri’de: Çomarlı’ya imam durduk, şimdi belamızı bulduk.

Gaziantep’te: Oğlan yetir, kız yetir yine şeyeyi sen getir.

Gaziantep’te: Suyu Pancarlı’da kesti.

4. 2. Deyim Nedir?

Türkçe dünyanın en zengin dillerinden biridir. Bu zenginliğin oluşumunda ses uyumlarının sağladığı ezgisellik, çekimlerdeki düzenlilik, tamlamalardaki belirginlik, kurallardaki açıklık gibi öğelerin yanında Türkçedeki deyimlerin de önemli bir katkısı vardır. Deyimlerin işlevi anlatımı güçlendirmek, güzelleştirmektir. Deyimlerin kuruluşuna katılan sözcükler bütün olarak tek bir kavramı karşılar. Bu nedenle deyim başlı başına bir dil birimidir; deyimi oluşturan sözcükleri birbirinden ayrı düşünemeyiz. (Bilgin, 2006: 57)

”Deyim, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır.” (Hatipoğlu, 1982:194)

“Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz" olarak tanımlamaktadır (Vardar, 1988: 74)

“Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği” olarak tanımlamıştır (Topaloğlu, 1989: 55)

“Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği” biçiminde bir deyim tanımı yapar. (Korkmaz, 1992: 43)

Deyimler (tâbirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedeki kurulu bir çeşit dil ifâdesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek

biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır. (Elçin, 1986: 642)

“Deyimler yapı-ses faktörü ile değil, ancak bütün birleşmeyi teşkil eden sözler için ortak olan anlam ve kavram ile temayüz ederler, demektedir” (Zeynalov, 1993: 64)

“Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu olarak tanımlamıştır” (Püsküllüoğlu, 1995: 7)

“Anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan kimi sözcüklerdir, diye tarif etmektedir.” (Bozkurt, 1995:170)

“Bir kavramı, bir düşünceyi, bir olayı az sözle belirtmek ve daha etkili kılmak için başvurulan anlatım yollarından biridir, diye tanımlar.” (Özdemir, 1997: 5)

“Deyim, gerçek anlamı dışına kayan kalıplaşmış söz.” (Koç, 1992: 77)

“Genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz.” (Vardar, 1998: 74)

”Bir gramer sekli veya çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun öz anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış söz.” (Aksoy, 1962: 148), seklinde tanımlanmaktadır.

“Her dilde atasözleri ve deyimler vardır. Sosyoloji, psikoloji, tarih, ahlak, folklor... gibi birçok yönden inceleme konusu edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, deyiş güzelliği, anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır.” (Aksoy, 1962: 131)

“Deyimler bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları kısacası, maddi ve manevi kültürünü

yansıtan, o toplumun düşünce biçimini hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan sözlerdir.”(Aksan, 2005: 91)

“Deyimler, halkımızın ortak ürünleridir. Deyimlerin kaynakları hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.” (Salan, 1999: 7)

Deyimler ulusun söz yaratma gücünden doğar. Her deyim bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir âlem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit benzetmeler ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar (Aksoy, 1988: 146)

“Türkçe, deyimler yönünden çok zengin bir dildir. Türkçede ortalama sekiz binin üzerinde deyim vardır.”(Hengirmen, 1995: 5–9) Bu, Türk dilinin anlatım zenginliğini, Türk milletinin hayata bakış, algılayış ve yorumlayış zenginliğini göstermektedir.

Deyimler; toplum tarafından benimsenen, genellikle anlamları dışında kullanılan, anlatıma güzellik ve canlılık katan, kalıplaşmış, kısa ve özlü sözlerdir. Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; düstur niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atasözünden ayıran en önemli özellik de budur. Her dil bir durumu, bir kavramı, bir duyguyu dile getirmede deyimlerden faydalanır. (Özbay ve Melanlıoğlu, 2009: 9)

“Deyimler toplumca benimsenmiş, genellikle kalıplaşmış sözcük öbeklerinden oluşmaktadır. Benzetme, eğretileme, örtmece gibi değişik söz sanatlarından yararlanan deyimleri, bir hadiseyi, bir durumu betimlemek, ifade etmek için kullanırız.” (Sağlam, 2001: 46).

“Dilimiz deyimce zengindir. Sözlü ve yazılı anlatımda düşüncelerimizi kısa yoldan etkili anlatabilmek için deyimlerden yararlanırız. Deyimler, yazıya güç verir, konuşmayı güzelleştirir.” (Salan, 1999: 5-7)

“Dil, doğru ve güzel kullanılabildiği ölçüde bireyi zenginleştirip donanımlı kılar.” (Dilidüzgün, 2001: 244)

Etkili ve doğru yazmanın temelinde kelime hazinesi vardır. Kelime hazinesi sadece kelimelerin biçimsel yönünü ifade etmez. Bu biçimler, dilin

anlam hazinesi ile bağlantı kuran köprülerdir. Anlam-biçim eşleştirmesi yönünden deyimler anlatıma katkıda bulunan en önemli bağdaştırmalardan biridir (Onan ve Bas, 132-133)

“Deyimler özet anlatımlardır. Konuşmaya canlılık, kıvraklık kazandırdığı gibi, kavram arayışı içinde bulunan dil kullanıcısı için bir kısa yoldur (Yüceol- Özezen, 2001: 878-879)”

“Deyimler, üzerinde konuştuğumuz konuların anlaşılmasını kolaylaştırır, anlatımı renklendirir ve çoğu zaman dakikalarca ifade edemeyeceğimiz fikirleri bir çırpıda dile getirmeye.” (Gündüzalp, 2003: 9)

“Anlatımın kısa ve öz yapılmasına yarar.” (Yurtbaşı, 1996: III).

“Belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimededen meydana gelmiş söz öbeği" olarak tanımlamaktadır.” (Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1949: 57)

“Her ne kadar kesin bir hüküm ifade etmez ise de atasözü değerinde ve ondan daha fazla söylenen sözler vardır ki, bunlara da tâbir ve deyim diyoruz." der (Tülbentçi, 1977: 6)

Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinden düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir (Gencan,1979: 527)

Deyimlerin Özellikleri

“Deyimler de, atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözleri değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamaz ve deyim söz dizimi bozulamaz.”

Örneğin:

“Ayıkla pirincin taşını” deyimini

“Ayıkla bulgurun taşını” şeklinde söylenemeyeceği gibi.

“Tut kelin perçeminden” deyimini de;

“Kelin perçeminden tut” biçiminde kullanılamaz. (Aksoy,1968)

Deyimler de atasözleri gibi, kısa ve özlü anlatım araçlarıdır:

Dil dökmek.

Kelle kulak yerinde.

Kel başa şimşir tarak.

Atı alan Üsküdar'ı geçti...

Deyimlerin meydana gelmesi en az iki sözcükle olur kuruluş özellikleri bakımından iki bölüme ayrılabilirler:

a) Sözcük Grubu Şeklindeki Deyimler:

Ağır başlı.

İçli dışlı.

Gel zaman git zaman.

Kaşla göz arasında.

Sözcük grubunu meydana getiren sözcükler bitişik yazılmaz. Ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olur:

Adam sen de!

Cart kaba kağıt!

Yok devenin başı!

Hele hele!...

b) Cümle Halindeki Deyimler:

Dostlar alışverişte görsün.

Halep oradaysa arşın burada.

İncir çekirdeğini doldurmaz.

Delik büyük yama küçük.

Bir masterla sona eren deyimler, çekime gireceklerinden ve dolayısıyla bir cümle kuracaklarından bu bölüm içinde yer alırlar.

Örnekler:

Gönül almak.

Dirsek çevirmek.

Damarı tutmak.

Baltayı taşa vurmak.

Boyunun ölçüsünü almak.

Ağızına bir parmak bal çalmak.

Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak.

Bunlar “Göz yumdum,” Gönülünü alalım “,”Baltayı taşa vurdunuz”, “Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan oldu”... gibi cümleler meydana getirirler.

“Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; düstur niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atalar sözünden ayıran en önemli vasıf budur.”
(Aksoy, 1968)

Deyimlerin amacı bir kavramın özel kalıp içinde ya da çekici hoş bir anlatımla belirtmesidir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek ibret almamız için gerçekleri bildirmektir. Görülüyor ki deyimle atasözü amaçta da birbirinden ayrılmaktadır.

Buraya bir düşüncemizi daha eklemek istiyoruz. Atasözleri arasına da alınsa, deyimler arasına da alınsa yanlış sayılamayacak sözler vardır. Bu atasözleri ile deyimleri birbirinden ayıran özelliklerin iyice belirmemiş olmasından değil, bu çeşit sözlerin iki anlam taşımamasından ya da iki türlü yorumlanabilmesinden kaynaklanır. (Aksoy, 1968)

Örnek:

“Açtırma kutuyu söyletme kötüyü.” sözü, “Karşındakini kızdırarak seninle ilgili şeyleri ortaya dökmesine, senin için kötü şeyler söylemesine yol açma.” anlamında kullanılırsa atasözü; “Beni kızdırırsan senin için kötü şeyler söylerim” anlamında kullanılırsa deyim olur.

Başka bir örnek:

“Çam sakızı çoban armağanı.” sözü, “ Zengin olmayan kimsenin armağanı, pahalı bir şey olamaz.” diye yorumlanırsa atasözü sayılmış olur.”Sunduğum şey değersiz ama gücüm ancak buna yetiyor.” diye yorumlanırsa deyim sayılmış olur.

Böyle iki niteliği bulunan sözlerden birkaç örnek:

*Arnavut 'a sormuşlar cehenneme gider misin? diye,
“Aylık kaç?” demiş.
Atın ölümü arpadan olsun.
Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?
Keçiye can kaygısı kasaba yağ kaygısı...
Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa.
Üzümü ye de bağını sorma.
Karınca kararınca.*

Deyimler gerçek anlamlı ve mecaz anlamlı olarak iki şekilde karşımıza çıkar.

Gerçek anlamlı deyimlere örnek vermek gerekirse:

*Devede kulak.
Hem nalına hem mihına...
Balık kavağa çıkınca...
Abayı yakmak.
Hapı yutmak.
Pabucu dama atılmak.
Mercimeği fırına vermek.
İki ayağını bir pabuca koymak.
Tozdan dumandan ferman okunmamak.
Karda gezip izini belli etmemek.
Tavşana kaç taziye tut demek
Fol yok yumurta yok.
Ne şiş yansın ne kebab.
Öküz öldü ortaklık bitti.
Tencere yuvarlandı kapağını buldu.
Ben diyorum hadımım o diyor oğul uşaktan neyin var?*

Mecaz anlamlı deyimler gerçek anlamlı deyimlere göre sayıca daha fazla bulunmaktadır örnek vermek gerekirse:

Çoğu gitti azı kaldı.

İsmi var cismi yok.

İyiye iyi kötüye kötü demek.

Adet yerini bulsun.

Allah bana bende sana.

Kimi kimsesi yok.

Özrü kabahatinden büyük.

Hem suçlu hem güçlü.

Yeri yurdu belirsiz.

Ağızına layık.

Dosta düşmana karşı...

Yükte hafif pahada ağır.

İyi gün dostu.

Deyimlerin donmuş birer kalıptır. Yani değişmez sözcük gruplarıdır. Ancak bazı deyimlerde, cümle yapısı ve ana sözcükler değişmemek üzere eylem çekimleri ve zamirler değişebilir:

Aşağı tükürsem(tükürsen, tükürse...) sakalım (sakalın, sakalı...) yukarı tükürsem tükürsen bıyığım(bıyığın, bıyığı...)

Bana (sana, ona...) göre hava hoş

Gözüne kestirmek(gözüme kestirdim, gözüne kestirdi) ... gibi

Bir deyim ülkemizin farklı bölgelerinde değişik sözcüklerle bilinebilir.

Kızım sana söylüyorum gelinim sen dinle (anla).

Çenesi düşük (çürük).

Bazı deyimler birbirine benzeyen ya da aynı sözcüklerin tekrarlanmasıyla anlamlarını pekiştirici güç alırlar.

Yaşı ne başı ne.

Tadı tuzu yok.

Yeri yurdu belli belirsiz.

Yol iz bilmemek... gibi.

Sözcük grubu şeklindeki deyimler ya isim ya sıfat ya da zarf görevi yaparlar:

İşin püf noktasını biliyor. (İsim)

Kulağı delik bir adam. (Sıfat)

Suya sabuna dokunmadan işi bitirdi. (Zarf)

Mecaz, atasözlerinin ayrılmaz bir özelliği değildir. Deyimler istisnaları bulunmakla birlikte genelde mecazlıdır.

Burada deyim sayılmaya elverişli olan ve olmayan benzetmeli anlatımlara değinmek istiyoruz:

Türkçede özellikle "gibi" edatı ile kurulan sözcük grupları deyim gibi algılansa da deyim özelliği göstermez ve bu şekilde kurulan sözcük grupları deyimler ya da atasözleri arasında göstermeyi biz uygun görmüyoruz.

Deyim ya da atasözü saymadığımız yaygın benzetmelerden örnekler:

Kar gibi.

Pamuk gibi.

Zümrüt gibi.

Şeker gibi.

Zehir gibi.

Kız gibi.

Kağıt gibi.

İğne gibi.

İplik gibi.

İpek gibi.

Taş gibi.

Kuyu gibi.

Çiroz gibi.

Dev gibi.

Dalyan gibi.

Dal gibi.

Çöp gibi.

Çam yarması gibi.

Karun gibi.

Kurşun gibi.

Yıldırım gibi.

Aslan gibi.

Ayı gibi.

Tilki gibi.

Eşek gibi.

İt gibi.

Kuzu gibi.

Keçi gibi.

Domuz gibi...

Deyim ile terimi ayırt etmek gerekir. Deyim genelde dilin malı olan sözdür. Terim ise ya bilim, sanat, meslek alanına ait olan sözcüklerdir: *eşkenar, bilirkşi, içgüdü, cevizgiller, kuşpalazı, biçerdöver, gündönümü...* gibi. Bunlar biçim ve yapı bakımından birleşik sözcük, görev bakımından terimdirler. Sözcük grubu biçimindeki deyimlerden böylece ayrılırlar.

Tek sözcük biçimindeki terimler de vardır. Örneğin “*ayak*” sözcüğü dar anlamıyla edebiyat ve coğrafya terimidir fakat tek sözcüklü deyim olmaz ayrıca cümle halinde deyim vardır ama cümle halinde terim yoktur.

Deyim ile argo arasındaki ilişkiye değinelim. “*Argo*” geniş anlamıyla bir meslek topluluğu arasında kullanılan özel sözlere ya da başkaları alınmasın diye aralarında kararlaştırdıkları anlamda kullandıkları sözlere “*argo*” diyoruz. Bu duruma göre argo sözcüklere sadece argo demek yeter. Deyim niteliğindeki argo sözcüklere ise “*argo deyimi*” adını vermek yerinde olur. (Aksoy, 2007)

Torpil

Piston

Moruk (Yaşlı insan anlamında)

Çakmak. (Sınıfta kalmak.)

Taahhütlü (tabanca)

Röntgenci (gözetleyen)

Sözleri argodur.

Dalga geçmek (Akli başka yerde olmak).

Maytaba almak (alay etmek) .

Posta kurmak (Birinin aleyhinde tertibat almak).

Cızlamı çekmek (kaçmak).

Boş vermek (aldırış etmemek)

Dayısı dümende olmak (iş başında kendisine arka olan kimse bulunmak)... gibi sözcük öbekleri argoda deyimdir.

Gerçek anlamı dışında özel bir anlama gelen deyimler aynı sözcükler ve aynı gramer biçimleriyle başka dile çevrilemezler. Gerçek anlamlarıyla kullanılan deyimler ise başka dile çevrilebilirler.

Deyimlerin Çeşitleri

Deyimler özel nitelikleri bakımından çeşitli bölümlere ayrılabilir. Özel nitelikleri sözüyle belirtmek istediğiniz şey onların (ulusal ruh düşünüş, zevk, yaşayış tarih, eğitim, kültür, adet, gelenek, inanç dünya görüşü ...) gibi çeşitli yönlerden inceleme konusu olabilecek değerleri değil dil yapıları, kuruluş ve anlamları açısından gösterdikleri niteliklerdir. (Aksoy, 2007: 497-498)

Aşağıda böyle bir kümelemeyi denemekteyiz:

1. Deyimlerin en önemli bölümü; kavramları mecaz yoluyla, anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirten kalıplaşmış sözcük öbekler ya da cümlelerdir. Örnekler:

Abayı yakmak.

Ağzı bozuk.

Alacağına şahin vereceğine karga...

Altı kaval üstü şişhane.

*Atı alan Üsküdar'ı geçti.
Cebi delik.
(Aksoy,2007: 499)*

2.Deyimlerin yan özelliği iki yargılı ve uyaklı olmasıdır. Bunların bir bölümünde anlamca gerekli olmayıp sadece uyak için getirilmiş bir parça vardır.Bu çeşit deyimler de anlam güzelliği taşırlar. Örnekler:

*Akşam kavis sabah savul.
Allah'tan sıska ne yapsın muska.
Amasya'nun bardağı, biri olmazsa biri daha.
Ana usta yufka yapar, çocuk usta çift çift kapar.
Anca beraber kanca beraber.
(Aksoy,2007: 500)*

3.Kimi deyimlerin yan özelliği öykücük ya da konuşma biçiminde olmasıdır. Örnekler:

*-Adın ne?
-Mülayim Ağa
-Sert olsan ne halt edersin?
...
-Akullınız kim?
-Öndeki zincirli
...
-Baba bir hırsız tuttum
-Getir
-Gelmiyor
-Bırak
-O beni bırakmıyor
(Aksoy,2007:501-502)*

4. Kimi deyimlerin yan özelliği, bir öyküye ya da bir olaya dayanmasıdır. Örnekler:

*Al abdestini ver pabucumu.
Altından çapanoğlu çıkmak..
Analar taş yesin; yarım yarım beş yesin.
Baklayı ağzından çıkarmak.
Buyurun cenaze namazına
Çizmeden yukarı çıkmak.
(Aksoy,2007: 502)*

5. Kimi deyimlerin yan özelliği adetleri, inanışları, gelenekleri bildirmesidir. Örnekler:

*Ağzından yel alsın.
Ahret kardeşi olmak.
Başına devlet kuşu konmak.
Zemzemle yıkanmış olmak.
(Aksoy,2007:503)*

6. Kimi deyimler anlatım güzelliği düşünülmeyle bir kavramı belirtmek için kurulan, kalıplaşmış söz topluluğudur. Örnekler:

*Adet yerini bulsun diye.
Ağzını hayra az.*

*Alan razı, satan razı.
Belli başlı.
Bir bu eksikti.
(Aksoy,2007:504)*

7.Kimi deyimlerin özelliği, belli dilbilgisi kuralları ile değil ,özel biçimlerle kurulmuş olmasıdır. Örnekler:

*Aç acına.
Akli sıra.
Alt alta.
Ara sıra.
(Aksoy,2007:505)*

8.Kimi deyimler eksilteli anlatım biçimindedir. Yani bir yada birkaç sözcüğü söylenmemiş söz öbeğidir. Örnekler:

*Akşama sabaha Ya akşama ya sabah).
Allah bana, ben de sana (Allah bana versin ben de sana vereyim).
Az çok (az da sayılsa çok da sayılsa)
Baştan ayağa(... değin).
(Aksoy,2007:505)*

9.Deyimlerin bir türü de ikilemelerdir. Örnekler:

*Abuk subuk.
Abur cubur
Açık saçık
Ahım şahım
Apar topar
Az buz
Şakır şakır (Aksoy,2007:506)*

10.Kimi deyimler bir sözcüğün özel bir yardımcı eylemle kurulmasından oluşmuştur. Bunların deyim sayılmansın nedeni, o sözcüğün ancak o eylemle bir araya gelmesinden belli bir anlamın ortaya çıkması başka bir eylemle o anlamın belirmemesidir. Sözcük yalın ya da ek almış olabilir. Örnekler:

*Abayı yakmak.
Adaylık koymak.
Ağız yapmak.
Alkış tutmak.
Ant içmek.
Aşermek.
Ayağını çekmek.
Aylık bağlamak.
(Aksoy,2007:508)*

Deyimlerin Özellikleri:

- Deyimler; kısa, özlü ve etkili anlatım aracıdır.
- Deyimler, en az iki sözcükten oluşurlar ve sözcüklerin temeline dokunulmaz.
- Deyimler, sözcük grubu biçiminde olabilirler: üstüne oturmak, şafak atmak...
- Deyimler, cümle biçiminde olabilirler: Köprü'nün altından çok sular aktı. Hallaç pamuğu gibi atmak...
- Deyimler kesin yargı bildirmezler. Kavramı belirtmek için kullanılan özel bir anlatım kalıbı olurlar. Cümle biçimindeki deyimleri atasözleriyle karıştırmamak gerekir. (Salan, 1999: 5)

4. 3. Özdeyiş Nedir?

“Söz varlığındaki öğelerden biri olan kalıplaşmış sözler, bir yazarın, şairin ya da düşünürün ilk kez söylediği ve birçok kişinin belleğine yerleşip kullandığı özlü sözler, özdeyişlerdir. “(Aksan, 2006b: 192)

“Özdeyiş, TÜBA’da düşünce, duygu ve gerçeğin kısa, yalın ve çarpıcı bir biçimde anlatıldığı, yazarı ya da söyleyeni bilinen sözler olarak tanımlanır.” (2011: 929).

“Buradan yola çıkarak özdeyişler, dile getiren kişinin dünya görüşünü ve deneyiminin birer yansımasıdır denilebilir. Özdeyişler, kısa anlatımlarla büyük etkiler yaratır ve derin anlamlıdır.” (Kerimoğlu (2010: 1148)

Türk Edebiyatı’nda özdeyişler üzerine yapılan çalışmalara az rastlandığını, bu tür çalışmaların daha çok Batı’da yapıldığını söyleyerek Türk Edebiyatı’nda Cenab Şahabettin’in Tiryaki Sözleri (1918) adlı yapıtının özdeyişleri kapsayan ilk derli toplu çalışma sayılabileceğini belirtmiştir. Batı Edebiyatı incelendiğinde ise özdeyişler ile ilgili birçok yapıtın var olduğu görülecektir. Kerimoğlu, Batı Edebiyatı’nın felsefe ile yakın bir ilişki içerisinde olan özdeyiş (aforizma) formunun Nietzsche, Schopenhauer, Shaw, Kafka gibi yazarlar tarafından sıklıkla kullanılmasını örnek göstererek düşüncenin çarpıcı ve kolay anımsanır bir biçimde sunulması nedeniyle özdeyişlerin önemsenen ve sık başvurulan bir anlatım yolu olduğunu dile

getirmiştir. Kimi şiirlerin anlatımında da özdeyişlerden yararlanıldığı görülür. *Aksan (2006b: 11)*

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir gözlemi, bireysel ya da toplumsal bir ilkeyi kısa, kesin ve etkili bir biçimde anlatan, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen süzülmiş cümlelere özdeyiş, özlü söz, vecize, ülger, kelimayı kibar, aforizma, motto, hikmetli söz ve ibretli söz gibi isimler verilmektedir. Aforizmalar çok geniş bir alanı kapsar. Aforizmalar yine insanlara önemli mesajları hatırlatıp, bilginin yayılmasında etkilidir. (Epidemiol Community Health 2004, 58: 1010.)

Bir olay veya bir düşünce anlatılırken bazen onlarca cümle ve ya paragraflarla yazıya ihtiyaç duyulabilir fakat bu duruma her zaman ihtiyaç duyulmayabilir. Birkaç paragrafla, hatta birkaç sayfa yazıyla anlatabilecek bir konu, sadece tek bir cümle ile anlatmak istediğini alıcı durumundaki insanlara aktarabilir. Nitekim Nietzsche (*Nietzsche, 2003.*)

Özlü sözler, düşünceleri çarpıcı ve kolay hatırlanır bir biçimde sunması nedeniyle önemsenen ve sık başvurulan bir anlatım yolu olmuştur. Özlü sözler hafızada kolay kalan, verilmek istenilen mesajın etki gücünü artıran tamamlayıcı unsurlardır. Hipokrat'ın bilinen ilk özdeyişlerinden olan "Hayat kısadır, sanat uzun" söyleminde insan bedeninin sağlığını kaybetmeye ve ölmeye mahkûm olma durumu anlatılırken tıp sanatının gelişmesinin devamlı olduğu ve uzun zaman gerektirdiği etkili biçimde anlatılmaktadır. (Ar, 2006: 667-673.)

Özlü sözlerde ustaca bir üslup, büyüleyici ve inandırıcı bir anlatım vardır. Yüzyıllardan beri kullanıldıkları, her gün işitildikleri hâlde tazeliklerini kaybetmezler." (*Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2013; 56: 143-150*)

Aforizmalarda sözün etkili olması asıldır; sanat yapma amacı taşımazlar. Bu nedenle kullanılan sanatlar cinas, tezat, seci ve teşbihle sınırlıdır. Sözün kısalığı, teşbih ve kinaye gibi edebî sanatların güzelliği, ses uyumu ve kulağa hoş gelmesi gibi biçimsel şartların yanın- da, anlatılmak istenen durum, duygu ve düşünce yüklü ifadelerle etkili bir şekilde verilir. (*Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2013; 56: 143-150*)

Özdeyişlerden eğitim amacıyla da faydalanılabilir. Kafiye ve ölçülerinden dolayı akıl- da kolay kaldığından, bilgilerin bu yolla verilmesi daha kolaydır. Bilgi aktarım sürecinde alıcı durumunda bulunan öğrenenlerin yeni bilgileri almaya istekli oluşları önemlidir. Özellikle erişkin eğitimi çocuk eğitiminden oldukça farklıdır. Erişkinler için söyle nen "Siz öğretemezsiniz, onlar öğrenirler." sözü, erişkin bireylerin öğrenme sürecinde kendilerinin istekli olmalarının gerekliliğini anlatır. Erişkin yaştaki bireylere zorlayarak bir şeyleri öğretebilmek mümkün değildir. Bu noktada öğreticilerin işleri de zorlaşmaktadır"Öğrencisini etkilemeden öğretmeye kalkanlar, soğuk demiri boş yere döverler."İfadesi öğrenme ortamında öğreticilerin aktif olması ve farklı öğretme metotlarını da kullanması

gerektiği gerçeğini orta -ya koymaktadır. (*Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2013; 56: 143-150).

Özdeyişler geçmişin tecrübe dolu yaşantısından süzölmüş parıltılardır. Bu parıltılar insanların yaşantılarına ışık olması için saklanmış ve korunmuştur. Yeri geldiğinde de insana yol gösteren, rehber olan, yaşamadan yaşanmışlığı anlatabilen birer tecrübe olarak insanlara fayda sağlar. Özdeyişlerin en önemli özelliklerinden bir tanesi de diğer özlü sözlere oranla daha fazla evrensellik taşıması özelliğinin ön plana çıkmış olmasıdır.

Bizim dilimizde de birçok özdeyiş bulunmaktadır. Bizim özdeyişlerimiz içinde en fazla yeri Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleri kaplamaktadır. Atatürk bizim hem eğitim hayatımızda önemli bir yere sahiptir bu bağlamda ders kitaplarının bir ünitesi her zaman Mustafa Kemal Atatürk'e daha doğrusu onun görüş, düşünce ve icraatlarına yer verir. Ders kitaplarındaki özdeyişlere bakıldığında yoğunluğu Atatürk'ün sözleri önemli bir yere sahiptir.

Cumhuriyetçilik

Bütün dünya bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır; Cumhuriyet taraftarlığı, fikirsel ve sosyal inkılap taraftarlığı...

Bu noktada yeni Türkiye toplumunda bir kişinin bile bunun dışında kalacağını düşünmek istemiyorum." (1924)

Türk milletinin karakter ve adetlerine en uygun idare, Cumhuriyet idaresidir." (1924)

Cumhuriyet yüksek ahlaki değer ve niteliklere dayanan bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir...

Cumhuriyet idaresi, faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir." (1925)

Milliyetçilik

" Türkiye halkı yüzyıllardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı, yaşamın bir gereği olarak düşünmüş bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet bağımlı yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşayamayacaktır." (1922)

" Türkiye halkı ırksal veya dinsel ve kültürel yönden birleşmiş, bir diğerine karşı karşılıklı hürmet ve fedakarlık hisleriyle dolu ve kaderi, geleceği ve menfaatleri ortak olan bir toplumdur." (1922)

" Dünyanın gidişinde soylu ulusumuza düşen yüce görevlerin yerine getirilmesine çalışacağız. Bu görevler uygarlık ve insanlık ailesinde Türk ulusunun yaraşık olduğu yüksek saygınlığını ve yerini korumasına ve yükseltmesine hizmet edecektir. Gereğinde yurt için bir tek birey gibi bütün halinde kesin karar ile çalışmasını bilen bir ulus elbette büyük geleceğe hak kazanmış ve aday olan bir ulustur." (1927)

Halkçılık

“ Bizim görüşümüz - ki halkçılıktır - kuvvetin, kudretin, egemenliğin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir ilkesidir. ” (1920)

“Bizim hükümet şeklimiz tam bir demokrat hükümettir. Ve lisanımızda bu hükümet, halk hükümeti olarak ifade edilir. ” (1922)

“ Bizim halkımız çıkarları birbirinden farklı sınıf halinde değil, aksine varlıkları ve çalışmalarının sonuçları birbirine lazım olan sınıflardan ibarettir.” (1923)

Devletçilik

“ Milli gelirin dağılımında, daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlere daha yüksek refah sağlanması; milli birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak, milli birliğin temsilcisi olan devletin önemli vazifesidir.” (1929)

“ Bireysel çalışma ve çabayı temel tutmakla birlikte, elden geldiğince az zaman içinde ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa erdirmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde, özellikle iktisat alanında devleti edimli olarak ilgili ve etkin kılmak.” (1931)

Laiklik

“ Artık Türkiye, din ve şariat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne ararlar.” (1924)

“ Laiklik, yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir. Tüm yurttaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğünü de demektir.” (1930)

“ Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse hiçbir kimseyi, ne bir din ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz .” (1930)

İnkılapçılık

“ Her türlü yükselme ve gelişmeye kabiliyetli olan milletimizin sosyal ve fikri inkılap adımlarını kısaltmak isteyen engeller mutlaka ortadan kaldırılmalıdır.” (1924)

“ İnkılabın temellerini her gün derinleştirmek, kuvvetlendirmek lazımdır.” (1925)

“ Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine milletin en yüksek medeni gereklere göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseleri koymak olmaktadır.” (1933)

Ulusal Egemenlik ve Bağımsızlık

“ Türkiye halkı yüzyıllardan beri özgür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı yaşamsal bir gereklilik saymış bir ulusun yiğit çocuklarıdır. Bu ulus bağımlı yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamayacaktır. ” (1922)

“ ... Türkiye Cumhuriyetinde ve Türkiye devletini kuran Türkiye hakkında taçlı yoktur, diktatör yoktur.

“Taçlı yoktur ve olmayacaktır. Çünkü olamaz. “ (1923)

“ Tutsak olmak istemeyen bir ulusu tutsaklığı altında tutabilecek denli güçlü zorbalar artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk ulusu son

savaşlarıyla, özellikle burada kazandığı utku ile, gösterdiği direnç ve irade ile, bilinen bu gerçekleri de bir kez daha tarihe çelik kalemle kazmış bulunuyor.”(1924)

Dış Siyaset

“ Dış siyaset bir toplumun iç bünyesi ile sıkı şekilde ilgidir. Çünkü iç bünyeye dayanmayan dış siyasetler daima mahkum kalırlar. Bir toplumun iç bünyesi ne kadar kuvvetli, metin olursa, dış siyaseti de o oranla sağlam ve dayanıklı olur.” (1923)

“Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır.” (1930)

Uygarlık

“Ülke kesinlikle çağdaş, uygar ve yenilemiş olacaktır. Bizim için bu, yaşam davasıdır. Bütün özverimizin verimli olması buna bağlıdır. Türkiye, ya yeni düşünceyle donanmış namuslu bir yönetim olacaktır, ya da olmayacaktır. Halk ile çok değinmişimdir. O temiz yığın, bilmezsiniz, ne denli yenileşme yanlısıdır.” (1923)

“ Artık duramayız, kesinlikle ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet açıkça bilmelidir. Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona ilgisiz kalanları yakar ve yok eder.”(1925)

Ekonomi

“ Hayat demek ekonomi demektir. Yaşayabilmek için mutlaka tutumlu olmalı.” (1923)

“ Ekonomik teşkilat, teknik temeller üzerine yerleşerek yükseldikçe, yurdun verimi çok daha fazla artmış olacaktır. Ancak, bütün özenimizi vererek vatanın teşkilatlanması hızını artırmak gerekir.”(1935)

İnsan Hakları ve Evrensellik

“ Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve yok olma vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası hürriyettir.” (1906)

“ Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük atalarımın en kıymetli miraslarından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım.” (1921)

“ İnsanları mutlu edecek tek vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerine sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan hareket ve enerjidir.” (1931).

Barış

“ Bizim barış ülküsüne ne denli bağlı olduğumuz, bu ülkünün güvenlik altına alınmasındaki dileğimizin ne denli temelli bulunduğunu açıklamayı gerek görmüyorum.” (1935)

“ Eğer devamlı barış isteniyorsa kitlelerin durumlarını iyileştirecek uluslararası tedbirler alınmalıdır. Tüm insanlığın refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.” (1935)

Eğitim

“ Okulun vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün güzellikleri ile gelişir.” (1922)

“ Bir milleti ya hür, şanlı, yüce bir sosyal toplum halinde yaşatan veya bir milleti esaret ve sefaletle terk eden terbiyedir... Yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiye, milli terbiyedir.” (1924)

“ Milli eğitimde, süratle yüksek bir seviyeye çıkacak olan bir milletin, hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretlerin artacağı muhakkaktır. ” (1928)

Bilim ve Teknoloji

“ Taassup cahilliğe dayanır. Bundan dolayı taassubu olan cahildir. İlim mutlaka cahilliği yener, o halde halkı aydınlatmak lazımdır.” (1923)

“ Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilim, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.” (1924)

Hukuk

“ Her şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Aksine her şey o kanunları uygulamak ve

Uygulattırmaktan ibarettir. Uygulayan, yerine getiren, daima karar verenden daha kuvvetlidir.” (1920)

“ Bugünün ihtiyaçlarına uygun kanun yapmak ve onu iyi uygulamak refah ve ilerleme sebeplerinin en önemlilerindedir.” (1925)

Askerlik

“ Memleketin genel hayatında orduyu siyasetin dışında tutmak prensibi, Cumhuriyetin daima dikkat ettiği bir esas noktadır.” (1924)

“ Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.” (1927)

Kültür ve Tarih

“Tarih yazmak tarih yapmak denli önemlidir. Yazan yapana bağlı kalmazsa, değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtacak bir nitelik alır.” (1931)

“ Asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey, analarımızın ve atalarımızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktadır.” (1932)

Türk Dili

“ Türk dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifade kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak onlar üzerinde çalışmak lazımdır.” (1930)

“ Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğe kavuşması için, bütün devlet

teşkilatımızın dikkatli, ilgili olmasını isteriz. ” (1932)

Din

“ Bizim dinimiz, milletimize hakir, miskin ve zelil olmaya tavsiye etmez. Aksine Allah’ da Peygamber de insanların ve milletlerin yücelik ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor.” (1923)

“ Büyük dinimiz çalışmayan insanlıkla ilgisi olmadığını bildiriyor. Kimi kimseler çağdaş olmayı kafir olmak sanıyorlar. Asıl dinsizlik onların bu sanısıdır.” (1923)

Gençlik ve Spor

“ Gençler, vatanın bütün ümit ve geleceği size genç nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır.”(1919)

“ Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.” (1924)

“ Spor, yalnız beden yeteneğinin bir üstünlüğü sayılamaz. Anlayış ve zeka, ahlak da bu işe yardım eder.” (1930)

Güzel Sanatlar

“Efendiler: hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, dahası Cumhurbaşkanı olabilirsiniz. Ama sanatçı olamazsınız. Yaşamlarını büyük bir sanata adayan çocukları sevelim...” (1930)

“ Güzel sanatlarda başarı bütün inkılapların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanılmaktan daima yoksun kalacaklardır.” (1936)

Basın

“ Basına hiçbir şekilde hükmedilmez ve baskı altında tutulamaz.”(1923)

“ Gazeteciler Türkiye dahilinde milletin fikrini aydınlatma ve kamuoyuna açık bir şekilde oluşturma çalışmalarında tamamen serbest olmalıdır.” (1923)

Aile

“ Kadın meselesinde cesur olalım. Kuruntuyu bırakalım... açılınsınlar, onların zihinlerini ciddi ilimler ve fen ile süsleyelim. Namusu, bilimsel ve sağlıklı bir şekilde açıklayalım. Şeref ve gurur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. ‘’ (1918)

“ Medeniyetin esası, ilerlemenin ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. ‘’ (1924). (*Tanyeri, Cansever. Atatürkten Özdeyişler*)

Atatürk cumhuriyetin kurucusu olarak önemli bir yere sahip olmasının etkisiyle birçok sözü duygu düşünce ve ifadelerde kendisine yer bulur. Atatürk’ ün yanı sıra bazı önemli alim, yazar ve şairlerin sözleri de Türk insanının zihninde, kalbinde ve dilinde kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda istiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy’un sözleri de Türkçede önemli bir yere sahiptir.

Akif sadece duygulara hitap etmez. Akıl, vicdan ve dert sahipleri için sayısız mesaj vardır şiirlerinde. Baştanbaşa bir dönem şaheseri olan Safahat'taki şiirlerin kiminde millî duygular şaha kalkarken, kiminde geri kalmışlığımızın sosyal ve ekonomik sebeplerini, kimindeyse kurtuluş reçetelerini buluruz. (Tek,2013: I)

Mehmet Akif'in Özel Sözlerinden Bir Demet

Ruha ümitsizlik denilen o lanetli hastalık çöktü mü artık vücutta hareket imkânı, çalışma imkânı, gayret gösterme imkânı kalmaz.

Milletin akıllı tanınan çocuklarını ümitsizliğe düşüren acı, şu altında ezildiğimiz felaketlerden çok, o felaketlerden etkilenmemek felakettir.

Yalnız iç hastalıkları kitapları okumakla hekimlik edilemeyeceği gibi, beş on sosyal eserin sayıp döktüğü teorilerle de bir millete rehberlik edilemez.

Konuyu zihnin dölyatağında uzun süre taşımak, düşük cenin gibi vaktinden önce meydana çıkarmaya özenmemek, iyi yazmanın en birinci şartıdır.

Hayatı gayret etmekle geçenler için vaat olunmadık nimet, manasız bir tevekkülle tembel yaşayanlarınsa mahkûm olmayacağı alçaklık yoktur.

Sırası gelince hayatı değersiz görmeyenler, şehitlere vaat edilen ebedî safâyı bulmak şöyle dursun, yaşadıkları müddetçe, mümkün değil, saadet yüzü göremezler.

Matem ölüyü diriltmez, hayıflanmak geçmişi geri getirmez, keder musibeti def etmez. Selametın anahtarı varsa yoksa iştir, hayırlı amel, İslam aksiyonudur.

Mademki dini savunmak farzı ayındır; mademki farzı eda etmenin bağlı olduğu sebepleri elde etmek farzdır; o halde düşmanlarımızın kuvvet adına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak Müslüman fertlerin her birine farzı ayındır.

İslam milleti şeriatı asıl saflığıyla muhafaza ettikçe hem dini, hem dünyası mamurmuş; o saflığı böyle bir sürü bidatle bulandırınca hüsrandan hüsrana düşmüş.

İnsanların asıllara, kabilelere ayrılması, neseplerin birbirine karışmaması; her şahsın hüviyetinin bilinmesi içindir; yoksa babalarla, dedelerle övünmek için değildir

Eğitim, eğitim! Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel eğitime sarılmamızdır.

Bizim medeni milletlerin arazisinde bir karış toprağımız yok. Bize orada ne ektirirler ne biçtirirler. Biz Asya'da ekeceğiz, Asya'da biçeceğiz.

Birlikten ayrılan, birbirleriyle uğraşan milletler önce cesaret, metanet, özgüven gibi karakter özelliklerinden uzaklaşıyor; sonrada kuvvetine, heybetine, istiklali ne sonsuza kadar veda ediyor.

Biz zannediyoruz ki, sabır düşkünlüğe katlanmaktır. Hâlbuki sabır, katlanmak değil, hayatın sıkıntılarına göğüs germektir.

Biz edebiyatın vatani olduğuna inananlarıdır. O sebepten hiçbir milletin edebiyatını memleketimize mal etmek istemeyiz.

Askerimizi yeni silahlarla donatmak ne ise çocuklarımızın eline zamana göre yazılmış kitaplar vermek de aynıyla odur.

İçi peri masallarıyla, umacı hikâyeleriyle harap olan bir kafa,dışına kasket geçirmekle mamur olmaz!

Her vadide kalem yürütmek, yaratılışın pek ender yetiştirdiği deha sahiplerinin kârıdır.

Ümitsizlik tembelliğe meşruluk şekli vermektan başka bir işe yaramaz.

Yükselmek için doğruluktan, iyi niyetten ve bilgiden başka merdiven yoktur

Taklit yolunda meydana getirdiğimiz edebi eserlerimiz, insanı ya miskin yapar ya ahlaksız.

Geçmişe üzülmengin faydası yoktur. Geçmişten yalnız ibret alınır.

Bir şair her eserinde şair olamaz; yani insanın her yazdığı eser şiir derecesine çıkamaz.

Bir millet ne kadar ileri giderse gitsin; ne kadar yükseklerle çıkarsa çıksın; olduğu yerde durdu mu mahvolur. Bir millet ki bütün vücudu durur da yalnız çenesi işler, elbette yaşayamaz. (Tek,2013: 19-92)

TABLOLAR

Tablo 1. MEB Yayınevi 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinler, Yazarları, Türleri ve Konuları

Metin No.	Metnin Adı	Yazar	Sayfa
1	UÇURTMA	ADNAN ÇAKMAKÇIOĞLU	10, 11, 12, 13
2	PİREYİ DEVE YAPMAK	HAMDİ TOPÇU	14, 15
3	ÖĞRETMENİM	SELMA ERDEM	16, 17
4	ŞEKER DEDE	MEHMET GÜLER	18, 19, 20, 21, 22
5	SEMENDER TOPLANTISI	AYTÜL AKAL	23, 24, 25, 26, 27, 28
6	MERHABA ASKER	E.BEHNAN ŞAPOLYO	30, 31, 32, 33
7	ATATÜRK'ÜN ÇALIŞMALARI	MUZAFFER ERENDİL	34, 35, 36, 37
8	ATATÜRK'LE DOĞUŞ	SÜLEYMAN HAVADAR	38
9	ATATÜRK VE TÜRK DİLİ	ŞÜKRÜ HALUK AKALIN	39, 40, 41, 42
10	O MUSTAFA KEMAL'Dİ	SUNA DOĞANAY	43, 44
11	ÇÖP EV	MİYASE SERTBARUT	46, 47, 48, 49
12	TIRTILDAN KELEBEĞE	BURCU MELTEM ARIK	50, 51
13	ORMAN KONUŞUYOR	TAHSİN BİLENGİL	52, 53
14	YETERLİ VE DENGELİ BESLENME	www.beslenme.saglik.g ov.tr	54, 55
15	KANATLI BAL KUTUSU	BAŞAK SEZGİN	56, 57, 58

16	DİLİM DİLİM GÜZEL DİLİM	MİYASE SERTBARUT	60, 61, 62, 63, 64, 65
17	HACI BEKTAŞ VELİ	NECDET KURU	66, 67, 68, 69
18	TÜRKİYE	ADİL TURHAN	70, 71
19	KARAGÖZ BABA İLE HACIVAT USTA	BİR ÇOCUK DERGİSİNDEN ALINMIŞTIR.	72, 73
20	TEKERLEMECİ DAYI	MİYASE SERTBARUT	74, 75, 76, 77, 78
21	KÜÇÜK KAR TANESİ	ŞİRİN ALTINYÜZÜK	80, 81, 82, 83
22	UZAYDA YAŞAM	ALP AKOĞLU	84, 85, 86, 87
23	AY'DA BİR KÜÇÜK SERÇE	ÇİĞDEM SUNA	88, 89, 90, 91
24	GÜZEL BULUT	AYÇA ÇINAROĞLU	92,93
25	UZAY TELESKOBU VE EDWIN POWELL HUBBLE	BİLGİN ERSÖZLÜ	94, 95, 96
26	BURADA DUR	SAİM SAKAOĞLU	98, 99
27	DÖRT MEVSİMDE DÖRT GÜZELLİK: ABANT	AHMET ARSLAN	100, 101
28	GÜZEL YURDUM TÜRKİYE'M	ZEKİ TAŞKIN	102, 103
29	ANADOLU SEVGİSİ	ABDÜRRAHİM KARAKOÇ	104, 105
30	BİR PINARLI İDA DAĞI'NIN ETEKLERİ: ZEYTİNLİ	HAKAN DİRİK	106, 107, 108
31	HER ŞEY BİR	ASLI ZÜLAL	110, 111

	UÇURTMAYLA BAŞLADI		
32	BİR TIKLA ELETRONİK POSTA	LEVENT TAŞKIRAN	112, 113
33	BİLGİ ÇAĞI	BESTAMİ YAZGAN	114, 115
34	BİLİM VE TEKNOLOJİ	NAİM YALNIZ	116, 117
35	GÜNEŞ'İN DOĞDUĞU HER YER	BESTAMİ YAZGAN	118, 119, 120
36	ÇOCUK DOĞRU SÖYLEDİ	BİR ÇOCUK DERGİSİNDEN ALINMIŞTIR	122, 123, 124, 125
37	ŞU HEYKELLERE BAK	TUĞBA CAN	126, 127
38	SİNEMAYA GİTME GÜNÜ	SALİH MERCANOĞLU	128, 129
39	KÜÇÜK EBRU USTASI	RIFKI KAYMAZ	130, 131
40	SANAT EĞİTİMİ	REFİK AHMET SEVENGİL	132, 133

Tablo 2. 4. 4. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi

Metin/Sayfa No.	Deyim	Atasözü	Özdeyiş
1	“Dudak bük-“	-	-
1	“Öğleyi zor et-“	-	-
1	“Korktuğu başına gel-“	-	-
1	“ Hazır ol-“	-	-
1	“Çırac ver-“	-	-
2	“Pireyi deve yap- “	-	-
2	“ Eli ayağı dolaş- “	-	-
2	“ Dile getir- “	-	-
2	“ Not al- “	-	“Olan olduktan sonra telaşlanmak değil, önceden önlem alabilmektir marifet. Hastalanmadan gerekli aşıları olabiliyor musun? Kaza olmadan

			arabanın bakımını yaptırabiliyor musun? İşte o zaman pireyle, deveyle işin olmaz.” Hamdi TOPÇU
2	“Bir şeyi deve yap- “	-	-
3	“ Dili tutul- “	-	-
3	“ Canı yan- “	-	-
3	“Merhem ol-“	-	-
4	“ Dikkatini çek-“	-	-
4	“ Fark et-“	-	-
4	“ Farkına var-“	-	-
4	“Göçüp git-“	-	-
4	“ Denk gel-“	-	-
5	“Göz at-“	-	-
5	“ Ters ters bak-“	-	-
5	“ Hava al-“	-	-
5	“ Kıpırmızı kesil-“	-	-
5	“Şakaya vur-“	-	-
5	“Suya düş-“	-	-
5	“Düş kırıklığına uğra-“		-
5	“Çılgılık at-“		-
6	“Ümitsizliğe düş-“	-	“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa

			eriştirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran kültür ordusu. Bu iki ordu da yüce ve saygıdeğerdır.” Mustafa Kemal Atatürk
6	“Hatır sor-“	-	“Zafer, zafer benimdir diyebilenin; başarı, başaracağım diye başlayanın ve başardım diyebilenindir.” Mustafa Kemal Atatürk
6	“Kumanda et-“	-	“Hiçbir zafer gaye değildir. Her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir dünya doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer,

			boşa gitmiş bir gayret olur.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Katkıda bulun-“	-	Yurtta barış, dünyada barış. Mustafa Kemal Atatürk.
7	“İlgi duy-“	-	
7	“Yol göster-“		“Unutmamak gerekir ki dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Zevk duy-“	-	-
9	“Emanet et-“		“Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini

			gösterecektir.“ Mustafa Kemal Atatürk.
9	-	-	“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.” Mustafa Kemal Atatürk.
9	-	-	“Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.” Mustafa Kemal Atatürk.
10	“Kara çal-“	-	-
10	“Yüreği kan ağla-“	-	-
10	“Kanat çırp-“		-
10	“Eli kalem tut-“	-	-
11	“Rahat bırakma-“	-	-

11	“Üstüne üstüne git-“	-	-
11	“Israr et-“	-	-
12	“İzlenimini ver-“	-	-
14	“Sahip çık-“	-	-
14	“Karın doyur-“	-	-
14	“Dikkate al-“	-	-
15	“Meydana getir-“		-
15	“Dünyaya gel-“	-	-
16	“Özen göster-“	-	-
16	“Hak ver-“	-	-
16	“Fark et-“	-	-
16	“Ad koy-“	-	-
16	“Can sık-“	“Kişinin yarısı dil, öteki yarısı kalbidir.”	
16	“Hava at-“	-	-
17	“Dünyaya gel-“	-	-
17	“Dikkatini çek-“	-	-
17	“Özen göster-“	-	-
17	“Yola düş-“	-	-
17	“Yola çık-“	-	-
17	“Ziyaret et-“	-	“Dili ve dini olmayan millet yaşayamaz.” Ahmet Yesevi.

17	“Ümit ver-“	-	“Bir olalım, iri olalım, diri olalım. “ Hacı Bektaş Veli.
17	“Destek ol-“	-	-
18	“Destanlar yaz-“	-	-
19	“Dalga geç-“	-	-
19	“Üstüne yıkıl-“	-	-
19	“Ezilip büzül-“	-	-
20	“Akşamı zor et-“	-	-
20	“Bitmek tükenmek bilme-“	-	-
20	“Karar al-“	-	-
21	“Eksik olma-“	-	-
21	“Yol al-“	-	-
21	“Fark et-“	-	-
21	“Gözlerini dik-	-	-
21	“Neye uğradığını şaşır-“	-	-
21	“Başı dön-“	-	-
21	“Fark et-“	-	-
21	“Uykuya dal-“	-	-
21	“Kendine gel-“	-	-
21	“Tadını çıkar-“	-	-
22	“Karşı koy-“	-	-
22	“Kanı çekil-“	-	-
23	“Kanat çırp-“	-	-
23	“Keyfini çıkar-“	-	-
23	“Hayal kur-“	-	-
23	“Umutsuzluğa kapıl-“	-	-
23	“ Kendini bırak-“	-	-
25	“Hayale dal-“	-	-

25	“Ün kazan-“	-	-
25	“ Karşı çık-“	-	-
26	“Ele geçir-“	-	-
27	“ Tadına doyum olma-“	-	-
28	“ Dümen kır-“	-	-
30	“Baş başa kal-“	-	-
30	“ Siper et-“	-	-
30	“Fikir ver-“	-	-
30	“İşi yokuşa sür-“	-	-
30	“Yola koyul-“	-	-
30	“İmdadına yetiş-“	-	-
30	“Vur patlasın çal oynasın”	-	-
31	“Karar ver-“	-	-
31	“ İşaret ver-“	-	-
32	“Fark etme-“	-	-
34	“ Dikkatini ver-”	-	-
34	“ İrdele-	-	-
34	“Temel at-“	-	-
34	“ Zamandan kazan-	-	-
35	“ Yolunu tut-“	-	-
35	“Dikkat kesil-“	-	-
35	“Tane tane konuş-“	“Bir yıl sonrasını düşünüyorsan buğday ek. On yıl sonrasını düşünüyorsan ağaç dik. Elli yıl sonrasını düşünüyorsan insana ve bilgiye	-

		yatırım yap.”	
36	“Saygı duy-“	-	-
36	“Ölçüp biç-“	-	-
36	“Buyur-“	-	-
36	“Zora koş-“	-	-
36	“Razı et-“		-
36	“Ölçüp biç-“	-	-
36	“Hak ver-“	-	-
37	“Heyecan duy-“	-	-
37	“Yol al-“	-	-
38	“Gözleri dol-“	-	-
39	“Şekil ver-“	-	-
40	“Hor gör-“	-	-
40	“ Tat al-“	-	-

Yapılan analize göre *MEB yayınevi 5. Sınıf Türkçe ders kitabında 40 metin* incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığı sırasına göre; *121 deyim, 2 atasözü, 12 özdeyişe toplamda 135 özlü söz örneğine rastlanmıştır.* En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 4 tane metinde özlü söze rastlanmamıştır.

Tablo 3. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Yazarları ve Sayfa Numaraları

Metin No.	Metnin Adı	Yazar	Sayfa
1	KÜTÜPHANE	NIHAT MALKOÇ	10, 11
2	ÇOCUK KİTAPLIĞINDA SABAH TARTIŞMASI	MEHMET GÜLER	12, 13, 14, 15, 16, 17
3	CANIM KİTAP	SUUT KEMAL YETKİN	18, 19
4	KİTAP	MUZAFFER HACIHASANOĞLU	20
5	VİTRİNDEKİ MASAL KİTABI	ÜZEYİR GÜNDÜZ	21, 22, 23, 24
6	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK	KOMİSYON	26, 27, 28, 29, 30, 31
7	ATATÜRK'ÜN FİKİR DÜNYASI	ASLIM ONAT	32, 33
8	ATATÜRK'TEN ANILAR 1. ANI / 2. ANI / 3. ANI	AHMET BEKİR PALAZOĞLU / SONGÜL SAYDAM / KAZIM ÖZALP	34, 35, 36, 37
9	100. YIL ATATÜRK MARŞI	FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA	38, 39
10	ANADOLU'NUN SESİ	İSMET KÜR	40, 41, 42
11	SOYLU BİLGİ AĞACI	BESTAMİ YAZGAN	44, 45
12	ESKİCİ	REFİK HALİT KARAY	46, 47, 48, 49, 50, 51
13	ANADOLU	MUSTAFA RUHİ ŞİRİN	52, 53, 54, 55

14	BAYRAK	ARİF NİHAT ASYA	56, 57
15	FORSA	ÖMER SEYFETTİN	58, 59, 60, 61, 62
16	MEŞE İLE SAZ	LA FONTAİNE	64, 65
17	DİJON'DAN TRABZON'A	SABAHATTİN RAHMİ EYUBOĞLU	66, 67
18	NASRETTİN HOCA	AYDIN SU	68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75
19	YAŞAMIMIZDAKİ RENKLER	ATILLA BİRKIYE	76, 77
20	SAHİBİNİ UNUTMAYAN KÖPEK	HASAN LÂTİF SARIYÜCE	78, 79, 80
21	ANADOLU'DA BAHAR	ABDÜRRAHİM KARAKOÇ	82, 83
22	BAYRAM YERİ	MUZAFFER İZGÜ	84, 85, 86, 87, 88, 89
23	HOŞGÖRÜLER DİYARI MARDİN	ADNAN AVUKA	90, 91, 92, 93
24	İNSANI SELÇUKLU DEVİRİNE GÖTÜREN ŞEHİR: KAYSERİ	YAŞAR KEMAL	94, 95, 96, 97
25	ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE KALAN MAHALLELER	RIDVAN CANIM	98, 99, 100
26	BOŞ ARSA	MUSTAFA KUTLU	102, 103
27	KINALI KEKLİK	MİYASE SERTBATUR	104, 105, 106, 107, 108, 109
28	ORMAN KÜSTÜ BİZE	KEMALETTİN ŞENOCAK	110, 111, 112, 113
29	HAYVAN OLİMPİYATLARI	BANU BİNBAŞARAN TÜYSÜZOĞLU	114, 115, 116, 117
30	YILDIZLAR, EVREN VE GALİELO	BİLGİN ERSÖZLÜ	118, 119, 120, 121

Tablo 4. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi

Metin No.	Deyim	Atasözü	Özdeyiş
1	“Yol göster-“	-	-
1	“ Kucak aç-“	-	-
1	“Can ver-“	-	-
1	“ Yol al-“	-	-
2	“ Cesaretini topla-“	-	-
2	“Bir tut-“	-	-
2	“ Posta koy-“	-	-
2	“ Sözüünü kes-“	-	-
2	“ Karşı koy-“	-	-
2	“ Dile getir-“	-	-
2	“ İçi karar-“	-	-
2	“ Karşı koy-“	-	-
2	“Kendinden geç-“	-	-
3	“Yer al-“	-	-
3	“ Renk kat-“	-	-
3	“ Işık ver-	-	-
3	“Kendini alama-“	-	-
4	“ Harap et-“	-	-
4	“ Baskın çık-“	-	-
5	“Uygun düş-“	-	-
5	“Dil dök-“	-	-
5	“ Fayda verme-“	-	-
6	“Göz dik-“	-	“Ben size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum .” Mustafa Kemal Atatürk.

6	“Tarihe geç-“	-	“Geldikleri gibi giderler.” Mustafa Kemal Atatürk
6	“Dikkat çek-“	-	“Yurtta barış, dünyada barış!” Mustafa Kemal Atatürk.
6	“Takdirini kazan-“	-	“Türk milletinin karakteri yüksektir, Türk milleti çalışkandır, Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.” Mustafa Kemal Atatürk.
6	“Hayata gözlerini yum-“	-	
6	“Dile getir-“	-	-
7	“Kafa yor-“	-	“Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders çıkarmak, ders almak, zekâyı terbiye etmektir. Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Akıl yürüt-“	-	“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Ortaya koy-“	-	“Kitap okumasaydım bu yaptıklarımın hiçbirini yapamazdım.” Mustafa Kemal Atatürk.

7	“Ortaya koy-“	-	-
7	“Anlam çıkar-“	-	Kültür işlerimiz üzerine milletçe gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini doğru temeller üzerine kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğumu söylemeliyim.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Ortaya koy-“	-	-
7	“Ortaya koy-“	-	-
8	“Hatır kır-“	-	-
8	“Geri kalma-“	-	-
8	“Teselli et-“	-	-
10	“Karara var-“	-	-
10	“ Kulak ver-“	-	-
10	“Karşı çık-“	-	-
10	“ Fikrini al-“	-	-
10	“Peşkeş çek-“	-	-
10	“Kan akıt-“	-	-
10	“Can ver-“	-	-
12	“Rahat et-“	-	-
12	“ Rast gel-“	-	-
12	“ Canı sıkıl-“	-	-
12	“Yüreği burkul-“	-	-
13	“ Hasretini çek-“	-	-
14	“ Destan yaz-“	-	-

15	“ Eline düş-“	-	-
15	“Demir at-“	-	-
15	“Gözlerine inanama-“	-	-
15	“ Şüpheye düş-“	-	-
15	“ Kendine gel-“	-	-
16	“ Beli bükülmek -“	-	-
16	“Kol kanat ger-“	-	-
18	“ İmana gel-“	-	-
18	“İpe un ser-“	-	-
18	“ Vermeye gönlü olma-“	-	-
18	“İflas et-“	-	-
18	“Yola revan ol-“	-	-
18	“Bindiği dalı kes-“	-	-
18	“Haber gönder-“	-	-
18	“ “Karar ver-“	-	-
19	“ “Düzen kur-“	-	-
19	“Kendini alama-“	-	-
19	“ Yol al-“	-	-
19	“Haz al-“	-	-
20	“ Gözleri açıl-“	-	-
20	“ Gönlü razı olma-“	-	-
20	“ Gözü ol-“	-	-
20	“ Eser kalma-“	-	-
20	“ Davet et-“	-	“Vefa, erdemlerin en güzelidir.” Hasan Lâtif Sarıyüce.
20	“Arkasını bırak-“	-	-
21	“Dile gel-“	-	-
22	“Bir köşeye çekil-“	-	-
22	“Yola düş-“	-	-
22	“İpe diz-“	-	-

22	“Dört dön-“	-	-
23	“Türkü yak-“	-	-
23	“Sohbete dal-“	-	-
23	“Ün yap-“	-	-
23	“ Korumaya al-“	-	-
23	“Damgasını vur-“	-	-
24	“ Derine in-“	-	-
24	“ Son bul-“	-	-
24	“Yollara düş- ”	-	-
24	“ Mekan tut-“	-	-
24	“ Hayatını kazan-“	-	-
24	“ Yollara düş- “	-	-
25	“ Diken üstünde ol-“	“Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”	-
25	“ Karar al-“	“Ev alma komşu al.”	-
25	“ Karara bağla-“	“Komşunun iti bile komşuya ürümez.”	-
25	“İmdatına yetiş-“	“Komşuyu komşudan sor.”	-
25	“Velveleye ver-	" Komşuluk kardeşlikten ileridir.”	-
25	-	“Komşu ekmeği komşuya borçtur.”	-
25	-	“Komşu hakkı Tanrı hakkıdır.”	-
25	-	“Komşuda pişen komşuya düşer.”	“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir!” Hz. Muhammed.
26	“Eline düş-“	-	" Kent sorununu kenti terk

			ederek halledeceğiz.” Henry Ford.
27	“İçeriye dalmak”	-	-
27	“Kaçamak yap-“	-	-
27	“ Hayran kal-“	-	-
27	“hayal kırıklığı yaşa-“	-	-
27	“ Hak ver-“	-	-
27	“Kara kara düşün-“	-	-
28	“Gözünde tüt-“	-	-
28	“Peşkeş çek-“	-	-
28	“Karşı koy-“	-	-
28	“İşin kolayına kaç-“	-	-
29	“Rekor kır-”	-	-
29	“Rekor kır-“	-	-
30	“Fark et-“	-	-
30	“Merak duy-“	-	-
30	“Dalga geç-“	-	-
30	“Başına dert aç-“	-	-
30	“Fark et-“	-	-

Yapılan analize göre *MEB yayınevi 6. Sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin* incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığı sırasına göre; *114 deyim, 8 atasözü, 12 özdeyiş olmak üzere, toplam 134 özlü söz örneğine rastlanmıştır.* En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 3 tane metinde de özlü söze rastlanmamıştır.

Tablo 5. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Yazarları ve Sayfa Numaraları

Metin No.	Metnin Adı	Yazar	Sayfa
1	TATLI DİL	ŞEVKET RADO	10, 11, 12, 13
2	ÖYLE DENMEZ	CEVDET KUDRET	14, 15, 16, 17
3	BİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK KARİKATÜR	HAKKI USLU	18, 19, 20, 21
4	YOLCU KONMAZ OTELİ	CEMİL MİROĞLU	22, 23, 24, 25, 26, 27
5	OYA	MİNE ERBEK	27, 28, 29, 30
6	UNUTUKMAYAN HAFTA	İBRAHİM GÜLTEKİN	32, 33, 34, 35, 36, 37
7	ATATÜRK VE TÜRK DİLİ	HASAN SANCAK	38, 39
8	ATATÜRK VE TÜRK TİYATROSU	LÜTFİ AY	40, 41, 42
9	ATATÜRK'ÜN OKUTTUĞU MUSTAFA	SELAHADDİN GÜNGÖR	43, 44, 45
10	MUSTAFA KEMAL'İ DÜŞÜNÜYORUM	ÜMİT YAŞAR OĞUZCAN	46
11	BAKARDIM GÜNEŞ AVUÇLARIMDA	BEŞİR AYVAZOĞLU	48
12	HAYATA AÇILAN KAPILAR	OYA BERK	49, 50, 51
13	PEMBE İNCİLİ KAFTAN	ÖMER SEYFETTİN	52, 53, 54, 55, 56,57
14	İYİMSERLİK, KÖTÜMSERLİK	ŞEVKET RADO	58, 59, 60, 61

15	ANADOLU'DA RENKLER ÜSTÜNE	MEHMET ÖNDER	62, 63, 64
16	MİRAS KEÇE	KENAN HULUSİ KORAY	66, 67, 68, 69, 70
17	OĞUZ DESTANI	TÜRK DESTANI	71, 72, 73, 74, 75, 76, 77
18	MEHMET ĀKİF ERSOY	ABUZER KALYON	78, 79
19	TATLI BİR GELENEK LOKUM	ŞEBNEM TÜRKÖĞLU	80, 81
20	BOL DEYİMLİ BİR YAZI	ELİF ŞAFAK	82, 83, 84
21	SULAR	ÅŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU	86, 87
22	SON KUŞLAR	SAİT FAİK ABASIYANIK	88, 89, 90, 91, 92, 93
23	KUTUP YILDIZI	ALP AKOĞLU	94, 95, 96, 97
24	ORMANDA	HİKMET BİRAND	98, 99
25	YEŞİL GÖZLÜ KARDAN ADAM	TACETTİN ŞİMŞEK	100, 101, 102
26	OSMANLI DÜRÜSTLÜĞÜ	ZEHRA AYDÜZ	104, 105, 106, 107, 108, 109
27	ODCU HAFTASI ŞENLİKLERİ	SERVET SOMUNCUĞLU	110, 111, 112, 113, 114
28	ANADOLU'DA KONUKSEVERLİK GELENEKSELDİR	MEHMET ÖNDER	115, 116, 117
29	KOMŞUSUZLUK	ALİ ÇOLAK	118, 119, 120, 121
30	BİR ŞEKERLİ, BİR ISPANAKLI	AYŞE İLKER	122, 123, 124, 125

Tablo 6. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi

Sayfa No.	Deyim	Atasözü	Özdeyiş
1	“Kalp kır-“	“Dil yarası yaraların en derinidir.”	-
1	“Bucak bucak kaç”	“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”	-
1	“Ağzından bal ak-“	-	-
1	“Dili çözül-“	-	-
1	“Gönül yık-“	-	-
1	“Peşinde koş-“	-	-
1	“Kırıp dök-“	-	-
1	“Şevke getir-“	-	-
2	“Yorgunluk at-“	-	-
2	“Şifa bul-“	-	-
3	“İletişim kur-“	-	-
3	“Yer al-“	-	-
3	“Ele al-“	-	-
3	“İletişim kur-“	-	-
4	“Gözden geçir-“	-	-
4	“Merakta kal-“	-	-
4	“Tadı damağında kal-“	-	-
4	“Ayaklarına kapan-“	-	-
4	“Davet et -“	-	-
4	“İsrar et-“	-	-
4	“İsrar et-“	-	-
4	“ Davet et –“	-	-
4	“Katıla katıla gül-“	-	-

5	“İletişim kur-“	-	-
5	“Kabak çiçeği gibi açıl-“	-	-
5	“Sarıp sol-“	-	-
6	“Gözlerinden oku-“	-	“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” Mustafa Kemal Atatürk.
6	“Davet et-“	-	“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.” Mustafa Kemal Atatürk.
6	“Alkış tufanı kop-“	-	“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.” Mustafa Kemal Atatürk.
6	-	-	“Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz; vekil olabilirsiniz, hatta cumhur baş -kanı olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu sanatçıları sevelim.” Mustafa Kemal Atatürk.

6	-	-	“Yurtta barış dünyada barış.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Tedbir al-“	-	-
7	“Emek ver-“	-	-
8	“ Şeref ver-“	-	-
9	“Karşılık ver-“	-	-
13	“ Gark et-“	“Elçiye zeval olmaz.”	-
13	“Karşı koy-“	-	-
13	“Boyun eğ-“	-	-
13	“Eyvallah etme-“	-	-
13	“ Kula kul ol-“	-	-
13	“ Kin duy-“	-	-
13	“Sapsarı kesil-“	-	-
13	“Taş kesil-“	-	-
13	“ Karşı koy-“	-	-
13	“ İftihar et-“	-	-
13	“ Ekmeğini çıkar-“	-	-
13	“ Eyvallah etme-“	-	-
14	“ Fark et-“	-	-
14	“Davet et-“	-	-
15	“ Dile gel-“	-	-
15	“Ele avuca sığma-“	-	-
15	“Uğur getir”	-	-
15	“ Ele avuca sığma-“	-	-
17	“Dile gel-“	-	-
17	“Karanlık bas-“	-	-
17	“Aklı başından git-“	-	-
17	“Muradına er-”	-	-
18	“Karşı çık-“	-	-
20	“Al gülüm ver gülüm”	-	-

20	“Külahları değiş-“	-	-
20	“Fincancı katırlarını ürküt-“	-	-
20	“Dananın kuyruğu kop- “	-	-
20	“Eşek sudan gelinceye kadar döv-“	-	-
20	“Kedi olalı bir fare tuttu”	-	-
20	“Deveye hendek atlat-“	-	-
20	“ Zenginin horozu bile yumurtlar”	-	-
20	“Balık kavağa çıkınca.”	-	-
20	“Tencerede pişirip kapağında ye- “	-	-
20	“Ensesinde boza pişir- “	-	-
20	“Dut yemiş bülbüle dön-“	-	-
20	“Turp gibi... “	-	-
20	“Ayrıları kabar-“	-	-
20	“ Tok evin aç kedisi “	-	-
20	“Tuzlayayım da kokma!”	-	-
20	“Başının etini ye-“	-	-
20	“Pireyi deve yap-“	-	-
20	“ Pire için yorgan yak-“	-	-
20	“ Karınca yuvası gibi kayna-“	-	-
20	“İçi karar-“	-	-
20	“ Yüreğine su serp-“	“Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.”	

21	“ Hayat ver-”	-	-
21	“Kuvvet ver-“	-	-
21	”Renk ver-”	-	-
22	“Yüreği cız et-“	-	-
22	“ Üşüş-“	-	-
22	“Canavar kesil-“	-	-
22	“Bir istikamet(yol) tuttur-“	-	-
22	“Musallat ol-“	-	-
23	“Yol aç-“	-	-
24	“Dikkat kesil-“	-	-
25	“ Eli kalem tut-“	-	-
26	“Karar kıl-“	-	-
26	“Hak ver-“	-	-
26	“Fark et-“	-	-
26	“Dikkatini çek-“	-	-
26	“Haz al-“	-	-
27	“ Yola düş-“	-	-
27	“Yer et-“	-	-
27	“ Yol al-“	-	-
27	“Ateş düş-“	-	-
27	“Tadına doyum olma-“	-	-
27	“Yola çık-“	-	-
27	“ Yola düş-“	-	-
27	“Nara at-“	-	-
27	“Mola ver-“	-	-
27	“Kendini alama-“	-	-
28	“Yol kes-“	-	-
28	“Hayran ol-“	-	-
30	“ Dikkat et-“	-	-
30	“Göz göze gel-“	-	-

30	“Boğazı düğümlen-“	-	-
----	--------------------	---	---

Yapılan analize göre *MEB yayınevi 7. Sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin* incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığı sırasına göre; *107 deyim, 4 atasözü, 5 özdeyiş olmak üzere, toplam 116 özlü söz örneğine rastlanmıştır*. En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 6 tane metinde özlü söze rastlanmamıştır.

Tablo 7. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metin Numaraları, Metinler, Yazarları ve Sayfa Numaraları

Metin No.	Metnin Adı	Yazar	Konu
1	MERAKLI PANDORA VE KONUŞAN SANDIK	AHMET ÜNVER	10, 11, 12, 13, 14, 15
2	AŞK MEKTUPLARI	REŞAT NURİ GÜNTEKİN	16, 17, 18
3	KAZILIK DAĞININ ASLANI BOĞAÇ HAN	ATILLA DİRİM	19, 20, 21, 22, 23, 24
4	HAYATIN HESABA KATTIĞI	MURAT ÇİFTKAYA / SENAI DEMİRCİ	25, 26
5	ANNECİĞİM, ANNECİĞİM	NAİM TİRALİ	27, 28
6	ATATÜRK HAKKINDA HATIRALAR VE BELGELER	AFET İNAN	30, 31, 32, 33, 34, 35
7	ATATÜRK (KİŞİLİĞİ, İLKELERİ, DÜŞÜNCELERİ)	AHMET KÖKLÜGİLLER	36, 37, 38, 39, 40
8	AKILCILIK, BİLİM, EĞİTİM	BU KİTAP İÇİN YAZILMIŞTIR.	40, 41, 42, 43, 44, 45
9	TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	SUAT İLHAN	46, 47
10	ATATÜRK’TEN SON MEKTUP	HALİM YAĞCIOĞLU	48, 49
11	ATATÜRK VE ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ	PROF. DR. YURDAKUL YURDAKUL	50, 51, 52
12	ORMAN DEDİ Kİ	SABAHATTİN KUDRET AKSAL	53, 54
13	GÜNEY VE BATI ANADOLU ORMANLARI	AYHAN ATAKOL	55, 56
14	DÜNYA YUVARLAKMIŞ	ALP AKOĞLU	57, 58, 59, 60

15	YANAN ORMANLARDAELLİ GÜN	YAŞAR KEMAL	66, 67, 68
16	CEVİZ	YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU	70, 71, 72, 73, 74
17	BİRLİKTE	MEHMET SALİHOĞLU	75
18	ÇALIKUŞU	REŞAT NURİ GÜNTEKİN	76, 77, 78, 79, 80, 81, 82
19	HERKESİN DEĞERİ KENDİNE GÖRE	MONTAİGNE(MONTEYN)	83, 84
20	MİSAFİRLİKLERİMİZ	ŞEVKET RADO	85, 86, 87, 88
21	TARİHİN TANIĞI YAZI	GÖKHAN TOK	90, 91, 92, 93, 94
22	TATLI DİL	ŞEVKET RADO	95, 96, 97, 98, 99
23	BAYAN HARDY	STEPHEN GLENN (STEFİN GİLEN)	100, 101, 102, 103
24	TELEVİZYONDA ERGENLİK ÇAĞI	CAN DÜNDAR	104, 105, 106, 107
25	SANA MAİL'İM VAR	İSMAİL ÖRGEN	108, 109, 110
26	ÇOCUKTUM UFACIKTIM, TOP OYNADIM ACIKTİM	BUKET UZUNER	112, 113, 114, 115
27	GÜNEY AMERİKA GEZİ İZLENİMLERİ	GÜLTEN DAYIOĞLU	116,117,118,119, 120, 121,122, 123
28	HAYALİNİZDEKİ ODA	İPEK ONGUN	124, 125, 126, 127
29	ZAMAN YÖNETİMİ – BÜYÜK TAŞLAR	İNTERNETTEN	128, 129, 130
30	BİR GÖL, BİR DENİZ	TURGUT TARHAN	131, 132, 133, 134

Tablo 8. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinlerde Deyim, Atasözü ve Özdeyiş Analizi

Metin No.	Deyim	Atasözü	Özdeyiş
1	“Peşine düş-“	-	-
2	“Gurur duy-“	-	-
2	“Göz ucuyla bak-“	-	-
3	“Karşılık ver-“	-	-
3	“Tüyleri diken diken ol-“	-	-
3	“Mumla ara-“	-	-
3	“Tercüman ol-“	-	-
3	“Fırsat bil-“	-	-
3	“İz sür-“	-	-
4	“Hesaba katma-“	-	-
4	“Kırıp dök-“	-	-
4	“Hesaba katma-“	-	-
5	“Canını sık-“	-	-
5	“Uygun gör-“	-	-
6	“Ele al-“	-	“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. “ Mustafa Kemal Atatürk.
6	“Direktif ver-“	-	-
6	“Merak sar-“	-	-
7	“Kulak ver-“	-	" Bir Türk dünyaya bedeldir." Mustafa

			Kemal Atatürk.
7	-	-	“Yurtta barış dünyada barış.” Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Çaba göster-“	-	“Ben manevi miras olarak hiçbir donmuş kalıplaşmış düstur bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. “ Mustafa Kemal Atatürk.
7	“Dile getir-“	-	-
7	“Damgasını vur-“	-	-
7	“Devreye gir-“	-	-
9	“Yerinde say-“	-	-
10	“Dikkatini çek-“	-	-
11	“İsrar et-“	-	-
12	“Yüz tut-“	-	-
13	“İleri sür-“	-	-
13	“Bir yolunu bul-“	-	-
14	“Kıymetini bil-“	-	-
14	“Çift sür-“	-	-
14	“Kılına dokunma-“	-	-
14	“Araya gir-“	-	-
14	“Yola düzül-“	-	-
14	“Zarar ver-“	-	-
15	“İçine işle-“	-	-
15	“Türkü tuttur-“	-	-
15	“Baş başa kal-“	-	-
16	“Arkada bırak-“	-	-
16	“İhtimal verme-“	-	-
16	“Haşır neşir ol-“	-	-

16	“Yol al-“	-	-
16	“Müsâde et-“	-	-
18	“Toprağa ver-“	-	-
18	“Sözünde dur-“	-	-
18	“Musallat ol-“	-	-
18	“Bitap düş-“	-	-
18	“Ardı kesilme-“	-	-
18	“Yüreğine saplan-“	-	-
18	“Haber al-“	-	-
18	“İhtimal verme-“	-	-
18	“Kendini toparla-“	-	-
18	“Telaşa düş-“	-	-
18	“Gözünün önüne gel-“	-	-
19	“Akıl erdireme-“	-	-
19	“Uygun bul-“	-	“Kimileri yalnız taklit edebilir sandıklarını överler.” Horatius.
19	“Geri kalma-“	-	“Erdem sadece bir söz onlar için ve kutsal orman sadece odun .” Horatius.
20	“Renk kat-“	-	-
20	“Hoşbeş et-“	-	-
20	“Kapisını çal-“	-	-
20	“Canı çek-“	-	-
20	“Hatır say-“	-	-
20	“Gönül al-“	-	-
20	“Fark et-”	-	-
20	“Zamana uy-“	-	-
22	“Kalp kır-	“Dil yarası yaraların	-

		en derinidir.”	
22	“Bucak bucak kaç-“	“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”	-
22	“Kalbine işle-“	-	-
22	“Kalp kır-“	-	-
22	“Ağzından bal ak-“	-	-
22	“Dili çözül-“	-	-
22	“Gönül yık-“	-	-
22	“Peşinde koş-“	-	-
22	“Kırıp dök-	-	-
22	“Şevke getir-“	-	-
23	“Fark et-“	-	-
23	“Baş edebil-“	-	-
23	“Göze al-“	-	-
24	“Elden ele gez-“	-	-
24	“Bilgi tazele-“	-	-
24	“Köşeyi dön-“	-	-
24	“İlgi gör-“	-	-
25	“Kafa yorma-“	-	-
25	“Dert yan-“	-	-
26	“Sırtı yere gelme-“	-	-
26	“Saltanat sür-“	-	-
26	“Denk düş-“	-	-
26	“Baş eğ-“	-	-
26	“Yüreği kana-“	-	-
27	“Kehanette bulun-“	-	-
27	“Geri kalma-“	-	-
27	“Yerle bir et-“	-	-
27	“Yol al-“	-	-
27	“Koltukları kabar-“	-	-
27	“Yüz yüze gel-“	-	-

27	“Kol gez-“	-	-
27	“Paniğe kapıl-“	-	-
27	“Emek ver-“	-	-
27	“Kolları sıva-“	-	-
29	“Nüfuz et-“	-	-

Yapılan analize göre *ADA yayınevi 8. Sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin* incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığı sırasına göre; **98 deyim, 2 atasözü ve 6 özdeyiş olmak üzere, toplam 106 mecazlı söyleyiş örneğine rastlanmıştır.**

4. 5. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi

Tablo 9.

5. SINIF DERS KİTAPLARINDA BULUNAN METİNLERDEKİ DEYİMLERİN KATEGORİLENDİRİLMESİ

METİN NO	DEYİM	DUYGU/DUYU	TAVİR/DAVR ANIŞ	DİĞER
1	Dudak bük-	+		
1	Öğleyi zor et-	+		
1	Korktuğu başına gel-	+		
1	Hazır ol-			+
1	Çırak ver-			+
2	Pireyi deve yap-		+	
2	Eli ayağı dolaş-	+		
2	Not al-		+	
2	Bir şeyi deve yap-		+	
3	Dili tutul-			+
3	Camı yan-	+		
3	Merhem ol-		+	
4	Dikkatini çek-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYGU/DUYU	TAVİR/DAVR ANIŞ	DİĞER
4	Fark et-		+	
4	Karar vereme-			+
4	Farkına var-		+	
4	Göçüp git-			+
4	Denk gel-			+
5	Göz at-		+	
5	Hava al-		+	
5	Kıpkırmızı kesil-	+		
5	Şakaya vur-		+	
5	Suya düş-			+
5	Düş kırıklığına uğra-	+		
5	Çığlık at-		+	
6	Ümitsizliğe düş-	+		
6	Hatır sor-		+	
6	Kumanda et-		+	
7	Katkıda bulun-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
7	İlgi duy-	+		
7	Yol göster-		+	
7	Zevk duy-	+		
9	Emanet et-		+	
10	Kara çal-		+	
10	Yüreği kan ağla-	+		
10	Kanat çırp-		+	
10	Eli kalem tut-			+
11	Rahat bırakma-		+	
11	Üstüne üstüne git-		+	
11	Israr et-		+	
12	İzlenimini ver-			+
14	Sahip çık-		+	
14	Karın doyur-		+	
14	Dikkate al-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
15	Meydana getir-		+	
15	Dünyaya gel-			+
16	Özen göster-		+	
16	Hak ver-		+	
16	Fark et-		+	
16	Ad koy-		+	
16	Can sık-		+	
16	Hava at-		+	
17	Dünyaya gel-			+
17	Dikkatini çek-		+	
17	Özen göster-		+	
17	Yola düş-		+	
17	Yola çık-		+	
17	Ziyaret et-		+	
17	Ümit ver-	+		
17	Destek ol-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
18	Destanlar yaz-		+	
19	Dalga geç-		+	
19	Üstüne yıkıl-			+
19	Ezilip büzül-		+	
20	Akşamı zor et-	+		
20	Bitmek tükenmek bilme-			+
20	Karar al-		+	
21	Eksik olma-			+
21	Yol al-		+	
21	Fark et-			+
21	Gözlerini dik-		+	
21	Neye uğradığını şaşır-	+		
21	Başı dön-			+
21	Fark et-			+
21	Uykuya dal-		+	
21	Kendine gel-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
21	Tadını çıkar-		+	
22	Karşı koy-		+	
22	Kanı çekil-	+		
23	Kanat çırp-		+	
23	Keyfini çıkar-		+	
23	Hayal kur-			+
23	Umutsuzluğa kapıl-	+		
23	Kendini bırak-	+		
25	Hayale dal-			+
25	Ün kazan-			+
25	Karşı çık-		+	
26	Ele geçir-		+	
27	Tadına doyum olma-	+		
28	Dümen kır-		+	
30	Baş başa kal-			+
30	Siper et-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
30	Fikir ver-		+	
30	İşi yokuşa sür-		+	
30	Yola koyul-		+	
30	İmdadına yetiş-		+	
30	Vur patlasın çal oynasın			+
31	Karar ver-		+	
31	İşaret ver-		+	
32	Fark etme-			+
34	Dikkatini ver-		+	
34	İrdele-		+	
34	Temel at-			+
34	Zamandan kazan-			+
35	Yolunu tut-		+	
35	Dikkat kesil-		+	
35	Tane tane konuş-		+	
36	Saygı duy-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
36	Ölçüp biç-		+	
36	Buyur-		+	
36	Zora koş-		+	
36	Razı et-		+	
36	Ölçüp biç-		+	
36	Hak ver-			+
37	Heyecan duy-	+		
37	Yol al-		+	
38	Gözleri dol-	+		
39	Şekil ver-		+	
40	Hor gör-	+		
40	Tat al-	+		

Tablo 10. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
1	Yol göster-		+	
1	Kucak aç-		+	
1	Can ver-			+
1	Yol al-		+	
2	Cesaretini topl-	+		
2	Bir tut-		+	
2	Posta koy-		+	
2	Sözünü kes-		+	
2	Karşı koy-		+	
2	Dile getir-		+	
2	İçi karar-	+		
2	Karşı koy-		+	
2	Kendinden geç-	+		
3	Yer al-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
3	Renk kat-			+
3	Işık ver-			+
3	Kendini alama-	+		
4	Harap et-	+		
4	Baskın çık-			+
5	Uygun düş-			+
5	Dil dök-		+	
5	Fayda verme-			+
6	Göz dik-		+	
6	Tarihe geç-			+
6	Dikkat çek-		+	
6	Takdirini kazan-	+		
6	Hayata gözlerini yum-			+
6	Dile getir-		+	
7	Kafa yor-		+	
7	Akıl yürüt-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
7	Ortaya koy-		+	
7	Ortaya koy-		+	
7	Ortaya koy-		+	
7	Ortaya koy-		+	
7	Anlam çıkar-		+	
8	Hatır kır-	+		
8	Geri kalma-			+
8	Teselli et-		+	
10	Karara var-		+	
10	Kulak ver-		+	
10	Karşı çık-		+	
10	Fikrini al-		+	
10	Peşkeş çek-		+	
10	Kan akıt-		+	
10	Can ver-		+	
12	Rahat et-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
12	Rast gel-			+
12	Canı sıkıl-	+		
12	Yüreği burkul-	+		
13	Hasretini çek-	+		
14	Destan yaz-		+	
15	Eline düş-			+
15	Demir at-		+	
15	Gözlerine inanama-	+		
15	Şüpheyeye düş-	+		
15	Kendine gel-			+
16	Beli bükülmek -			+
16	Kol kanat ger-		+	
18	İmana gel-			+
18	İpe un ser-		+	
18	Vermeye gönlü olma-	+		
18	İflas et-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
18	Yola revan ol-		+	
18	Bindiği dalı kes-		+	
18	Haber gönder-		+	
18	Karar ver-		+	
19	Düzen kur-		+	
19	Kendini alama-	+		
19	Yol al-		+	
19	Haz al-	+		
20	Gözleri açıl-			+
20	Gönlü razı olma-	+		
20	Gözü ol-			+
20	Eser kalma-			+
20	Davet et-		+	
20	Arkasını bırak-		+	
21	Dile gel-			+
22	Bir köşeye çekil-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
22	Yola düş-		+	
22	İpe diz-		+	
22	Dört dön-		+	
23	Türkü yak-		+	
23	Sohbete dal-		+	
23	Ün yap-			+
23	Korumaya al-		+	
23	Damgasını vur-		+	
24	Derine in-		+	
24	Son bul-			+
24	Yollara düş-		+	
24	Mekan tut-		+	
24	Hayatını kazan-		+	
24	Yollara düş-		+	
25	Diken üstünde ol-	+		
25	Karar al-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/ DAVRANIŞ	DİĞER
25	Karara bağla-		+	
25	İmdadına yetiş-		+	
25	Velveleye ver-	+		
26	Eline düş-			+
27	İçeriye dalmak		+	
27	Kaçamak yap-		+	
27	Hayran kal-	+		
27	Hayal kırıklığı yaşa-	+		
27	Hak ver-		+	
27	Kara kara düşün-	+		
28	Gözünde tüt-	+		
28	Peşkeş çek-		+	
28	Karşı koy-		+	
29	Rekor kır-		+	
29	Rekor kır-		+	
30	Fark et-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/ DAVRANIŞ	DİĞER
30	Merak duy-	+		
30	Dalga geç-		+	
30	Başına dert aç-		+	
30	Fark et-		+	

Tablo 11. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVIR/DAVRANIŞ	DİĞER
1	Kalp kır-		+	
1	Bucak bucak kaç		+	
1	Ağzından bal ak-			+
1	Dili çözül-			+
1	Gönül yık-		+	
1	Peşinde koş-		+	
1	Kırıp dök-		+	
1	Şevke getir-		+	
2	Yorgunluk at-		+	
2	Şifa bul-			
3	İletişim kur-		+	
3	Yer al-		+	
3	Ele al-		+	
3	İletişim kur-		+	
4	Gözden geçir-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
4	Merakta kal-	+		
4	Tadı damağında kal-	+		
4	Ayaklarına kapan-		+	
4	Davet et -		+	
4	Israr et-		+	
4	Israr et-		+	
4	Davet et -		+	
4	Katıla katıla gül-		+	
5	İletişim kur-		+	
5	Kabak çiçeği gibi açıl-			+
5	Sarıp sol-	+		
6	Gözlerinden oku-		+	
6	Davet et-		+	
6	Alkış tufanı kop-			+
7	Tedbir al-		+	
7	Emek ver-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
8	Şeref ver-			+
9	Karşılık ver-		+	
13	Gark et-			+
13	Karşı koy-		+	
13	Boyun eğ-		+	
13	Eyvallah etme-		+	
13	Kula kul ol-		+	
13	Kin duy-	+		
13	Sapsarı kesil-	+		
13	Taş kesil			+
13	Karşı koy-		+	
13	İftihar et-	+		
13	Ekmeğini çıkar-		+	
13	Eyvallah etme-		+	
14	Fark et-		+	
14	Davet et-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
15	Dile gel-		+	
15	Ele avuca sığma-			+
15	Uğur getir			+
15	Ele avuca sığma-			+
17	Dile gel-		+	
17	Karanlık bas-			+
17	Aklı başından git-	+		
17	Muradına er-	+		
18	Karşı çık-		+	
20	Al gülüm ver gülüm			+
20	Külahları değiş-			+
20	Fincancı katırlarını ürküt-	+		
20	Dananın kuyruğu kop-			+
20	Eşek sudan gelinceye kadar döv-		+	
20	Kedi olalı bir fare tut-		+	
20	Deveye hendek atlat-			+

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR /DAVRANIŞ	DİĞER
20	Zenginin horozu bile yumurtlar			+
20	Balık kavağa çıkınca.			+
20	Tencerede pişirip kapağında ye-			+
20	Ensesinde boza pişir-		+	
20	Dut yemiş bülbüle dön-			+
20	Turp gibi			+
20	Ayrıları kabar-		+	
20	Tok evin aç kedisi			+
20	Tuzlayayım da kokma!	+		
20	Başının etini ye-		+	
20	Pireyi deve yap-		+	
20	Pire için yorgan yak-		+	
20	Karınca yuvası gibi kayna-			+
20	İçi karar-	+		
20	Yüreğine su serp-	+		
21	Hayat ver-	+		

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
21	Kuvvet ver-			+
21	Renk ver-			+
22	Yüreği cız et-	+		
22	Üşüş-		+	
22	Canavar kesil-		+	
22	Bir istikamet (yol) tuttur-		+	
22	Musallat ol-		+	
23	Yol aç-		+	
24	Dikkat kesil-		+	
25	Eli kalem tut-			+
26	Karar kıl-		+	
26	Hak ver-		+	
26	Fark et-		+	
26	Dikkatini çek-		+	
26	Haz al-	+		
27	Yola düş-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
27	Yer et-			+
27	Ateş düş-	+		
27	Tadına doyum olma-	+		
27	Yola çık-		+	
27	Yola düş-		+	
27	Nara at-		+	
27	Mola ver-		+	
27	Kendini alama-	+		
28	Yol kes-		+	
28	Hayran ol-	+		
30	Dikkat et-		+	
30	Göz göze gel-			+
30	Boğazı düğümlen-	+		

Tablo 12. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Deyimlerin Kategorilere Göre Analizi

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
1	Peşine düş-		+	
2	Gurur duy-	+		
2	Göz ucuyla bak-		+	
3	Karşılık ver-		+	
3	Tüyleleri diken diken ol-	+		
3	Mumla ara-		+	
3	Tercüman ol-		+	
3	Fırsat bil-			+
3	İz sür-		+	
4	Hesaba katma-			+
4	Kırıp dök-		+	
4	Hesaba katma-			+
5	Canını sık-	+		
5	Uygun gör-		+	
6	Ele al-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
6	Direktif ver-		+	
6	Merak sar-	+		
7	Kulak ver-		+	
7	Çaba göster-		+	
7	Dile getir-		+	
7	Devreye gir-		+	
9	Yerinde say-		+	
10	Dikkatini çek-		+	
11	İsrar et-		+	
12	Yüz tut-			+
13	İleri sür-		+	
13	Bir yolunu bul-		+	
14	Kıymetini bil-		+	
14	Çift sür-		+	
14	Kılına dokunma-		+	
14	Araya gir-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
14	Yola düzül-		+	
14	Zarar ver-		+	
15	İçine işle-	+		
15	Türkü tuttur-		+	
15	Baş başa kal-			+
16	Arkada bırak-		+	
16	İhtimal verme-		+	
16	Haşır neşir ol-		+	
16	Yol al-		+	
16	Müsâde et-		+	
18	Toprağa ver-		+	
18	Sözünde dur-		+	
18	Musallat ol-		+	
18	Bitap düş-			+
18	Ardı kesilme-			+
18	Yüreğine saplan-	+		

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/ DAVRANIŞ	DİĞER
18	Haber al-			+
18	İhtimal verme-		+	
18	Kendini toparla-		+	
18	Telaşa düş-	+		
18	Gözünün önüne gel-			+
19	Akıl erdireme-		+	
19	Uygun bul-		+	
19	Geri kalma-			+
20	Renk kat-		+	
20	Hoşbeş et-		+	
20	Kapısını çal-		+	
20	Camı çek-	+		
20	Hatır say-		+	
20	Gönül al-		+	
20	Fark et-		+	
20	Zamana uy-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
22	Kalp kır-		+	
22	Bucak bucak kaç-		+	
22	Kalbine işle-	+		
22	Kalp kır-		+	
22	Ağızdan bal ak-		+	
22	Dili çözül-			+
22	Gönül yık-	+		
22	Peşinde koş-		+	
22	Kırıp dök-		+	
22	Şevke getir-		+	
23	Fark et-		+	
23	Baş edebil-			+
23	Göze al-			+
24	Elden ele gez-		+	
24	Bilgi tazele-		+	
24	Köşeyi dön-		+	

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
24	İlgi gör-			+
25	Kafa yorma-		+	
25	Dert yan-		+	
26	Sırtı yere gelme-			+
26	Saltanat sür-		+	
26	Denk düş-			+
26	Baş eğ-		+	
26	Yüreği kana-	+		
27	Kehanette bulun-		+	
27	Geri kalma-		+	
27	Yerle bir et-		+	
27	Yol al-		+	
27	Koltukları kabar-	+		
27	Yüz yüze gel-		+	
27	Kol gez-			+
27	Paniğe kapıl-	+		

METİN NO	DEYİM	DUYU/DUYGU	TAVİR/DAVRANIŞ	DİĞER
27	Emek ver-		+	
27	Kolları sıva-		+	
29	Nüfuz et-			+

4.6. Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Atasözü ve Özdeyişlerin Kategorilere Göre Analizi

Tablo 13.

SINIF / METİN NO	ATASÖZÜ/ÖZDEYİŞ	SÖZÜN SAHİBİ	KATEGORİSİ
5/2	“Olan olduktan sonra telaşlanmak değil, önceden önlem alabilmektir marifet. Hastalanmadan gerekli aşuları olabiliyor musun? Kaza olmadan arabanın bakımını yaptırabiliyor musun? İşte o zaman pireyle, deveyle işin olmaz.”	Hamdi Topçu	İnsani Değerler
5/6	“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirtmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran kültür ordusu. Bu iki ordu da yüce ve saygıdeğerdir.”	Mustafa Kemal Atatürk	Kültür ve Sanat
5/6	“Zafer, zafer benimdir diyebilenin; başarı, başaracağım diye başlayanın ve başardım diyebilenindir.”	Mustafa Kemal Atatürk	İnsani Değerler
5/6	“Hiçbir zafer gaye değildir. Her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir dünya doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur.”	Mustafa Kemal Atatürk	İnsani Değerler
5/7	“Yurtta barış, dünyada barış.”	Mustafa Kemal Atatürk	Evensellik

5/7	“ Unutmamak gerekir ki dünya milletlerinin mutluluğuna çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir. ”	Mustafa Kemal Atatürk	Evrensellik
5/9	“ Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. “	Mustafa Kemal Atatürk	Dil
5/9	“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. ”	Mustafa Kemal Atatürk	Dil
5/9	“Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.”	Mustafa Kemal Atatürk	Dil
5/16	“Kişinin yarısı dil, öteki yarısı kalbidir.”	Ahmet Yesevi	Dil
5/17	“Dili ve dini olmayan millet yaşayamaz.”	Anonim	Dil /Din
5/17	“Bir olalım, iri olalım, diri olalım. “	Hacı Bektaş Veli	İnsani Değerler
5/35	“Bir yıl sonrasını düşünüyorsan buğday ek. On yıl sonrasını düşünüyorsan ağaç dik. Elli yıl sonrasını düşünüyorsan insana ve bilgiye yatırım yap.”	Anonim	Bilim ve Teknik
6/6	“Ben size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum .”	Mustafa Kemal Atatürk	İnsani Değerler
6/6	“Geldikleri gibi giderler.”	Mustafa Kemal Atatürk	Askeri
6/6	“Yurtta barış, dünyada barış!”	Mustafa Kemal Atatürk	Evrensellik
6/6	“Türk milletinin karakteri yüksektir, Türk milleti çalışkandır, Türk milleti zekidir. Çünkü Türk	Mustafa Kemal Atatürk	Millilik

	milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.”		
6/7	“Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders çıkarmak, ders almak, zekâyı terbiye etmektir.	Mustafa Kemal Atatürk	Kültür ve Sanat
6/7	“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir.”	Mustafa Kemal Atatürk	Bilim ve Teknik
6/7	Kitap okumasaydım bu yaptıklarımın hiçbirini yapamazdım.”	Mustafa Kemal Atatürk	Bilim ve Teknik
6/7	“Kültür işlerimiz üzerine milletçe gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini doğru temeller üzerine kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğumu söylemeliyim.”	Mustafa Kemal Atatürk	Dil
6/20	“Vefa, erdemlerin en güzelidir.”	Hasan Lâtif Sarıyüce	İnsani Değerler
6/25	“Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Ev alma komşu al.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Komşunun iti bile komşuya ürümez.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Komşuyu komşudan sor.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	" Komşuluk kardeşlikten ileridir.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Komşu ekmeği komşuya borçtur.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Komşu hakkı Tanrı hakkıdır.”	Anonim	İnsani Değerler/Din

6/25	“Komşuda pişen komşuya düşer.”	Anonim	İnsani Değerler
6/25	“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir!” Hz. Muhammed	Anonim	İnsani Değerler
6/26	" Kent sorununu kenti terk ederek halledeceğiz.” Henry Ford	Anonim	Diğer
7/1	“Dil yarası yaraların en derinidir.”	Anonim	Dil
7/1	“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”	Anonim	Dil
7/6	“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.”	Mustafa Kemal Atatürk	Bilim ve Teknik
7/6	“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.”	Mustafa Kemal Atatürk	Bilim ve Teknik
7/6	“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.”	Mustafa Kemal Atatürk	Kültür ve Sanat
7/6	“Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz; vekil olabilirsiniz, hatta cumhur baş -kanı olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu sanatçıları sevelim.”	Mustafa Kemal Atatürk	Kültür ve Sanat
7/6	“Yurtta barış dünyada barış.”	Mustafa Kemal Atatürk	Evrensellik
7/13	“Elçiye zeval olmaz.”	Anonim	Diğer
7/20	“Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.”	Anonim	Dil
8/6	“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen	Mustafa Kemal Atatürk	Dil

	Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. “		
8/7	" Bir Türk dünyaya bedeldir.”	Mustafa Kemal Atatürk	Millilik
8/7	“Yurtta barış dünyada barış.”	Mustafa Kemal Atatürk	Evrensellik
8/7	“Ben manevi miras olarak hiçbir donmuş kalıplaşmış düstur bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. “	Mustafa Kemal Atatürk	Bilim ve Teknik
8/19	“Kimileri yalnız taklit edebilir sandıklarını överler.”	Horatius	Diğer
8/19	“Erdem sadece bir söz onlar için ve kutsal orman sadece odun.”	Horatius	İnsani Değerler
8/22	“Dil yarası yaraların en derinidir.”	Anonim	Dil
8/22	“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”	Anonim	Dil

4.7. 5.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Deyim ve Atasözlerinin Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğündeki Karşılıkları

Dudak bük-

1) Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırmazlık etmemek.

Masalların yıllarca uzakları gösteren büyümlü aynasına bugünün çocukları dudak bükler. -N. Hikmet.

2) ağlayacak gibi olmak.

Öğleyi zor et-

Öğle vaktinin gelmesini sabırsızlıkla beklemek.

Korktuğu başına gel-

Düşünülen kötü durumun gerçekleşmesi.

Korktuğu başına gelmiş ve o koskoca Nahit Bey ipin ucunu kaçıtarak dillere destan olmuştu.

T. Buğra.

(Bir yerde) hazır bulun- (ol-)

1) Bir yerde var olmak, kendi bulunmak.

2) Bir şeyi hemen yapabilecek durumda olmak.

Çıracak ver-

Çıracak olarak çalışması için bir iş yerine göndermek.

Bu çocuğu sekiz yaşındayken, araba boyacısına çıracak vermişler. □

S. F. Abasıyanık.

Pireyi deve yap-

Önemsiz bir olayı büyütme.

Kafaları bu işe yatmazsa müşavir beylerle müdür beylerinizin, devlet kapısında pireyi deve yaparlar. - N. Hikmet.

Eli ayağı (ayağına) dolaş-

Şaşırmak, telaşlanmak.

□ *Hastasını muayene ederken başında bulundular mı, hele söz söylediler mi eli ayağı dolaşır, ya kalbi bulamaz ya nabzi şaşırır.* -A. İlhan.

Şaşkınlıktan eli ayağına dolaşarak pencerelere koştu ve orada gördüğü manzara karşısında donakaldı. -E. Şafak.

Dile getir-

1. Konuşturmak.

Yıllar yılı, bu amaçları devlet adamlarımız, basınımız, sanat âlemimiz dile getirip durmuştur.

T. Halman.

2. Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek.

Kendi kendime, adlı şiirinde bunu şöyle dile getirir.

S. Birsel.

Not al-

1. Biri konuşurken onun söylediklerini yazmak.

Not alıyorum, Türkçeye mısra mısra hemen tercüme ediyorum.

R. H. Karay.

2) Bir şeyi başlıca noktalarını özetleyerek yazmak.

3) Öğrenci, iyi veya kötü numara, derece almak.

4) Bir şeyin niteliğiyle ilgili bir karar verilmek.

(Bir şeyi) Deve yap- (et-)

Başkasının malını kendine mal etmek.

Onu soyup soğana çevirecek, babasından kalan evleri, dükkânları birtakım maceralar yüzünden deve yapacaktı.

O. C. Kaygılı.

Allem ettiler, kallem ettiler sonunda bizim eşeği deve ettiler.

Halikarnas Balıkcısı.

Dili tutul-

Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak: *Elmas'ın dili tutulmuştu. Çıt çıkarmadan bakıyordu sadece.*

A. Kulin.

Canı yan-

1) Çok acı duymak.

2) Acı bir deneme geçirmek.

3) Bir işte zarar görmek.

Merhem ol-

Bir derde çare olmak.

Dikkatini çek-

Uyarmak.

Fark et-

1) Görmek, seçmek.

2) *Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.* -A. İlhan.

3) Anlamak, sezmek.

4) *Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğunu fark etti.*
T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek.

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim. -R. H. Karay.

Farkına var-

Gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak.

Bu nedenle karısının gözlerinde biriken öfkenin farkına varmadı. □

L. Tekin.

Göçüp git-

Ölmek.

En güzel halk türküleri çok sevilen bir insanın ansızın göçüp gitmesi ile kopan bir feryattır.

B. R. Eyuboğlu.

Denk gel-

1) Uygun düşmek, uygun gelmek.

Neleri, nasıl yazacağımıza gelince, yaşadığım günden başlayıp, denk geldikçe geriye dönüşlerle.

N. Meriç.

2) Rast gelmek, rastlamak.

Dolunun her biri, denk gelse bir kafa yarardı.

T. Buğra.

Ters ters bak-

Düşmanca ve öfkeli bir biçimde bakmak.

Nöbetçi, ustanın anasına ters ters baktı.

N. Hikmet.

Hava al-

1) açık havada gezmek:.

Biraz hava almak için niye Hürriyet tepesine kadar bir gezinti yapmasınlar?

A. Gündüz.

2)Umduğunu bulamamak, hiçbir şey kazanmamak.

3) Ferahlamak, açılmak, hoş vakit geçirmek.

Hava alalım diye beni bir akşam bir yazlık bahçeye götürdüler.

B. Felek.

Kıpkırmızı kesil- (ol-)

Yüz herhangi bir nedenle çok kızarmak.

Kız utancından kıpkırmızı kesilmiş.

Ö. Seyfettin.

Orhan'ın pembe esmer yüzü kıpkırmızı olmuştu.

T. Buğra.

Şakaya vur-

Ciddi bir söz veya davranışı şaka yoluyla geçiştirmek.

(Bir şey veya bir şeyi) Suya düş-

Gerçekleşme olasılığı kalmamak.

Artık karşı koyma ümidi suya düşmüştü, harp her cephede kaybedilmişti.

R. H. Karay.

Hayal kırıklığına uğra-

Çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak.

Bir hafta sonra sargıları açıp eserini incelediğinde hayal kırıklığına uğradı.

İ. O. Anar.

Çıglık at- (kopar-, bas-)

Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağlamak.

Deve acı bir çıglık atarak yere yığıldı.

N. F. Kısakürek.

Bir gün işte bu çalgı çalınırken küçük kız olanca kuvveti ile tepinmeye, çılgılık basmaya başlamıştır. H. E. Adivar.

Ümitsizliğe düş-

Umutsuzluğa düşmek.

Hatır sor-

Hâl hatır sormak.

Önce karşılıklı hatır sormakla başlayan konuşmaların ardından, tarlaların durumuna geçti.

N. Cumalı.

Uzaktan kumanda et-

Kişiyi veya grubu dışarıdan yönlendirmek.

Katkıda bulun-

Bir şeyin oluşmasına, gelişmesine veya gerçekleşmesine emek, bilgi, para vb. ile yardım etmek.

Bu kitaba kendileri ayrımında olmasalar da pek çok insan katkıda bulundu.

E. Atasü.

İlgi duy-

Bir işe, bir olaya, bir kimseye önem vermek, yakınlık duymak.

Yeni istidatlara her zaman ilgi duyan bir büyük sanatçı idi.

C. Uçuk.

Yol göster-

1) Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek.

Elinde güçlü bir çıra vardı, onu yüksekte tutarak yolculara yol gösteriyordu.

N. Araz.

2) Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek

Biz benzincinin istihkakını düşeriz, siz de benzini alırsınız diye yol gösterirler.

M. Ş. Esendal.

(Bir şeyden) zevk al- (duy-)

Hoşlanmak, beğenmek.

Yılan gibisin, insanları sokmaktan zevk alırsın.

N. Hikmet.

Emanet bırak- (et-, ver-)

Bir şeyi veya bir kimseyi birine veya bir yere bir süreliğine bırakmak.

Çocuğu annesine emanet etmeyecek, kendisi bakacaktır.

A. Kutlu.

(Birine) Kara çal-

Birine iftira etmek, kara sürmek.

Allah için güzel kapışıyoruz, birbirimize kara çalmakta üstümüze yok!

H. Taner.

Yüreği kan ağla-

Derinden acı duymak, çok üzölmek.

Yüreği kan ağlıyordu, onların şu perişan, sürüm sürüm hâllerini gördükçe...

Y. Kemal.

Kanat çırp-

1) Uçmak.

2) Kanatlarını hareket ettirmek.

Komşunun kazları birikintilerde kanat çırpıp bağırtıyordu.

R. Enis.

3)Yeni bir başlangıç yapmak.

Eli kalem tut-

1) Yazı yazmayı bilmek.

2) Düşündüğünü güzel bir anlatımla yazmak.

Saz sanatkârı bütün kedileri sever. Aynı zamanda eli kalem tuttuğundan sevdiği kedilerin bir bir hikâyesini yazar.

H. Taner.

Rahat bırakma- (verme-)

Tedirgin etmek.

Beni son nefesimde rahat bırakmayan herif bana o vakitler akla gelmez cefalar çektirmişti.

Ö. Seyfettin.

Üstüne git-

1) Bir işe el atmak, karışmak.

□ *Hancı kırdı yatıyormuş, üstlerine gidememiş. Karıyı gözünün önünde kesmişler de üstüne gidememiş.*

M. Ş. Esendal.

- 2) Üstüne doğru gitmek.
- 3) Bir şeyi ısrarla yapmak.
- 4) Bir işi yapmak için kişiyi zorlamak.

Israr et-

- 1) Bir konuda, bir düşüncede sürekli direnmek, ayak diremek.

Siz benim usule bakın diye ısrar ediyordu.

Ç. Altan.

- 2) Çok istemek.

İzlenim (izlemeni) bırak- (ver-)

Etki bırakmak.

Görevlilerin edalı ve dıbir dıbir yürüyüşleri bir geçit töreni izlenimini verir.

S. Birsal.

Sahip çık-

- 1) Kendinin olduğunu ileri sürmek.
- 2) Korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek.

Yazarlara yalnız yazarlar sahip çıkıyor.

A. Ağaoğlu.

Karın doyur-

- 1) Geçinmek.

Yoğurtçuda çalışanlar bu türlü karın doyuranları çok görmüşlerdi.

N. Cumalı.

- 2) Yararı olmak.

Fakat öpüşmek, sevişmek karın doyurmuyor.

Ö. Seyfettin.

Dikkate al-

Göz önünde bulundurmak, hesaba katmak, gereğini düşünmek.

O yüzden annemin sözlerini dikkate almadı.

A. Kutlu.

Meydana getir-

Olmasını sağlamak, oluşturmak.

Yaşlandıkça gençleşen bir adam yalnız verdiği eserlerden değil bundan sonra meydana getireceklerinden dolayı önemlidir.

İ. A. Gövsa.

Dünyaya gel-

İnsan, doğmak.

Somunda ne kadar istedilerse de erkek çocukları dünyaya gelmedi.

N. Cumalı.

Özen göster-

Bir şeyi özenerek elden geldiğince iyi olmasına gayret ederek yapmak, itina etmek.

Çay bitmesin diye yudum yudum içmeye büyük özen gösterirler.

S. Birsal.

(Birine) Hak ver-

Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak.

Annem de ağzının içinde sessizce söylenmeye koyulduğunda ona da hak vermiyordum.

A. Kutlu.

Fark et-

1) Görmek, seçmek.

Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.

A. İlhan.

2) Anlamak, sezmek.

Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğunu fark etti.

T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek:

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim.

R. H. Karay.

Ad koy-

Adlandırmak.

Can sık-

1) Bıkkınlık vermek.

Adam sizin çok can sıkığınızı, çok anlayışsız ve inatçı olduğunuzu ifade etmek üzere ters bir bakışla bakıyor yüzünüze.

İ. Özel.

2) Huzur bozmak.

Hani hakikati bilmek iyi şeydir ama bu kadarı da onu değiştiremediğiniz için, can sıkıyor.

N. Hikmet.

Hava at-

Herhangi bir üstünlüğünden dolayı şişinmek, caka yapmak.

Dünyaya gel-

İnsan, doğmak.

Somunda ne kadar istedilerse de erkek çocukları dünyaya gelmedi.

N. Cumalı.

Dikkatini çek-

Uyarmak.

Özen göster-

Bir şeyi özenerek elden geldiğince iyi olmasına gayret ederek yapmak, itina etmek.

Çay bitmesin diye yudum yudum içmeye büyük özen gösterirler.

S. Birsal.

Yola (yollara) düş-

Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

Yâre gidecek günündür / Düşem yollara yollara

Erzurumlu Emrah.

Yola çık-

1) Araca binmek üzere yol üstünde durmak.

1) Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek.

Yola öğle yemeğinden sonra çıktık.

S. Kocagöz.

3) Herhangi bir şeyi esas almak, oradan başlamak.,

Bir roman konusundan yola çıkarak Salâh Birsell'in 'Dört Köşeli Üçgen' ile Orhan Kemal'in 'Murtaza'sı arasında bir akrabalık kuruverdi.

S. İleri.

Ziyaret et-

1) Birini görmeye gitmek.

Sporcular da birbirlerini sık sık ziyaret etsinler.

N. Hikmet.

2) bir yeri görmeye gitmek.

Ümit ver-

Umut vermek.

İnsan zekâsının birliği, düşüncelerin tesanüdünden doğan büyük ve ümit verici bir netice.

C. Meriç.

Destek ol-

Güç sağlamak, yardımcı olmak.

Böyle zor bir zamanda, birbirinizi kırmak yerine destek olmalısınız.

A. Ümit.

Destan yaz-

Olağanüstü kahramanlık, yararlık veya başarı göstermek.

Dalga geç-

1) Üzerinde durulması gereken işle ilgilenmeyerek başka şeyler düşünmek veya yapmak.

İki delikanlı dalga geçip otururlarken kapı yeniden sürüldü.

M. Ş. Esendal.

2)Eğlenmek, alay etmek.

3) Geçici sevgi ilişkisi kurmak, gönül eğlendirmek.

(Birinin) Üstüne yıkıl-

Yamanmak.

Kız belli ki seni gözüne kestirmiş. Üstüne yıkılmak istiyor.

E. İ. Benice.

Ezilip büzül-

Güç bir duruma düşüp davranışlarıyla utandığını belli etmek.

Etrafındakiler hanımefendiye karşı bir suç işlemiş gibi ezilip büzülüyorlar.

H. E. Adıvar.

Akşamı zor et-

Bir türlü akşam olmamak.

Bitmek tükenmek bilme-

Bir türlü sonu gelmemek, eksilmemek.

Kendisine ikram edilen kahveyi içerken her nefes alış verişinde göğsündeki taşın o bitmek tükenmek bilmez takırtıları duyuluyordu.

İ. O. Anar.

Karar al-

Bir davayı, bir sorunu sonuca bağlamak.

Artık ayrılmayalım diye kararlar alıyor fakat bir türlü tatbika geçemiyordu.

R. H. Karay.

Eksik olma-

Her vakit ve her fırsatta bulunmak.

Yalnız bizim Babıali yazı piyasasında sipahi bölüğü imamının bulduğu çareye başvurup bir gaza kahramanı kesilenler eksik değil.

N. Hikmet. □

Bir ufak sac mangal, kış yaz önünden eksik olmaz.

M. Ş. Esendal.

Yol al-

Yolda ilerlemek.

Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu.

R. N. Güntekin.

Fark et-

1) Görmek, seçmek.

Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.

A. İlhan.

2) Anlamak, sezmek.

Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğunu fark etti.

T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek.

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim.

R. H. Karay.

Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dik-

Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.

O sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Bey'in gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu.

R. N. Güntekin.

Neye uğradığımı bileme- (anlama-, şaşır-)

Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir durumla karşılaşmak.

Martı gibi, şiirli duygu dolu bir oyunla karşılaşınca neye uğradığımı şaşırır.

N. Cumalı.

Başı dön-

1) İnsana, eşyanın dönmesi, ayağının altından yerin çekilmesi vb. bir duygu gelmek.

Cümle kapısının önüne geldiği zaman başının dönmeye başladığını hissetti.

P. Safa.

2) Sıkıntı yaratan bir durum karşısında bunalmak.

3) Görkemli bir şey karşısında şaşırarak.

4) Para veya makam sebebiyle şaşırıp şımarmak.

Fark Et-

1) Görmek, seçmek.

Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.

A. İlhan.

2) Anlamak, sezmek.

Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğumu fark etti.

T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek.

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim.

R. H. Karay.

Uykuya dal-

Uyumaya başlamak.

Somunda uykuya dalınca, ay ışığı uyuyan denizcilerin mutlu yüzlerini apak aydınlattı. □

Halikarnas Balıkcısı.

Kendine gel-

1) Ayılmak.

Üzerine soğuk su dökülen sarhoş adam kendine geldiğinde sade kahve ona zorla içirildi.

İ. O. Anar.

2) Akli başına gelmek.

Somunda kendine gelen İnce Memed hemen abasını soyundu.

Y. Kemal.

3) Durumu düzelmek.

Tadını çıkar-

Bir şeyin güzelliğinden veya sağladığı imkânlardan yeterince yararlanmak.

Kırlarda karısı ile birlikte çıkacakları uzun at gezintilerinin, ocak ateşlerinin tadını çıkarırdı.

N. Cumalı.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancıнын bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Üneydin.

Kanı don- (çekil-)

Donakalmak, çok şaşırarak.

Kanat çırp-

1) Uçmak.

2) Kanatlarını hareket ettirmek.

Komşunun kazları birikintilerde kanat çırpıp bağırtıyordu.

R. Enis.

3) Yeni bir başlangıç yapmak.

(Bir şeyin) Keyfini çıkar-

Bir şeyden iyice tat almak.

Pazarın keyfini çıkarmak için saat ona doğru villanın ucu deniz kıyısına varan bahçesine çıktı.

S. Kocagöz.

Hayal kur-

Gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek.

Biz böyle hayal kurarken rüzgâr çıktı.

A. Erhat

Umutsuzluğa düş- (kapıl-)

Umudu kalmamak, güveni sarsılmak, olumsuzluğa sürüklenmek.

Yoksa gönümüzü kırmaktan, bizi umutsuzluğa düşürmekten bir şey kazanılmaz.

S. F. Abasıyanık.

Kendini bırak-

1) Kendine özen göstermemek.

Artık kendini bırakmak zorunda görünür gibi olan amcasının huzurundan çıktılar.

N. F. Kısakürek.

2) Çevre ile ilgisini keserek yalnız bir konuyla uğraşmak.

O hayalleri kuran da o hatıralara kendini bırakan da bugünkü ben değil miyim?

N. Ataç.

3) Gevşek, rahat bir biçimde kalmak.

Pencere kenarında, uzun bir mindere kendini bıraktı, gözlerini kapadı, öylece kaldı.

P. Safa.

Hayale dal-

Dış dünyadan uzaklaşarak gerçekleşmesi istenilen şeyleri veya hatıraları düşünmek.

Ün al- (Kazan-, sal-, yap-)

Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak.

Dünyaca ün almış Mark Twain Derneğinin fahri üyeliğini aldığı duyunca...

S. F. Abasıyanık.

Ramazan, sertliği, zulmü ile ün salmış bir kabadayı idi.

H. E. Adıvar.

Karşı çık-

1) Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek.

Edirne'nin üç şerefelisi de kandillerden kaftanı ile ona karşı çıkmış.

R. E. Ünaydın.

2) Bir düşünceye katılmamak, cephe almak.

Üniversiteyi bitirince isteğimi babama açtım, önce biraz karşı çıkar gibi oldu.

O. Aysu.

Ele geçir-

1) Yakalamak.

Hele onu bir elime geçireyim, görürsün, burmundan getireceğim. □

H. Topuz.

2) Sahibi olmak.

İstanbul'u ele geçirmek için bu muharebeye girdiklerini ilan etmekten başka bir şey yapamadılar.

Ö. Seyfettin.

Tadına doyum olma-

1) Bir şeyin tadı çok beğenilmek.

2) Herhangi bir şey çok beğenilmek.

Bir orman, tadına doyum olmayan bükülüşlerle denize kadar iniyordu.

B. R. Eyüboğlu.

Dümen kır-

Yön değiştirmek.

Herhâlde kaçmayı düşünüyor olmalıydı. Yolun kenarındaki tek tük ağaçlara doğru dümen kırdı.

R. N. Güntekin.

(Biriyle, bir şeyle) baş başa kal-

Biriyle veya bir şeyle yalnız kalmak.

Düşünceleriyle, iç sesiyle baş başa kalmayı tercih ederdi.

A. Kulin.

(Bir şeyi, kendini) siper et-

1) Kendini veya bir şeyi korumak amacıyla bir başka şeyi siper olarak kullanmak.

Tuğla harmanındaki ameleler durup ellerini gözlerine siper ederek etrafi aradılar.

S. F. Abasıyanık.

2) Bir şey veya bir kimse için kendini tehlikeye atmak.

Siper ederek etraftı aradılar.

S. F. Abasıyanık

Fikir ver-

1) Düşüncesini bildirmek.

Evet iyi bir şey değil fakat benim için bir fikir verir diye seçtim.

R. N. Güntekin.

2) Bir konuda yol gösterici bilgi edinmek.

İşitilen sözler, görülen tavırlar, beğenilen düşünceler Şinasi Bey'e yeni fikirler vermeye başladı.

M. Ş. Esendal.

İşi yokuşa sür-

İşi zorlaştırmak.

Yola (yoluna) koyul-

Yola düzülme.

Rüzgâr, karanlığı karıştırır gibi garip bir ahenk içinde eserken biz de yolumuza koyulduk.

H. E. Adıvar.

İmdatına yetiş- (eriş-)

Yardım etmek.

Hakkı Bey karısının imdadına erişti. Selma Hanım'ın müşkül bir vaziyette kaldığını hissederek söze karıştı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Vur patlasın, çal oynasın

Aşırı zevk ve eğlenceyi anlatan bir söz.

Komşu konaklarda vur patlasın çal oynasın saz âlemleri devam ediyor, uzak yakın piyano sesleri işitiliyordu.

Ö. Seyfettin.

Karar ver-

Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak.

Somunda bu su tenekelerini civardaki evine kadar taşımaya karar verdi.

İ. H. Baltacıoğlu.

İşaret ver-

Bir araç kullanarak bir şeyi belli etmek.

Başı ile evet işareti verdi.

A. Gündüz.

Temel at-

1) Bir yapının temellerini yapmaya başlamak.

2) Herhangi bir işe başlamak, girişmek, bir şeyin gelişmesine, büyümesine sebep olmak.

Zaman kazan-

Vakit kazanmak.

Yolunu tut-

Bir yere doğru gitmeye başlamak.

Bir süre sonra, kara kış gelince bakmış ki olacak gibi değil, güneyin yolunu tutmuş. □

T. Halman.

Dikkat kesil-

Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak.

Naci, dikkat kesilmiş bütün davranışlarını izliyor.

A. Ümit.

Tane tane söyle-(konuş-)

Acele etmeden, seslerin hakkını vererek herkesin anlayabileceği gibi konuşmak.

Genç kadın ağır adımlarla eski yerine oturdu, tane tane söylemeye başladı.

A. Gündüz.

Saygı duy- (besle-)

Birine, bir şeye karşı saygı hissetmek.

Şakır şakır yağan yağmurlara benzeyen insanlara, düşmanım da olsalar saygı duyarım.

N. Kemal.

Ölçüp biç-

Bir konuda çok ayrıntılı düşünmek, inceden inceye düşünmek, değerlendirmek.

Değer yargılarımızı her an, hiç durmamacasına yeniden ölçüp biçmek zorunluluğumuz, işte bu aşağılanma sorumluluğundan kaynaklanıyor.

S. İleri.

Müsaade et- (buyur-)

1) İzin vermek.

Hiçbir şey söylemesine müsaade etmedim, gayet haşin, çok sert davrandım.

E. İ. Benice.

2) Geçiş için yol vermek, yol açmak.

3) Elverişli, uygun olmak.

Zora koş-

Güçlük çıkarmak.

Razı et-

Kabul ettirmek: *Yalvardı yakardı, beni, fabrikayı beklemeye razı etti.* -S. F. Abasıyanık.

Ölçüp biç-

Bir konuda çok ayrıntılı düşünmek, inceden inceye düşünmek, değerlendirmek.

Değer yargılarımızı her an, hiç durmamacasına yeniden ölçüp biçmek zorunluluğumuz, işte bu aşağılanma sorumundan kaynaklanıyor.

S. İleri.

(Birine) hak ver-

Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak: *Annem de ağzının içinde sessizce söylenmeye koyulduğunda ona da hak vermiyordum.*

A.Kutlu.

Heyecan duy-

Heyecanlanmak.

Yol al-

Yolda ilerlemek.

Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu.

R. N. Güntekin.

Gözleri dol- (dolu dolu ol-)

Ağlayacak kadar duygulanmak.

Gözleri dolu doluydu ama ağlamadı.

A. Ümit.

Şekil ver-

Belirli bir biçime girmesini sağlamak, biçimlendirmek, şekillendirmek.

O, biraz da bana yardım olsun diye, mektepteki Amerika'dan gelen gazeteleri toplar, getirir, bu işe şekil verirdi.

H. E. Adıvar.

(Birini, bir şeyi) hor gör-

Bir kimseye değersiz gözle bakmak.

Çenelileri hor görmemeliyiz, gereğinde söze atılmak, konuşmak hatta epeyce konuşmak suspus oturmaktan yeğdir.

N. Uygur.

Tat al-

Bir şeyden hoşlanmak, zevk almak.

Kelimenin de tadını alır, kafiyenin de.

Y. Z. Ortaç

4.8. 6.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Deyim ve Atasözlerinin Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğündeki Karşılıkları

Yol göster-

1) Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek.

Elinde güçlü bir çıra vardı, onu yüksekte tutarak yolculara yol gösteriyordu.

N. Araz.

2) Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek.

Biz benzincinin istihkakını düşeriz, siz de benzini alırsınız diye yol gösterirler.

M. Ş. Esendal.

(Birine) Kucak (kucağını) aç-

1) Korumak.

Paris'teki hemşeriler bana büyük bir sevgi ve emniyetle kucaklarını açmışlardı.

R. N. Güntekin.

2) Sığınacak yer vermek.

Her çalışmak isteyenine kucak açmışlardı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Can ver-

1) Ölmek.

Göçük altında can vermiş kaç insan görmüştü bugüne kadar?

A. Kulin.

2) Ruha güç vermek.

Bu sözleriniz bana can verdi.

4)Canlanmasına yol açmak.

5)Bahar toprağa gene can verdi.

F. R. Atay.

4) Bir şeyi çok istemek.

Yol al-

Yolda ilerlemek.

Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu.

R. N. Güntekin.

Cesaretini topla-

Kendine güven duygusunu, yürekliliğini ve atılganlığını bir araya getirmek.

Bir gün bütün cesaretini toplayıp beyefendiye gider.

F. R. Atay.

Bir tut- (gör-)

Eşit saymak, eşit görmek.

Posta koy- (at-)

Birini korkutmak, gözdağı vermek.

Daha dün Kel Mahmut'u yıkayıp yağlayan yavşak bugün kalkmış ona posta koyuyor.

R. Ilgaz.

Sözünü kes-

Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.

Birkaç söz daha söyleyip esasa geçmek istedi ise de arkada oturanlardan biri onun sözünü kesti.

M. Ş. Esendal.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancınn bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Ünaydın.

Dile getir-

1) Konuşturmak.

Yıllar yılı, bu amaçları devlet adamlarımız, basınımız, sanat âlemimiz dile getirip durmuştur.

T. Halman.

2) Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek.

Kendi kendime, adlı şiirinde bunu şöyle dile getirir.

S. Birsal.

İçini karart-

Bunalıma veya sıkıntıya sokmak, endişeye düşürmek.

Annesini yanına aldığı günlerdeki mutsuzluğum hâlâ içimi karartıyor.

E. Bener.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancı'nın bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Ünaydın.

Kendinden geç-

1) Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak.

Gözlerini tezgâhın arkasındaki bir kapıya dikmiş ve kendinden geçmiş gibiydi.

S. F. Abasıyanık.

2) Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.

Oturduğu şiltenin üstünde ayağa kalkıyor; alevi artan bakışlarla kendinden geçmiş, bir elini dizine vurarak haykırıyordu.

A. Ş. Hisar.

3) Uykuya dalmak, uyuyakalmak.

Ninniye söyleyen anne kendinden geçeli belki bir hayli olmuştu.

O. C. Kaygılı.

(Bir işte) Yer al-

1) Bir işi hazırlayanlar arasında bulunmak;

3) Ayrılan yerde durmak, bulunmak.

Derginizde ne tür yazılar yer alıyor?-A. Ümit.

Renk ver- (kat-)

1) Çamaşır rengi solmak.

2) Neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmak.

Bembeyaz bulutlar kırmızılaştı / Sonra yavaş yavaş deminki renksiz / Göklere renk veren bir ziya taşı / Açılırken hülyalı enginlere biz

N. Hikmet.

3) Açık etmek.

O fırsatta onu yererek göze girmeye çalışan birkaç tynetsiz dalkavuk da elbet renk verdiler.

A. Kabaklı.

Kendini alama-

İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek.

Yabancı memurların karşısında bir çocuk gibi yaramazlık etmekten kendimi alamıyordum.

R. N. Güntekin.

Kendini harap et-

Sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak.

Daha burada kendini harap edersen yukarılarda ne halt edeceksin?

R. N. Güntekin.

Baskın çık- (gel-)

Karşılaştırma konusu olan kimseyi geçmek, ona karşı üstünlüğünü göstermek.

Uygun düş-

Yakışmak, yaraşmak, elverişli olmak

Umduk, bekledik, düşündük. Hangi şey umduğumuza uygun düştü?

Y. K. Karaosmanoğlu.

Dil (diller) dök-

Kandırmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek.

Ninniye mutlaka söylemesi için ona bir sürü dil döktü. -O. C. Kaygılı.

Ayda verme-

Yararlı olmamak.

Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dik-

Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.

O sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Bey'in gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu.

R. N. Güntekin.

Tarihe geç-

Önemi bakımından unutulmayacak bir durum kazanmak.

Bütün ömründe tek bir kitap yazmış ve sadece bu kitabıyla tarihe geçmiştir.

A.Boysan.

Dikkat çek-

1) Dikkat komutunu yüksek sesle söylemek.

2)İlgi toplamak.

Hangi komudan söz etse dikkati çekecek bir hava veriyor.

N. Cumalı.

3) Göze batmak, fark edilmek.

(Birinin, birilerinin) Takdirini kazan-

Bir kimse veya bir topluluk tarafından beğenilmek.

İhtimal ki senin alın yazında şunlar yazılıydı: Âlemin saygı ve takdirini kazanmış bir adam olacaksın.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Hayata gözlerini yum- (kapa-)

Ölmek.

İle getir-

1) Konuşturmak.

Yıllar yılı, bu amaçları devlet adamlarımız, basınımız, sanat âlemimiz dile getirip durmuştur.

T. Halman.

2) Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek.

Kendi kendime, adlı şiirinde bunu şöyle dile getirir.

S. Birsel

Kafa yor-

Bir iş, bir konu üzerinde çokça düşünmek.

Oynarken yaptığı hatalar üstüne kafa yoruyor, sonra yığınla düş kuruyordu.

N. Cumalı.

Akil yürüt-

1) Herhangi bir konuda fikir vermek.

2) Tahminde bulunmak.

Ortaya koy-

1) Herkesin görebileceği yere koymak.

2) Yaratmak, yapmak.

3) Açıklamak.

En sonra da görüşlerini edebiyata kaçmayan bir açık yüreklilikle ortaya koydu.

H. Taner.

Anlam çıkar-

1) Bir cümleden veya metinden yeni ve değişik bir anlam yakalamak.

2) Yersiz ve gereksiz bir yargıya varmak, yanlış değerlendirmek; bir söze, söyleyenin aklından geçmeyen bir anlam vermek.

Hatır gönül yık- (kır-)

Kişilere karşı gösterilmesi gereken saygı kurallarına uymamak.

(Bir şeyden, birinden) Geri kalma-

1) Yapmaktan kaçınmamak.

Daima müttefikler lehine çarpışmaktan geri kalmadılar.

F. R. Atay.

2) Birinden daha az başarılı olmamak.

Teselli et- (ver-)

Avutmak, avundurmak.

Öyle ağlıyor ki ben de içimi çeke çeke onu teselli etmeye çalışıyorum.

A. Ağaoğlu.

Zehra Hanım, Teyfik'in ebesiydi ve onu çok severdi, arkasını sıvadı, teselli verdi.

H. E. Adıvar.

Karara var-

Bir konuda anlaşmak, bir şeyi kararlaştırmak.

(Bir şeye) Kulak ver-

Değer vermek, önemsemek.

Usa ve gerçeğe uygun anlatışlara kulak verenin olmadığı görüldü.

Halikarnas Balıkcısı.

Karşı çık-

1) Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek

Edirne'nin üç şerefelisi de kandillerden kaftanı ile ona karşı çıkmış.

R. E. Ünaydın.

2) Bir düşünceye katılmamak, cephe almak.

Üniversiteyi bitirince isteğimi babama açtım, önce biraz karşı çıkar gibi oldu.

O. Aysu.

(Birinin) Fikrini al-

Fikir almak.

Peşkeş çek-

1) Başkasının malını birine bağışlamak.

2) Verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek.

Kocasını aradı arkası gelmeksizin kandırdığı yetişmiyormuş gibi bazen genç kızları da şuna buna peşkeş çekermiş.

E. İ. Benice.

Kan akıt-

Kurban kesmek.

Can ver-

1) Ölmek.

Göçük altında can vermiş kaç insan görmüştü bugüne kadar?

A. Kulin.

2) Ruha güç vermek.

Bu sözleriniz bana can verdi.

F. R. Atay.

3) Canlanmasına yol açmak:

Bahar toprağa gene can verdi.

F. R. Atay.

4) Bir şeyi çok istemek.

Rahat et-

Sıkıntısız durumda olmak, ferahlanmak, dinlenmek.

Benim ve kardeşimin mektep veya sokak dönüşü kirliliklerimiz yüzünden içlenirdi, bizi yıkayıp temizleyinceye kadar rahat etmezdi.

Y. K. Beyatlı.

Rast gel-

1) Düşünmediği, ummadığı hâlde karşılaşmak, rastlamak, tesadüf etmek.

Fukara bir denizciye rast gelirsen süngerlerimden birkaç tanesini ona ver, gönlünden koparsa.

Halikarnas Balıkcısı.

2) Düşünmediği veya düşülmediği hâlde payına düşmek.

Kumaşın iyisi bana rast geldi.

4) Atılan şey hedefi bulmak.

Çok ev aradım ama hiçbir yerde rast gelmedi.

5) Tesadüf etmek, denk gelmek.

Yumrukları ile başına, ne tarafına rast gelirse vurmaya, tekrar vurmaya başladı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Canı sıkıl-

1) İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak.

Bir an daldı. Durup dururken canı sıkılmıştı.

E. Şafak.

2) Öfkelenmek.

Belki de kitapları bedavaya getireceğimi düşündüğü için canı sıkılıyor.

A. Ümit.

3) Üzülme.

Atölyede bellediğim dünya kadar söze gazetelerde, kitaplarda rastlamayınca enikonu canım sıkılıyordu.

B. R. Eyüboğlu.

Yüreği burkul-

Çok üzülme, çok acı duymak.

Babamın küçük yalısını eşyasıyla satın alan Meşrutiyet devri mebusunu ziyaret ettiğim zaman yüreğim burkulmuştu.

R. H. Karay.

(Birinin veya bir şeyin) Hasretini çek-

1) Çok özlemek.

Ben dört sene onun hasretini çektim.

A. Gündüz.

2) Gereksinim duyduğu şeyi elde edememenin üzüntüsü içinde bulunmak.

Dünya, barışın hasretini çekiyor.

A. Gündüz.

Destan yaz-

Olağanüstü kahramanlık, yararlık veya başarı göstermek.

Eline düş-

1) Egemenliği, buyruğu altına girmek.

Kale düşman eline düştü.

2) Yakalanmak:

Haydutların eline düştü.

3) Birine muhtaç olmak.

Elbet bir gün elime düşersin.

4) Rastlamak, tesadüf etmek.

Çocuk iyi bir öğretmenin eline düştü.

Demir at-

1) Gemi çıpasını denize salmak.

Açıktaki demir atmış kotrayı görüyor musun?

F. R. Atay.

2) Bir kimse bir yerde uzun süre kalmak.

Gözlerine inanama-

Hiç umulmayan, hiç beklenmeyen bir şeyin görülmesi karşısında şaşırarak.

Şüpheye düş-

Kuşkulanmak.

Yaşayışı şüpheye düşürmüştü beni.

Y. Z. Ortaç

Kendine gel-

1) Ayılmak.

Üzerine soğuk su dökülen sarhoş adam kendine geldiğinde sade kahve ona zorla içirildi.

İ. O. Anar.

2) Akli başına gelmek.

Somunda kendine gelen İnce Memed hemen abasını soyundu.

Y. Kemal.

3) Durumu düzeltmek.

Beli bükül-

Yaşlılık yüzünden güçsüz kalmak, bir iş yapamayacak duruma düşmek.

(Birine) Kol kanat ol- (ger-)

Yardım etmek, korumak, himaye etmek.

Sade çocuğuna değil, eşine de kol kanat gerer, ona da analık eder.

H. Taner.

İmana gel-

1) Müslümanlığı kabul etmek.

2) En sonunda doğruyu söylemek.

3) Sonradan bir şeyi kabul edip uymak.

İpe un ser-

Geçersiz birtakım nedenler ileri sürerek istenilen işi yapmaktan kaçınmak.

(Bir şeye) Gönlü olma-

Razı olmamak.

İflas et-

1) Bir kimse veya kuruluş için mahkeme kararıyla anaparasını yitirdiği açıklanmak, batmak.

Ayna ithal edermiş, sonra iflas etmiş, az buçuk oynatmış.

S. F. Abasıyanık.

2) Düşünce, iddia, tez, kimse vb. yenilgiye uğramak, değeri düşmek.

Yola revan ol-

Yola çıkmak.

Bindiği dalı kes-

Kendisine gerekli ve yararlı olan şeyi farkında olmadan yararsız duruma getirmek, kendi eliyle yok etmek.

Bindiği dalı kesmek diye bir deyim vardır ya, sanki insanlığın bugünkü bunalımını anlatmak için bulunmuş.

H. Taner.

Haber gönder-

Herhangi bir araçla bildirmek.

Kayıkları olmayanlar mahalledeki en alışık oldukları kira sandallarına haber gönderirler.

A. Ş. Hisar.

Karar ver-

Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak.

Somunda bu su tenekelerini civardaki evine kadar taşımaya karar verdi.

İ. H. Baltacıoğlu.

Düzen kur-

1) İşler duruma getirmek.

2) Düzenlemek.

Ağaçlarla evler arasında bir düzen kurmadıkça bir şehrin tadı tuzu kalır mı?

B. R. Eyuboğlu.

3) Hileye başvurmak.

Kendini alama-

İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek.

Yabancı memurların karşısında bir çocuk gibi yaramazlık etmekten kendimi alamıyordum.

R. N. Güntekin.

Yol al-

Yolda ilerlemek.

Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu.

R. N. Güntekin.

Haz al-

Hoşlanmak, keyif almak.

Bunların hiçbirisinden haz almazdı, bu âlemde bir güzellik olmak lazım gelse bir başka biçimde lazım geleceğini düşünüyordu.

H. Z. Uşaklıgil.

Gözü (gözleri) açıl-

1) İyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek.

Mektepten, kitaplardan fazla bu gençlerin muhitinde gözleri açılmış.

Y. K. Beyatlı.

2) Uyanmak.

Gönlü razı olma-

İstememek.

Ama Salih'in gönlü buna razı olmaz, bu yüzden de sorunları yarım ağızla cevaplandırırđı.

T. Buğra.

Bir şeyde) Gözü ol-

Bir şeyi ele geçirmek isteği beslemek.

Allah bilir, milletvekilliğinde de gözü vardır.

H. Taner.

Eser kalma-

Hiçbir belirti, iz olmamak.

Bir şirretleşmiş ki dünkü saygısından eser kalmamıştı.

A. Kabaklı.

Davet et-

1) Çağırarak.

Bir bakanmışım gibi beni kürsiye davet etti.

Y. K. Karaosmanoğlu.

2) Birinin bir şeye uymasını istemek.

Kimin kimi istifaya davet edeceğini pek yakında gösterecekti.

R. N. Güntekin.

3)Yol açmak.

Hastalığı davet ediyor.

Arkasını bırak-

Peşini bırakmak.

Dile gel-

1) Dile düşmek.

2)Konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenmek, lisana gelmek.

Günlerce elin, dile gelmeyen çocuğunu bağrına basan fabrika sahibine acındı.

L. Tekin.

Bir köşeye çekil-

Hiçbir işe karışmayarak yaşamak.

Bir köşeye çekilip ölümü beklemek.

Ö. Seyfettin.

Yola (yollara) düş-

Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

Yâre gidecek günümüdür / Düşem yollara yollara

Erzurumlu Emrah

İpe diz-

Boncuk vb.ni ipliğe geçirmek.

Dört dön-

1) Telaşla çare aramak.

Cemil, Cemil, diye haykırarak yağmurun altında dört dönüyordum!

R. N. Güntekin.

2) Bir iş yapmak için telaşla sağa sola koşmak.

Bizi memnun etmek için etrafımızda dört dönüyordu.

Ç. Altan.

Türkü yak-

Türkü sözünü bestelemek.

Ün al- (kazan-, sal-, yap-)

Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak.

Dünyaca ün almış Mark Twain Derneğinin fahri üyeliğini aldığı duyunca...

S. F. Abasıyanık.

Ramazan, sertliği, zulmü ile ün salmış bir kabadayı idi.

H. E. Adıvar.

Korumaya al-

Tehlikede olduğu düşünülen bir kimseyi veya eseri saldırılardan korumak üzere önlem almak.

Damgasını vur-

Biri hakkında kötü bir yargıya varmak.

Fakat gel gör ki insana aşüfte yahut hırsız damgasını vurmak için bu kâfi değildir.

H. E. Adıvar.

Derine in-

Bir konu üzerinde uzun uzadıya durup araştırmak.

Son bul-

Bitmek, tükenmek.

Dallar uçlara doğru gittikçe inceliyor, gecenin karanlığına karışarak son buluyordu.

N. Cumalı.

Yola (yollara) düş-

Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

Yâre gidecek günündür / Düşem yollara yollara.

Erzurumlu Emrah.

Mekân tut-

Bir yere yerleşmek.

Hayatını kazan-

Geçimini sağlamak.

Hayatımı kazandığımda senin elini sıcak sudan soğuk suya sokturmam.

A. Kutlu

Yola (yollara) düş-

Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

Yâre gidecek günümüdür. / Düşem yollara yollara.

Erzurumlu Emrah.

Diken üstünde otur- (ol-)

Bir yerde tedirginlik duymak.

O bir yıl içinde diken üstünde otururum o evde; düş kuramam, şiir yazamam.

M. C. Anday.

Konuşmaya başladık. Yine kavga ederiz diye diken üstündeyim.

R. Erduran.

Karar al-

Bir davayı, bir sorunu sonuca bağlamak.

Artık ayrılmayalım diye kararlar alıyor fakat bir türlü tatbik geçemiyordu.

R. H. Karay

Karara bağla-

Bir davayı, bir sorunu çözümlenmek, sonuçlandırmak.

İmdatına yetiş- (eriş-)

Yardım etmek.

Hakkı Bey karısının imdadına erişti. Selma Hanım'ın müşkül bir vaziyette kaldığını hissederek söze karıştı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Velveleye ver-

Gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek.

Susun, ortalığı velveleye vermeyin! Ne bağırtıyorsunuz?

S. F. Abasıyanık.

Eline düş-

1) Egemenliği, buyruğu altına girmek.

Kale düşman eline düştü.

2) Yakalanmak.

Haydutların eline düştü.

1) Birine muhtaç olmak.

Elbet bir gün elime düşersin.

2) Rastlamak, tesadüf etmek.

Çocuk iyi bir öğretmenin eline düştü.

İçeriye dal-

1) Kapalı bir yere hızlıca girmek.

Bir taş merdivenden çıkıp yarı açık duran bir tahta kapıdan içeriye dalıyorlardı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

2) Bir yere izinsiz girmek.

Kaçamak yap-

Hoş görülmeven şeyi gizlice ara sıra yapmak.

Fakat yeni görevini de ihmal edip fırsat buldukça Galata meyhanelerine kaçamak yapması balyosun sabrını taşırdı.

İ. O. Anar.

Hayran ol- (kal-)

Çok beğenmek.

Birkaç defa görüşmüş, mimarideki fikirlerine, zevklerine, görüşlerine hayran olmuşum.

Y. K. Beyatlı.

Hayal kırıklığına uğra-

Çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak.

Bir hafta sonra sargıları açıp eserini incelediğinde hayal kırıklığına uğradı.

İ. O. Anar.

(Birine) Hak ver-

Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak. □

Annem de ağzının içinde sessizce söylenmeye koyulduğunda ona da hak vermiyordum.

A. Kutlu.

Kara kara düşün-

Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak.

Kara kara düşünmeye başladım, böyle bir toplantıyı, kim, hangi kurum destekleyecekti?

M. C. Anday

Gözünde tüt-

Çok özlemek.

Akşamlar niçin hâlâ gözünde tütüyor?

A. N. Asya

Peşkeş çek-

1) Başkasının malını birine bağışlamak.

2) Verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek.

Kocasını ardı arkası gelmeksizin kandırdığı yetişmiyormuş gibi bazen genç kızları da şuna buna peşkeş çekermiş.

E. İ. Benice.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancınnın bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Ünaydın.

İşin kolayına kaç-

Derinliğine araştırmadan basit olarak düşünmek, yüzeyde kalmak, tembellik etmek.

Rekor kır-

1) Eski rekoru aşip yeni, üstün bir sonuç elde etmek.

2) daha iyi bir derece elde etmek.

Tam en az elli bin satıp rekor kıracak.

A. Gündüz.

(Bir şeye) Merak sar- (duy-, sal-)

Bir şeyi edinme, yapma veya onunla uğraşma isteğine kapılmak, bir şeye eğilim duymak.

Bu adama, her gördüğüm vakit, merhamet ve korku ile karışık bir merak duyuyordum.

R. N. Güntekin.

Miralay beyimiz, emekli olduktan sonra komisyonculuğa kalkan veya cins tavuk yetiştirmeye merak salan soydan değildir.

H. Taner.

Dalga geç-

1) Üzerinde durulması gereken işle ilgilenmeyerek başka şeyler düşünmek veya yapmak.

İki delikanlı dalga geçip otururlarken kapı yeniden sürüldü

M. Ş. Esendal.

2) Eğlenmek, alay etmek.

3) Geçici sevgi ilişkisi kurmak, gönül eğlendirmek.

Başına dert aç-

Kendini kötü ve zor bir duruma düşürmek.

Giderayak başımıza yeni bir dert açmayasın!

A. İlhan

Fark et-

1) Görmek, seçmek.

Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.

A. İlhan.

2) Anlamak, sezmek.

Öç almanın fırsatını yakalamış gibi konuştuğunu fark etti.

T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek.

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim.

R. H. Karay.

Komşuda pişer, bize de düşer.

İnsanların, çevresindekilerin kazancından yararlanma umudunu anlatan bir söz.

Komşu hakkı, Tanrı hakkı gibidir.

Komşunun komşu üzerindeki hakkı, Tanrı'nın kul üzerindeki hakkı kadar kutsaldır.

Komşu ekmeği komşuya borçtur.

Komşunuz size bir ikramda bulunur, bir şey armağan ederse siz de ona ikramda bulunmalı, armağan vermelisiniz.

Ev alma, komşu al.

Komşuluk ilişkileri, iyi bir komşuya sahip olma çok çok önemlidir.

Komşu iti komşuya ürümez.

Komşudaki uygunsuz kişi, başkalarını incitse de komşusunu rahatsız etmez.

Komşu komşunun külüne (tütününe) muhtaçtır.

Komşular en küçük şey için bile birbirlerine muhtaçtırlar.

4.9. 7.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Deyim ve Atasözlerinin Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğündeki Karşılıkları

Kalp (kalbini) kır-

Karşısındaki kişiye hoşnutsuzluk vermez, onu üzmemek.

Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.

H. E. Adivar.

Bucak bucak kaç-

Bir olay, bir durum veya bir kimseyle karşılaşmamaya çalışmak.

Sen gerçek hayattan bucak bucak kaçıyorsun.

A. Kulin.

Ağızından bal damla- (ak-)

Çok tatlı konuşmak

Öyle zekiler vardır, komuştular mı ağızlarından bal akıyor sanırsın.

A. İlhan.

Dili çözül-

Konuşamayan veya susan kişi konuşmaya başlamak.

Aslında ben çok az konuşan biriyim. Dilimin böyle birdenbire çözülmesi çok garip.

İ. Aral.

Gönül yık-

Birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek, gönül kırmak.

Peşinde (Peşinden) koş-

Elde etmek için uğraşmak.

Zaman oldu en renkli, en ahenkli şekillerin peşinde koştum.

N. Hikmet

Kırıp dök-

Dikkatsizlik veya öfkeyle birçok şeyin kırılmasına neden olmak.

Kaşla göz arasında ellerine geçirdiklerini kırıp dökmeye koyulmuşlardı.

A. İlhan.

Şevke getir-

Canlandırmak, isteğini artırmak.

Yorgunluk (Yorgunluğunu) at- (çıkar-)

1) Dinlenmek.

Mesela şimdi yorgunluk çıkarmak için yıkanmak istersiniz.

R. H. Karay.

Hele trenin yorgunluğunu at bir üzerinden.

T. Dursun K.

2) Yaptığı işten, yorgunluğu unutturan, sevindirici bir sonuç almak.

Şifa bul-

iyi olmak, onmak.

İletişim kur-

bilgi, haber vb. alışverişi yapmak: □ Falih Rıfkı Atay da düşünen ve iyi iletişim kuran bir insandı. -R. Erduran.

Deyim

Aynı karede yer al- (bulun-)

1) Kameranın çektiği görüntü içinde birlikte bulunmak.

2) Biriyle duygu ve düşüncesi aynı olmak.

(Bir işte) Yer al-

1) Bir işi hazırlayanlar arasında bulunmak; 2) Ayrılan yerde durmak, bulunmak.

Derginizde ne tür yazılar yer alıyor?

A. Ümit.

Ele al-

1) Bir şey üzerinde çalışmaya başlamak.

Sözlerini bambaşka bir anlayışla ele almış ve kendi kendine sormuştu.

T. Buğra.

2) Bir konuyu görüşmek.

3) Bir konuyu incelemek, araştırmak.

Kamu düzeniyle ilgili bu konuların yanında toplum ve aile sorunları da ele alınıyordu.

M. And.

4) Herhangi bir şeyi iş edinmek.

Fakat dediğim gibi ben yüzüzlüğü ele almıştım.

R. N. Güntekin.

İletişim kur-

Bilgi, haber vb. alışverişi yapmak.

Falih Rıfki Atay da düşünen ve iyi iletişim kuran bir insandı.

R. Erduran.

Gözden geçir-

1) Okumak.

O günkü gazeteleri gözden geçirdi.

F. R. Atay.

2) Niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek.

Akşam hazırlanmış sofrayı gözden geçirmek için odasından çıktı.

A. Kutlu.

3) Araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını incelemek, denemek, denetlemek.

Tadı damağında kal-

1) Yenen bir şeyin tadını unutamamak; 2) Hoşa giden, zevk alınan bir şeyi unutamamak.

“Eski Seyahat Hürriyeti” yine tadı damağımızda kalan tatlı bir hatıra olmuş.

R. H. Karay.

Ayağına (ayaklarına) kapan-

1) Alçalırcasına yalvarmak.

Sandılar ki ihtiyar bahçıvan, paçaları sıvayacak, yeğenine Rabia'yı almak için paşanın ayaklarına kapanacak.

H. E. Adivar.

2) Bağışlanmak için yalvarmak.

Davet et-

1) Çağırarak.

Bir bakanmışım gibi beni kürsüye davet etti.

Y. K. Karaosmanoğlu.

2) Birinin bir şeye uymasını istemek.

Kimin kimi istifaya davet edeceğini pek yakında gösterecekti.

R. N. Güntekin.

3) Yol açmak.

Hastalığı davet ediyor.

Israr et-

1) Bir konuda, bir düşüncede sürekli direnmek, ayak diremek.

Siz benim usule bakın diye ısrar ediyordu.

Ç. Altan.

2) Çok istemek.

Katıla katıla gül-

Aşırı derecede gülmek.

Bir kahveye yolu düşmüş, kahvede oturanların hepsi katıla katıla gülüyorlarmış.

B. R. Eyuboğlu.

Kabak çiçeği gibi açıl-

Utangaçlıktan çabucak sıyrılarak aşırı ölçüde serbest davranmak.

Komşular, kabak çiçeği gibi açıldı, ne malmış meğer diyorlardı.

R. H. Karay.

Sararıp sol-

1) Giderek daha çok solmak.

Sokakları dolduran sayılmaz şapkaların zalimce, kurnaz ve namussuz gölgelerinde sararmış solmuş.

Ö. Seyfettin.

2)Sağlığı bozulmak.

Karısı anlaşılmayan bir illetle sararıp soldu, birkaç ay içinde ölüp gitti.

Halikarnas Balıkcısı.

Gözlerinden oku-

Düşüncelerini bakışlarından sezme.

Doktor, Sevim Hanım'ın içinden geçenleri gözlerinden okuyarak söze karıştığında pişman oldu.

M. Ş. Esendal.

Alkış tufanı kop-

Sürekli ve coşkulu alkış başlamak

Daha ilk nağmelerde meyhaneyi sarsan bir alkış tufanı koptu.

S. F. Abasıyanık.

Tedbir al-

1) Önlem almak.

Selefleri bu yolda bir sürü tedbir almışlar fakat tam muvaffak olamamışlardır.

N. F. Kısakürek.

Emek ver-

Bir şeyin meydana gelmesi için özenle ve çok çalışmak.

Dirsek çürütüp emek verdiği kitapları, can vermeden can bulunamayacağını ona hiç söylememiştir.

S. Ayverdi.

Şeref ver-

Onurlandırmak, şereflendirmek.

Karşılık ver-

1) Küçük büyüğüne karşı gelmek.

2) Cevap vermek, yanıt vermek.

Haşarı oğlan bu ağzı bozuk kadına şöyle karşılık veriyordu.

O. C. Kaygılı.

(Birini bir şeye) Gark et-

1) Batırmak, boğmak.

2) Birine bir şeyi bol bol vermek.

Bu hayrı ile milletimizi nura gark edeceğine herkes kani idi.

Y. K. Beyatlı.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancıların bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Ünaydın

Boyun eğ-

İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak

Para bulabilmek için ya bir tarafa boyun eğmeli ya öbür tarafla birleşmeli idik.

F. R. Atay.

Eyvallah etme-

Birinden yardım istememek, gönül borcu olmamak, boyun eğmemek.

Ben kimseye eyvallah etmeyeceğim, dedi. Bir gece amcasının konağından kaçtı.

Ö. Seyfettin.

(Bir şeye) Kul ol-

Aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek.

Ben serüvenlere kul olmayacağım, serüvenler bana kul olacak.

A. İlhan.

Kin duy-

Birine karşı öç alma duygusunu yaşatmak veya bu duyguyu hissetmek.

Herkes ancak bir iki düşman için kin duyar.

A. Ş. Hisar.

Sapsarı kesil- (ol-)

Çok sararmak.

Heyecandan dudakları titriyordu ve benzi sapsarı kesilmişti.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Karşı koy-

Boyun eğmemek.

Yabancınnın bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.

R. E. Ünaydın.

Ekmeğini çıkar-

Çalıştığı işten geçimini karşılayacak kadar kazanç sağlamak.

Şu dünyada her birimiz alnımızın teriyle ekmeğimizi çıkarmak zorundayız.

Halikarnas Balıkcısı.

Eyvallah etme-

Birinden yardım istememek, gönül borcu olmamak, boyun eğmemek.

Ben kimseye eyvallah etmeyeceğim, dedi. Bir gece amcasının konağından kaçtı.

Ö. Seyfettin.

Fark et-

1) Görmek, seçmek.

Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.

A. İlhan.

2) Anlamak, sezmek.

Öç almanın fırsatını yakalamış gibi komuştuğumu fark etti.

T. Buğra.

3) Değişmek, başkalaşmak.

4) Ayırt etmek.

Konuşma kesilmiyor, şimdi yabancı sesleri daha iyi fark etmekteyim.

R. H. Karay.

Dile gel-

1) Dile düşmek.

3) Konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenmek, lisana gelmek.

Günlerce elin, dile gelmeyen çocuğunu bağrına basan fabrika sahibine acındı.

L. Tekin.

Ele avuca sığma-

1) Söz dinlememek, baskı altına alınmamak, zapt edilememek.

İzmir'deyiz. Ele avuca sığmaz haşarı bir çocuğum.

R. N. Güntekin.

2) Şımarık davranmak.

Hani vatandaşlarımız da güç, ele avuca sığmaz, kanmaz, doymaz insanlar olsa bari! □

F. R. Atay.

Uğur getir-

İyilik, şans, talih, bereket getirmek.

Emeti ile evlenmek, Satılmış'a uğur getirmişti.

E. E. Talu

Karanlık bas- (çök-)

Havanın kararması.

Akşamdı, ortalığa hafif bir karanlık çökmüştü.

R. N. Güntekin.

Tekrar ana yola geldiğim zaman karanlık basmıştı.

S. F. Abasıyanık.

Aklı başından git-

Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

El âlemin çocuklarının tek evladını parladıklarını düşündükçe aklı başından gidiyordu.

E. Şafak.

Murada (muradına) er-

İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.

Sevdalılar nihayet murada eriyorlar.

R. N. Güntekin.

Karşı çık-

1) Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek.

Edirne'nin üç şerefelisi de kandillerden kaftanı ile ona karşı çıkmış.

R. E. Ünaydın.

2) Bir düşünceye katılmamak, cephe almak.

Üniversiteyi bitirince isteğimi babama açtım, önce biraz karşı çıkar gibi oldu.

O. Aysu.

Al gülüm ver gülüm.

1) Çıkar ilişkilerinde bazı sıkıntıları karşılıklı olarak görmezden gelme.

2) Bir kimseye yapılan hizmetin hemen karşılığını bekleme durumu.

Yo dedi, al gülüm ver gülüm. On para için ben senin canını alırım, on para için sen benim canımı al.

R. N. Güntekin.

Külahları değiştir- (değiş-)

Tehdit ederek bozuşmak.

Dükkânda çalışırken ters bir iş tutarsa yeniden külahları değiştirebilirlerdi.

O. Kemal.

Fincancı katırlarını ürküt-

Zararı dokunabilecek bir kimsenin hoşuna gitmeyen bir davranışta bulunmak.

Dananın kuyruğu kop-

Beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek.

İstediğimiz parayı vermezse işte o zaman dananın kuyruğu kopar.

Y. Kemal.

Eşek sudan gelinceye kadar döv-

Adamakıllı dövmek.

Uslu otur yoksa ufak bir münasebetsizliğini duyarsam eşek sudan gelinceye kadar döverim, kemiklerin kırılır, anladın mı?

R. H. Karay.

Kedi olalı bir fare tut-

En sonunda bir iş başarabildi.

Deveye hendek atlat-

Birine yapılması çok zor, hemen hemen imkânsız olan işleri yaptırabilmek.

Görülüyor ki insanlara bir şeyi anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür.

S. Birsal.

Zengin horozu bile yumurtlar.

Paralı kişi başarılı olunamayacak sanılan işlerden bile kâr sağlama yolunu bulur.

Balık kavağa çıkınca...

Alay, hiçbir zaman.

Tencerede pişirip kapağında ye-

Geçinme konusunda var olanla yetinmek.

Ensesinde boza pişir-

1) Isıtmak, kızgın duruma getirmek.

Güneş, bütün gün enselerinde boza pişirmiş, vücutlarının teri mintanlarının üstüne çıkmıştı.

H. Taner.

2) Birini çok üzme, tedirgin etmek.

İhtiyarlık kepaze şey... Şimdi çocuk evde enseme boza pişiriyor.

R. N. Güntekin.

3) Birini bir işi yapıp bitirmesi için sürekli sıkıştırmak.

Dut yemiş bülbüle dön-

Neşe ve konuşkanlığını yitirmek, susmak.

Sabahtan akşama kadar durmadan söyleyen geveze Çalığışu, dut yemiş bülbüle dönmüştü. R. N. Güntekin.

Turp gibi...

Sağlığı yerinde.

Ayrıntı kabar-

1) Öfkelenmek, coşmak.

2) Aşırı bir cinsel arzu duymak.

Sadrazamın ayrıntı kabarsın diye üç gün beklenildikten sonra gelini, alayla, eşinin konağına iletmişlerdir.

S. Birsal.

Tok evin aç kedisi

Gereksinimi olmadığı hâlde açgözlülük eden

Tuzlayayım da kokmayasın (kokma).

Birine, düşüncesinde aldandığını ve aklının bir şeye ermediğini anlatmak için söylenen bir söz.

(Birinin) Başının etini ye-

Karşısındakini bezdirinceye, bıktırıncaya kadar sürekli konuşmak veya söylemek.

Köyde patladığımı telefonlarla, telgraflarla bana bildirerek başımın etini yiyen sen değil misin?

N. F. Kısakürek.

Pireyi deve yap-

Önemsiz bir olayı büyütme.

Kafaları bu işe yatmazsa müşavir beylerle müdür beylerinizin, devlet kapısında pireyi deve yaparlar.

N. Hikmet.

Pire için yorgan yak-

Pireye kızıp yorgan yakmak.

(Bir yer) Karınca yuvası gibi kayna-

Çok kalabalık ve hareketli olmak

İçini karart-

Bunalıma veya sıkıntıya sokmak, endişeye düşürmek.

Annesini yanına aldığı günlerdeki mutsuzluğum hâlâ içimi karartıyor.

E. Bener.

Yüreğine su serp-

Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak.

Bizim nesil sözü, Selma Hanım'ın yüreğine biraz su serpti.

Y. K. Karaosmanoğlu.

(Br şeye) Hayat ver-

Canlılık vermek, canlandırmak.

(Bir şeye) Kuvvet ver-

Bir konuya çok önem vermek.

Matematiğe kuvvet verince öbür derslerini yetiştiremedi

Renk ver- (kat-)

1) Çamaşır rengi solmak.

2) Neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmak.

Bembeyaz bulutlar kırmızılaştı / Sonra yavaş yavaş deminki renksiz / Göklere renk veren bir ziya taşı / Açılırken hülyalı enginlere biz

N. Hikmet.

3) Açık etmek.

O fırsatta onu yererek göze girmeye çalışan birkaç tıynetsiz dalkavuk da elbet renk verdiler. A. Kabaklı.

Yüreği cız et- (cızla-)

Çok acımak, içi sızlamak.

Aklımıza eski günler gelince / Yüreğimiz cız eder

B. Necatigil.

Canavar kesil-

Hırçınlaşmak, canavar gibi olmak.

O, bu gece sahiden canavar kesilmiş.

Bir yol tuttur-

Bir davranış, bir tutum biçimi belirlemek.

Herkes bir yol tutturmuş kendince / Bir düzen kurmuş iyi kötü

B. Necatigil.

Musallat ol-

Birini sürekli rahatsız etmek, birine sataşmak, peşini hiç bırakmamak:

Yol aç-

1) Yol yapmak.

2) Kapanmış olan yolu geçilir duruma getirmek.

3) Kalabalık bir yerde genellikle saygıdeğer bir kişinin geçmesi için insanları kenara çekip yol vermek.

4) Bir olayın sebebi olmak.

Seniha'nın bu hareketi türlü türlü tefsirlere yol açtı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

5) Davranışlarıyla başkalarına örnek olmak.

Bize yol aç, erkân göster; yollar aç bize de, biz de adam sırasına girelim.

K. Korcan.

Dikkat kesil-

Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak.

Naci, dikkat kesilmiş bütün davranışlarımı izliyor.

A. Ümit.

Eli kalem tut-

1) Yazı yazmayı bilmek.

2) Düşündüğünü güzel bir anlatımla yazmak.

Saz sanatkârı bütün kedileri sever. Aynı zamanda eli kalem tuttuğundan sevdiği kedilerin bir bir hikâyesini yazar.

H. Taner.

Karar kıl-

Birçok şeyi deneyip birini seçmek.

Tekrar masa başına dönmekten zevkli bir iş bulamayacağımda karar kıldım.

F. R. Atay.

(Birine) Hak ver-

Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak.

Annem de ağzının içinde sessizce söylenmeye koyulduğunda ona da hak vermiyordum.

A. Kutlu.

Haz al-

Hoşlanmak, keyif almak.

Bunların hiçbirisinden haz almazdı, bu âlemde bir güzellik olmak lazım gelse bir başka biçimde lazım geleceğini düşünüyordu.

H. Z. Uşaklıgil.

Yola (yollara) düş-

Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

Yâre gidecek günündür / Düşem yollara yollara

Erzurumlu Emrah.

Yer et-

- 1) İz bırakmak.
- 2) İyice yerleşmek.

Aklımda yer etmiş olmalı ki mahalleden çıkarken biliyordum oraya gideceğimi. □

O. Pamuk.

Yol al-

Yolda ilerlemek.

Hayatta epeyce yol almış, çoluk çocuğa karışmış bir münevver olarak sürüden ayrılmaya korkuyordu.

R. N. Güntekin.

İçine ateş düş-

Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

Pamuk zamanı gelince, köylüler Toros'tan pamuğa dökülünce içine bir ateş düştü, duramaz oldu.

Y. Kemal.

Tadına doyum olma-

- 1) Bir şeyin tadı çok beğenilmek.
- 2) Herhangi bir şey çok beğenilmek.

Bir orman, tadına doyum olmayan bükülüşlerle denize kadar iniyordu.

B. R. Eyuboğlu.

Yola çık-

- 1) Araca binmek üzere yol üstünde durmak.
- 2) Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek.

Yola öğle yemeğinden sonra çıktık.

S. Kocagöz.

- 3) Herhangi bir şeyi esas almak, oradan başlamak.

Bir roman komusundan yola çıkarak Salâh Birsell'in 'Dört Köşeli Üçgen'iyle Orhan Kemal'in 'Murtaza'sı arasında bir akrabalık kuruverdi.

S. İleri.

Nara at- (bas-)

Yüksek sesle uzun uzun haykırmak.

Bu cevabı alan Şems bir nara atarak kendinden geçmiş ve bir daha Mevlâna'nın peşinden ayrılmaz olmuştu.

A. H. Çelebi.

Mola ver-

Uzun süren yolculuğa, yürüyüşe veya çalışmaya, dinlenmek amacıyla bir süre ara vermek, oturup dinlenmek.

Otobüs, yol üzerinde bir kasabanın çarşısında yarım saat mola vermişti.

R. N. Güntekin.

Kendini alama-

İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek.

Yabancı memurların karşısında bir çocuk gibi yaramazlık etmekten kendimi alamıyordum. □ R. N. Güntekin.

Yol kes-

1) Geçmesine engel olmak, durdurmak.

Senin yolunu kesecek, engel olacak değilim.

M. Yesari.

2) İssiz yerlerde soygunculuk yapmak.

3) Motor vb. hızını azaltmak, devrini düşürmek.

Motorun yanaşmasını bekliyorum, yol kestiği için şimdi hiç gürültü etmiyor.

Z. Selimoğlu.

Hayran ol- (kal-)

Çok beğenmek.

Birkaç defa görüşmüş, mimarideki fikirlerine, zevklerine, görüşlerine hayran olmuştum.

Y. K. Beyatlı.

Göz göze gel-

Her iki tarafın bakışları karşılaşmak

İşte bu iki adam bir aralık göz göze geldiler.

İ. H. Baltacıoğlu.

Boğazı düğümlen-

Üzüntüden boğazı tıkanmak.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızda kininin adı yenilebilir.

Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz).

Hakaret, ağır söz vb. gönül kırıcı davranışların hiçbir zaman unutulmayacağını anlatan bir söz.

Elçiye zeval olmaz.

Bir kimseden başka bir kimseye herhangi bir haber ulaştıran, bu aracılığından dolayı sorumlu tutulmaz.

4.10. 8.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Deyim ve Atasözlerinin Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğündeki Karşılıkları

Peşine düş- (git-)

1) Arkasından gitmek, izlemek.

Kaçarsa peşine düşerek ona korkulu dakikalar geçirtiyordu.

Y. N. Nayır

2) Bir isteğin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmak.

Her biri bir yere, ekmek parası peşine gittiler, kendi başlarını da kurtardılar.

M. Ş. Esenal.

Gurur duy-

Gururlanmak.

Bu acıya kendi sebebiyet verdiğini hissetmekten gurur duyuyordu.

H. E. Adıvar.

Göz (gözünün) ucuyla bak-

Fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak.

Kadın, gözünün ucuyla erkeğe baktı.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Karşılık ver-

1) Küçük büyüğüne karşı gelmek.

2) Cevap vermek, yanıt vermek.

Haşarı oğlan bu ağzı bozuk kadına şöyle karşılık veriyordu.

O. C. Kaygılı.

(Birinin) Tüyleri diken ol-

Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek.

Hayret! Bu tür yakıştırmalardan tüylerimin diken diken olduğumu sanırdım.

A. Ağaoğlu.

Mumla ara-

Çok isteyerek ve özlemle aramak.

Kısacası, böyle bir komşuyu mumla arasa bulamayacaktır.

T. Buğra

Tercüman ol-

Başkasının düşüncesini ve duygusunu bildirmek, dile getirmek, anlatmak.

Fırsat bil-

Bir şeyden belli bir amaçla hemen yararlanmak.

Bazı kişiler üstüme varmak için fırsat kolluyorlar; yalnız eski kamyonlarla katırlardan söz açarsam olabilir ki fırsat bilirler.

A. Boysan.

İz sür-

1) İzlemek, arkasından gitmek, takip etmek.

Sonradan onun da izini sürüp yerini buldum.

Y. K. Beyatlı.

2) Av sırasında hayvanın ayak izlerine bakarak gittiği yeri bulmaya çalışmak.

Hesaba alma- (katma-)

Önem vermemek.

Kırıp dök-

Dikkatsizlik veya öfkeyle birçok şeyin kırılmasına neden olmak.

Kaşla göz arasında ellerine geçirdiklerini kırıp dökmeye koyulmuşlardı.

A. İlhan.

Canını sık-

Sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak.

Serbestçe birisi olursa sizin canınızı sıkar.

Uygun gör-

Yakışır, yaraşır görmek, elverişli bulmak.

İşte Ahmet Kerim, ilk bakışında Ömer Beyefendi'nin bu eserini yırtıp sepete atmak üzereyken bu ihtimale dayanarak onun gazeteye konulmasını uygun görmüştü. □

Y. K. Karaosmanoğlu.

Ele al-

1) Bir şey üzerinde çalışmaya başlamak.

Sözlerini bambaşka bir anlayışla ele almış ve kendi kendine sormuştu.

T. Buğra.

2) Bir konuyu görüşmek.

3) Bir konuyu incelemek, araştırmak.

Kamu d zeniyile ilgili bu konuların yanında toplum ve aile sorunları da ele alınıyordu.

M. And.

4) Herhangi bir Şeyi iş edinmek.

Fakat dediğim gibi ben y zs zliği ele almıştım.

R. N. Güntekin.

Direktif ver-

Talimat vermek, emretmek, buyurmak.

Projelere, tasavvurlara geçildi, Paşa direktifler veriyordu.

T. Buğra.

(Bir Şeye) Merak sar- (duy-, sal-)

Bir Şeyi edinme, yapma veya onunla uğraşma isteğine kapılmak, bir Şeye eğilim duymak.

Bu adama, her g rdiğim vakit, merhamet ve korku ile karışık bir merak duyuyordum.

R. N. Güntekin.

Miralay beyimiz, emekli olduktan sonra komisyonculuğa kalkan veya cins tavuk yetiştirmeye merak salan soydan değildir.

H. Taner.

Kulak ver-

Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak.

Eğil de kulak ver, bu sessiz yiğin / Bir vatan kalbinin attığı yerdir

N. H. Onan.

aba göster-

Bir işi başarmak için çalışmak, uğraşmak, gayret göstermek.

Onu kurtarabilmek için olmayacak Őeylere saldırmak derecesinde bir çaba gösteriyorsunuz. H. R. Gürpinar.

Dile getir-

1) Konuşturmak.

Yıllar yılı, bu amaçları devlet adamlarımız, basınımız, sanat âlemimiz dile getirip durmuştur.

T. Halman.

2) Belirtmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek.

Kendi kendime, adlı şiirinde bunu şöyle dile getirir.

S. Bırsel.

Damgasını vur-

Biri hakkında kötü bir yargıya varmak.

Fakat gel gör ki insana aşüfte yahut hırsız damgasını vurmak için bu kâfi değildir.

H. E. Adivar.

Devreye gir-

İlgilenmek, karışmak, araya girmek.

Yerinde say-

1) Yürür gibi yaparak hep aynı yerde, sürekli olarak ayağın birini kaldırıp birini basmak. 2) İlerleyememek, gelişememek, değişememek.

Bu yerinde sayan kafamıza ne ad takmalı?

F. R. Atay.

Dikkatini çek-

Uyarmak.

(Bir şey olmaya) Yüz tut-

1) Bir şey, olmak üzere bulunmak.

Duvarları sıvasız, kepenkleri boyanmadan bırakıldığı için çürümeye yüz tutmuş evde Hatice nine oturuyordu.

N. Cumalı.

2) Giderek biçim ve renk değiştirmek.

Hepimiz gölgelenmeye yüz tutan ateşe gözlerimizi dikmiştik.

S. F. Abastyank.

İleri sür-

1) Öne doğru yürütmek.

2) Bir düşünceyi veya tasarımı önermek, serdetmek.

Ne var ki sihirbaz parayı geri vermedi. Çünkü işin aslını bildiğini ileri sürüyordu.

İ. O. Anar.

Bir yolunu bul-

Çare bulmak, çözüm üretmek.

Hemen bir yolunu bulurlar yükü üstlerinden aşırmanın.

A. Ağaoğlu

(Birinin veya bir şeyin) Kıymetini bil-

Önemini, değerini bilmek.

Güneş yalnız dirileri ısıtır / Güneşin kıymetini bil

O. Rifat.

Çift sür-

Saban, pulluk kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek

(Birinin) Kılına dokunma-

Bir kimseye dokunacak, zarar verecek en ufak bir davranışta bile bulunmamak.

Araya gir-

- 1) İki kişinin arasındaki bir işe karışmak.
- 2) İki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak.
- 3) Bir iş yapılırken ona engel olacak başka bir şey çıkmak.

Yola düzül-

Gidilecek yere doğru yola çıkmak.

Güneş doğarken yola düzüldük.

R. Mağden.

Zarar ver-

- 1) Kötülük etmek.

Bu davaya zarar verecek ihtiyarları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

F. R. Atay.

- 2) Birinin parasal kayba uğramasına sebep olmak.

İçine işle-

Duygulanmak, etkilenmek, dokunmak.

Kızın pembe beyaz yanakları, simsiyah kaş, gözü içine işlemişti.

O. Kemal.

Türkü tuttur-

Türkü söylemek.

Dikişine başlarken güzel bir türkü tutturmuştu.

R. Enis.

Başa baş gel- (kal-)

- 1) Eşit olmak, denk olmak.
- 2) Berabere kalmak.

(Bir şeyi) Arkada bırak-

- 1) Bir şeyden epey uzaklaşmış bulunmak.
- 2) Zaman veya düşünce bakımından geçmişte bırakmak.

Uyandıığımız zaman üçte birini arkada bırakmışızdır başlayan gümin.

S. F. Abasıyanık.

İhtimal verme-

Bir şeyin gerçekleşeceğini, olabileceğini hiç düşünmemek.

Haşır neşir ol-

Kaynaşmak, bir arada bulunup uğraşmak.

Her ikisi de vahşi hayvanlarla haşır neşir olur.

A. Erhat

Toprağa ver-

Ölüyü gömmek.

Sözünde dur-

Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak.

Sözümüzde durmuştuk, benzeme bahsine girmedik.

R. H. Karay.

Musallat ol-

Birini sürekli rahatsız etmek, birine sataşmak, peşini hiç bırakmamak

Bitap düş-

Çok yorulmak, yorgun düşmek.

Sabaha doğru bitap düştü, onun kucakında uyuyakaldı.

R. N. Güntekin.

Ardı kesilme-

Arkası gelmemek, tükenmemek.

Gidiş gelişin ardı hiç kesilmiyor.

Yüreğine saplan-

Aşırı derecede acı duymak, içine oturmak

Haber al-

Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek.

Sizden haber almayalı bir seneden fazla oldu.

P. Safa.

İhtimal verme-

Bir şeyin gerçekleşeceğini, olabileceğini hiç düşünmemek.

Kendini toparla- (topla-)

1) Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek.

Bir zamanlar benim de onların arasında bulunduğumu söyleyecek gibi oluyor fakat hemen kendimi toparlıyordum.

Ö. Seyfettin.

2) Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak.

Tanıdığı hastanelerden birini tarif etmek için tekrar kendini toplamaya çalıştı.

P. Safa.

3) Sağlığına kavuşmak.

Geçen sene bir buçuk şişe içti, biraz kendini toparladı.

M. Ş. Esendal.

4) Çeki düzen vermek.

Seyfi, derhâl kendini topluyor ve hürmetle eğilerek uzaktan başıyla kadına bir selam veriyor, kadın mukabele ediyor.

E. M. Karakurt.

Telaşa düş-

Telaşlanmak.

Vapur işlemeyecek zamanlarda bile bir gün işinden kalmadığını bilen Hayriye Hanım telaşa düştü.

R. N. Güntekin.

Gözünün önüne gel-

Hatırlamak.

Mine'nin parçalanmış bedeni gözlerimin önüne geliyor.

A. Ümit.

Akil erdireme- (erme-)

1) Ne olduğunu anlayamamak, sırrını çözememek.

Çalıştıkça da borcumuz azalacağına artıyor, işte buna bir türlü akıl erdiremiyorum.

Halikarnas Balıkcısı.

2) Kabul edememek.

Uygun bul-

Yakışır, yaraşır görmek.

O zaman da haydutlar rihtim kapısına daha önce gitmeyi uygun buldular.

T. Buğra

(Bir şeyden, birinden) Geri kalma-

1) Yapmaktan kaçınmamak.

Daima müttelikler lehine çarpışmaktan geri kalmadılar.

F. R. Atay.

2) Birinden daha az başarılı olmamak.

Renk ver- (kat-)

1) Çamaşır rengi solmak.

2) Neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmak.

Bembeyaz bulutlar kırmızılaştı / Sonra yavaş yavaş deminki renksiz / Göklere renk veren bir ziya taşı / Açılırken hülyalı enginlere biz

N. Hikmet.

3) Açık etmek.

O fırsatta onu yererek göze girmeye çalışan birkaç tynetsiz dalkavuk da elbet renk verdiler. A. Kabaklı.

Hoşbeş et-

Sohbet etmek.

Birkaç köylü ile hoşbeş ettim.

Y. K. Karaosmanoğlu.

(Birinin) Kapısını çal-

Birine başvurmak.

İskele memurluğu isteyen işçiler hep benim kapımı çalıyorlar.

M. Ş. Esendal.

Canı çek-

Bir şeyi istemek, istek duymak, arzulamak.

Yufka, dedim de canım bir ıspanaklı börek çekti ki.

S. F. Abasıyanık.

Hatır (hatırını) say-

Gerekli saygıyı göstermek.

Gönül (gönlünü) al-

1) Sevindirmek.

2) Kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek.

Bu oğlanı amcama itmek doğru değil, bir ara gönlünü almalı.

A. Ümit.

Zamana uy-

Davranışlarını içinde bulunulan günün şartlarına uydurmak.

Kalp (kalbini) kır-

Gönül kırmak.

Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi. □ H. E. Adivar.

Okuyucularımın hakkını yiyor hem de öteki genç okuyucularımın kalbini kırıyorum.

O. V. Kanık.

Bucak bucak kaç-

Bir olay, bir durum veya bir kimseyle karşılaşmamaya çalışmak.

Sen gerçek hayattan bucak bucak kaçıyorsun.

A. Kulin.

Ağzından bal damla- (ak-)

Çok tatlı konuşmak.

Öyle zekiler vardır, konuştular mı ağızlarından bal akıyor sanırsın.

A. İlhan.

Dili çözül-

Konuşamayan veya susan kişi konuşmaya başlamak.

Aslında ben çok az konuşan biriyim. Dilimin böyle birdenbire çözülmesi çok garip.

İ. Aral.

Gönül yık-

Birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek, gönül kırmak.

Peşinde (Peşinden) koş-

Elde etmek için uğraşmak.

Zaman oldu en renkli, en ahenkli şekillerin peşinde koştum.

N. Hikmet.

Kırıp dök-

Dikkatsizlik veya öfkeyle birçok şeyin kırılmasına neden olmak.

Kaşla göz arasında ellerine geçirdiklerini kırıp dökmeye koyulmuşlardı.

A. İlhan.

Şevke getir-

Canlandırmak, isteğini artırmak.

(Biriyle, bir şeyle) Baş edebil-

Bir kimseyi yola getirmeye veya bir şeyi yapmaya gücü yetmek.

Göze al-

Gelebilecek her türlü zararı ve tehlikeyi önceden kabul etmek.

Bunlardan kaç babayığit bu ölüm yarışını göze alabilir?

T. Buğra.

Elden ele dolaş- (gez-)

İyi nitelikleri dolayısıyla çok ilgi görmek, çok beğenilmek.

Gömülden Sesler, Meşrutiyet gençliğinin elden ele dolaşan kitabı idi.

Y. Z. Ortaç.

Bilgi tazele-

Önceden sahip olduğu bilgiyi yenilemek, güncelleştirmek.

Matematikle ilgili bilgilerimi tazeledim

Köşeyi dön-

1) Hiçbir çaba göstermeden kısa sürede zengin olmak.

2) Kısa yoldan ve büyük bir emek harcamadan sosyal ve ekonomik güç edinmek.

İlgi gör-

İlgi çekmek.

Kafa yor-

Bir iş, bir konu üzerinde çokça düşünmek.

Oynarken yaptığı hatalar üstüne kafa yoruyor, sonra yığınla düşünüyordu.

N. Cumalı.

Dert yan-

Derdini sızlanarak anlatmak.

Müşteriler aybaşında borç ödeyeceklerine Tevfik'e dert yanyorlar.

H. E. Adivar.

Sırtı yere gelme-

Sarsılmamak, yerinden düşürülememek, güçlü olmak.

Saltanat sür-

- 1) Hükümdarlık etmek.
- 2) Bolluk içinde yaşamak.

Denk düş-

- 1) Uygun vakit ve fırsat olmak.
- 2) Rast gelmek.

Bodrum katında kalan sıksa oğlanın salonunun tam üstüne denk düşüyordu odası.

E. Şafak.

Baş eğ-

- 1) Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak.

Ulema, şeyhler, yerden selam verdiler, baş eğip el öptüler.

R. E. Ünaydın.

- 2) direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.

Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor / Asrın baş eğdi sandığı at şaha kalkıyor

F. N. Çamlıbel.

Yüreği kana-

Aşırı üzüntüden sarsılmak.

Zaten kostüm meselesinden dolayı üzülen ve hırçınlaşan yüreği sanki bir diken yığımına sürtünür gibi kanyordu.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Kehanette bulun-

Kâhinlik etmek.

Bunu belirtirken bir kehanette bulunmuş olmuyordum.

Y. K. Karaosmanoğlu.

Yerle bir et-

Temeline kadar yok etmek, tahrip etmek.

Ali bütün karargâhı yerle bir edecek bu korkunç alete bakmak istedi.

Ö. Seyfettin.

Koltukları kabar-

Kendine veya yakınlarına yapılan övgüden kıvanç duymak.

Memnun oldu, koltukları kabardı, sevinçle gözlerimin içine baktı.

E. İ. Benice.

Yüz yüze gel-

1) Birden karşılaşmak.

Tırmanıp gedikten girer girmez toprak dolu çuvallarla burayı tıkamaya çalışan insanlarla yüz yüze geldi.

İ. O. Anar.

2) Bir araya gelmek.

Bir daha yüz yüze gelmemek için ayrılmışlardı.

Ö. Seyfettin.

Kol gez-

1) Güvenlik amacıyla dolaşmak.

Bunlar şehir subaşısının adamları, dizdarlardı. Kol geziyorlardı.

Ö. Seyfettin.

2) Dolaşmak.

İnsanı üşütmeyen, ılık gezginci bir yağmur bulutu ağır ağır kol geziyordu.

T. Dursun K.

3)Kötü durum ve davranışlar çokça olmak.

Bazı ülkelerde sansürün kol gezdiği görülüyor.

A. Kabaklı.

Paniğe kapıl-

Çok korkmak: Kendisi ile birlikte gelemeyeceğini anlayınca tam bir paniğe kapıldı.

N. Cumalı.

Emek ver-

Bir şeyin meydana gelmesi için özenle ve çok çalışmak.

Dirsek çürütüp emek verdiği kitapları, can vermeden can bulunamayacağını ona hiç söylememişti.

S. Ayverdi.

Kolları sıva-

Bir iş yapmaya güçlü bir biçimde, istekle hazırlanmak.

Selami de kolları paçaları sıvayıp Ali Naci'nin yardımına koşmuştu.

Y. Z. Ortaç.

Nüfuz et-

1) Bir şeyin içine işlemek, geçmek.

Tatlı bir duman, bütün varlığını sararak en derin yerlerine kadar nüfuz ediyordu.

P. Safa.

2) İnceliğine varmak, anlamak.

Bu, o kadar ince ve girift bir meseledir ki, bütün bir ömür boyunca izaha çalışılsa yine derinliğine nüfuz edilemez.

N. F. Kısakürek.

3) Etkili olmak.

Ecnebler ona değil, o ecnebilere nüfuz ediyordu.

Y. K. Beyatlı.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma iki açıdan değerlendirilmiştir. Birinci aşamada; Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan özlü sözler, “atasözü, deyim ve özdeyiş” olarak incelenmiş, sınıf bazında ve bütün sınıflar toplamında sayısal bir değere ulaşılmıştır. İkinci aşamada; tespit edilmiş olan özlü sözlerden deyimler, bireyin dil ve kişilik gelişiminde önemli noktalar olduğunu düşündüğümüz “duygu-duyu, tavır-davranış ve durum” kategorilerinde sınıflandırılmıştır. Atasözleri ve özdeyişler ise “insani değerler, dil, din, bilim - teknik, kültür - sanat, askeri ve evrensellik” kategorilerinde sınıflandırılmıştır. Her iki sınıflandırmada da hiçbir kategoriye girmeyen deyim, atasözü ve özdeyiş örnekleri ise “diğer” başlığı altında toplanmıştır.

İlk olarak incelenen ders kitaplarında yer alan metinlerin “metin numarası, metin adı, yazarı ve sayfa numarası” başlıkları adı altında tablolandırılmış ve metinlerin dağılımı bir bütün halinde verilmiştir. Buradan hareketle 5. sınıf Türkçe ders kitabında kırk; 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında otuzar tane olmak üzere toplamda yüz otuz metin incelenmiştir.

İncelenen metinlerde ulaşılan özlü sözler her sınıf düzeyinde ayrı ayrı olmak üzere “*metin numarası, atasözü, deyim, özdeyiş*” sütunlarına ayrılan tablo türü ile kaç numaralı metinde hangi atasözünün, deyim ya da özdeyişin yer aldığı bir bütünlük içerisinde verilmiştir. Ayrıca burada yer alan özdeyişlerin söyleyeninin kim olduğu da bu tablolarda yer almıştır.

Bu tablolardaki veriler analiz edildiğinde:

MEB Yayinevi 5. sınıf Türkçe ders kitabında 40 metin incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığı sırasına göre; 121 deyim, 2 atasözü, 12 özdeyişe toplamda 135 özlü söz örneğine rastlanmıştır. En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 4 tane metinde özlü söze rastlanmamıştır.

MEB Yayinevi 6. sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığına göre; 114 deyim, 8 atasözü, 12 özdeyiş olmak üzere, toplam 134 özlü söz örneğine rastlanmıştır. En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 3 tane metinde de özlü söze rastlanmamıştır.

MEB Yayinevi 7. sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığına göre; 107 deyim, 4 atasözü, 5 özdeyiş olmak üzere, toplam 116 özlü söz örneğine rastlanmıştır. En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır. 6 tane metinde özlü söze rastlanmamıştır.

ADA Yayinevi 8. sınıf Türkçe ders kitabında 30 metin incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar şöyledir: Kullanım sıklığına göre; 98 deyim, 2 atasözü ve 6 özdeyiş olmak üzere, toplam 106 özlü söz örneğine rastlanmıştır. En çok sonuca deyim örneğinde rastlanmıştır. En az sonuca atasözü örneğinde rastlanmıştır.

Tüm sınıflarda en çok sayısal veriye “*deyim*” türünde rastlanmıştır. Deyim; 5. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla kullanım sıklığına en çok bu alanda rastlanması 5. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretimi açısından tutarlı bir sonuç olarak görülmüştür.

5 ve 6. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde özellikle deyim konularına değinilmeye devam edilmektedir. Çünkü sözcük anlamı eğitiminde konular, birbirinin devamı niteliğinde işlenmektedir ve önceki konularla ilgili tekrar niteliğinde örnekler çözmek genel bir sözcük anlamı eğitimi için gereklidir. Dolayısıyla kullanım sıklığına 6. sınıf örneğinde olduğu gibi yine en çok “deyim” alanında rastlanmıştır.

7. sınıf düzeyinde özlü sözlerin kullanım sıklığına baktığımızda, incelediğimiz metinlerde özlü sözlere baktığımızda yine deyimlerin kullanım sıklığının atasözü ve özdeyişlere nazaran çok yüksek yoğunlukta olduğu saptanmıştır

8. sınıf ders kitaplarındaki metinleri incelediğimizde diğerlerinden daha farklı yayında olan Ada Yayınevinin yayımladığı ders kitabı incelendiğinde özlü sözlerin dağılım oranı yine değişmemiştir. Buradaki metinlerde de deyimlerin atasözleri ve özdeyişlere oranla çok daha sık kullanıldığına rastlanmıştır.

Atasözü, deyim ve özdeyişler kategorilere ayrılarak incelenmiş ve bu incelemeler yine tablolar halinde sunulmuştur. Bu bağlamda öncelikle deyimler tek tek incelenmiş ve her sınıf düzeyinde ayrı ayrı olmak üzere “*metin numarası, deyim, duyu- duygu, tavır-davranış ve diğer*” başlıklı sütunlara ayrılan tablo türüyle belirtilmiştir. Burada ders kitaplarında yer alan deyimler anlam olarak bu üç kategoriden hangisine dahil olduğu o satırdaki deyim karşısına “+” işaretiyle işaretlenip deyim kategorilendirilmesi tablo halinde sunulmuştur.

Tablodaki veriler ışığında:

MEB Yayınevi 5. sınıf Türkçe ders kitabında elde edilen sonuçlar şöyledir: 121 deyim 22 tanesi “duyu- duygu”, 70 tanesi “tavır- davranış”, 29 tanesi de “diğer” kategorisine dâhil edilmiştir. En çok sonuca “tavır- davranış” kategorisinde, en az sonuca “duyu-duygu” kategorisinde rastlanmıştır.

MEB Yayınevi 6. sınıf Türkçe ders kitabında elde edilen sonuçlar şöyledir: 114 deyim 23 tanesi “duyu- duygu”, 67 tanesi “tavır- davranış”, 24 tanesi de “diğer” kategorisine dâhil edilmiştir. En çok sonuca “tavır- davranış” kategorisinde, en az sonuca “duyu-duygu” kategorisinde rastlanmıştır.

MEB Yayınevi 7. sınıf Türkçe ders kitabında elde edilen sonuçlar şöyledir: 107 deyim 20 tanesi “duyu- duygu”, 60 tanesi “tavır- davranış”, 27 tanesi de “diğer” kategorisine dâhil edilmiştir. En çok sonuca “tavır- davranış” kategorisinde, en az sonuca “duyu-duygu” kategorisinde rastlanmıştır.

ADA Yayınevi 8. sınıf Türkçe ders kitabında elde edilen sonuçlar şöyledir: 98 deyim 13 tanesi “duyu- duygu”, 67 tanesi “tavır- davranış”, 18 tanesi de “diğer” kategorisine dâhil edilmiştir. En çok sonuca “tavır- davranış” kategorisinde, en az sonuca “duyu-duygu” kategorisinde rastlanmıştır.

Deyimlerin kategori analizine göre; bütün sınıflar toplamına bakıldığında kullanım yoğunluğunun “tavır- davranış” kategorisinde olduğu görülmektedir.

Atasözü ve özdeyişler kategorilere ayrılarak incelenmiş ve bu incelemeler yine tablolar halinde sunulmuştur. Bu bağlamda atasözleri ve özdeyişler tek tek incelenmiş ve dört sınıf düzeyi de özlü sözler adıyla bir arada olmak üzere “*sınıf düzeyi/metin numarası*”, “*atasözü/özdeyiş*”, “*sözün sahibi*” ve “*kategorisi*” başlıklı sütunlara ayrılan tablo türüyle belirtilmiştir. Burada ders kitaplarında yer alan atasözü ve özdeyişler tek tek verilerek aynı satırda sütunlar aracılığıyla hangi sınıf düzeyine, hangi metine ait olduğu; söyleyeninin kim olduğu ve hangi kategoriye dahil olduğu tablo halinde sunulmuştur. Buradaki kategoriler sekiz tanedir bunlar: “insani değerler, dil, din, bilim - teknik, kültür - sanat, askeri ve evrensellik ve diğer” şeklindedir.

Tablolardaki veriler incelendiğinde:

14 tane özlü sözün “insani değerler”, 12 tanesinin “dil”, 6 tanesinin “bilim – teknik”, 5 tanesinin “evrensellik”, 4 tanesinin “kültür – sanat”, 2 tanesinin “din”, 1 tanesinin “askeri” ve 3 tanesinin de “diğer” kategorisinde olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma içerisinde değindiğimiz son kısım ise Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki atasözü, deyim ve özdeyişlerin karışıklığa neden olmaması, yanlış anlaşılması, eksik ve yanlış öğrenmelere temel oluşturulmaması amacıyla Türk Dil Kurumunun internet sitesinden güncel karşılıkları ve önemli yazarların eserlerinden alınan örnek cümle içinde kullanımlarından oluşan bir bölüme yer verilmiştir.

Atasözleri ve özdeyişlerin kategori analizine göre ise; bütün sınıflar toplamına bakıldığında kullanım yoğunluğunun “insani değerler” kategorisinde olduğu görülmektedir.

Bunun, Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçlarının iyi insan, iyi vatandaş ve iyi meslek sahibi yurttaşlar yetiştirmek olduğu gerçeğinin doğal bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Milli Eğitimin Genel Amaçları yanında, Türkçe Öğretiminin Genel Amaçlarına baktığımızda, yurttaşların; dilini doğru kullanan, estetik zevki gelişmiş, yurdunu ve ulusunu, doğayı, hayatı ve insanlığı seven bireyler olarak yetişmesinin esas alındığını görürüz. ***Özellikle 8. Sınıf düzeyi, ortaokul düzeyinde en üst kademedir. Öğrenci, artık bir birey olmanın bilincindedir. İnsani değerleri yerleşmeye başlamış, kendinin farkında bir birey olarak yaşamını sürdürmektedir.*** Dolayısıyla atasözü ve özdeyişlerde en çok kullanımın bu kategoride rastlanması, bizce tutarlı bir sonuçtur. Bu bağlamda yapmış olduğumuz sınıflandırmada atasözü ve özdeyişlerin örneklerinin en çok “insani değerler” kategorisinde olmasını uygun bir sonuç olarak görüyoruz.

Atasözü ve özdeyiş sınıflandırmamızdaki ikinci yoğunluğun “dil” konusunda olduğunu görüyoruz. Türkçe Öğretiminin Genel Amaçlarından biri de, ***Öğrencilere Türk Dilini sevdirmek, kurallarını sezdirmek, onları Türkçeyi gelişim süreci içinde bilinçli, özenle ve güvenle kullanmaya yöneltmek***’tir. Öğrencilerin metinler aracılığıyla kültür varlığımızın en temel ögesi olan dilimizin önemini, bizim için ifade ettiği değeri ve en büyük kültürel mirasımız olacak olan dilimize olması gereken bakış açısını kazandırılması Türkçe dersinin en önemli amaçlarından biri olmalıdır. Bu bağlamda ikinci sıradaki yoğunluğun “dil” alanında olmasının isabetli bir sonuç

olduğu ve ders kitaplarındaki bu dağılımın Türkçe öğretiminin amaçlarına uygunlu olduğu sonucu ortaya çıkıyor.

Atasözü ve özdeyiş sınıflandırmamızdaki daha sonraki yoğunluğun “bilim ve teknik ” kategorisinde olduğunu görüyoruz. Bilim ve teknik çağımızın kuşkusuz en önemli alanıdır çünkü bilgi çağındayız. Bilginin insanları, milletleri maddi ve manevi anlamda yücelttiği bir dünyadayız. İlim olarak ileri olan her toplum her geçen gün daha güçlü, daha üstün, daha değerli ve daha ulaşılmaz olmaktadır. Bilginin en değerli meta olduğu bu dönemde uluslar bilgiye ve teknolojiye çok büyük yatırımlar yapmakta hatta bazı ulusları ayakta tutan maddi manevi tek gücün bilim ve teknoloji olduğu göze çarpmaktadır. Bilimin insan hayatının bu kadar önemli bir parçasını oluşturduğu hatta merkezine oturduğu bu çağda okullarda öğrencilere bunun hissettirilmesi; büyümeyi düşünen toplumların eğitim sisteminde olmazsa olmaz bir durumdur. Her ne kadar bilim ve teknoloji yalnızca matematik, fen bilimleri ve bilgi teknolojileri dersleriyle ilişkilendirilmiş gibi görünse de bilim aslında her derste olmalıdır. Bilimin ve teknolojinin önemi, gerekliliği, bir ihtiyaç olduğu Türkçe derslerinde de metinler aracılığıyla öğrencilere hissettirilmeli ve bu konuda öğrencilerde küçük yaşlardan itibaren farkındalık oluşturulmalıdır. Bu anlatılanlar ışığında Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde bulunan bilim ve teknoloji kategorisine ait atasözü ve özdeyişlerin varlığı oldukça yerinde bir durum olmakla birlikte bu yoğunluğun daha fazla olması gerektiği düşüncesi de yadsınamaz bir gerçektir.

Atasözü ve özdeyiş sınıflandırmamızda daha sonraki yoğunluğun “evrensellik ” kategorisinde olduğunu görüyoruz. İnsan dünyadaki en kıymetli varlıktır. Dili, dini, ırkı, sosyal ve ekonomik statüsü ne olursa olsun her birey; en başta insan olduğu için çok değerlidir ve saygı görmeyi hak eder. Bu bağlamda bireylere insan sevgisini aşlamak; insanlar arasındaki sevgi, saygı, hoşgörü, yardımlaşma ve birbirlerine değerli varlıklar olarak bakabilme olgusunu kazandırmak tüm insanlığın ortak ülküsü olmalıdır. Bu saydığımız düşünceler biz Türk milletinin örf, adet, kültür ve düşünce tarzına da çok yakın olduğu için çocuklarımıza evrensel değerleri ve insan sevgisini aşlamada Türkçe dersindeki metinlerden yararlanmak gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Zaten Türkçe öğretiminin genel amaçlarına baktığımızda aşağıdaki maddenin sınıflandırmamızın bu boyutu ile çok yakından ilgili olduğu göze çarpıyor: *Sözlü ve yazılı Türk ve dünya kültür ürünleri yoluyla Türk kültürünü tanıma ve kazanmalarında, Türk yurdunu ve ulusunu, doğayı, hayatı ve insanlığı sevmelerine yardımcı olmak*. Bu madde doğrultusunda da ders kitaplarındaki metinlerde “evrensellik” konusunda atasözü ve özdeyişlerin bulunmasının olması gereken bir sonuç olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

Bu bağlamda Türkçe öğretiminin genel amaçlarına baktığımızda yukarıdaki düşüncelerimizle aynı doğrultuda olan aşağıdaki bu madde Türkçe öğretiminin bu konuya ciddi önem verdiğini ve sonuçlarla öğretim programının tutarlılık sergilediğini görüyoruz.

Onlara bilimsel, eleştirici, doğru, yapıcı ve yaratıcı düşünme yollarını kazandırmada Türkçe dersinin payına düşeni gerçekleştirmek.

Deyim sınıflandırmamıza baktığımızda, en yoğun kullanımı “tavır-davranış” kategorisinde görüyoruz. Türkçe Öğretiminde aslolan, belirtilmiş amaçların davranışa dönüştürülmesidir. Çünkü bir öğrencinin hedeflenen kazanımı gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ancak onun davranışlarını gözlemleyerek öğrenebiliriz. Özellikle 7. sınıf düzeyinde belirgin bir yoğunluğun olduğu görülmektedir. *7. Sınıf Türkçe Dil bilgisi öğretiminin temel konusu “eylem”dir*. Dolayısıyla en çok kullanımın eylemlerin hakim olduğu “tavır ve davranış” kategorisine rastlanması, bizce tutarlı bir sonuçtur.

Ortaokul Türkçe dersi (5-8. sınıflar) Öğretim Programı; “okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma ve dil bilgisi” olmak üzere beş öğrenme alanından oluşmaktadır. Burada önemli olan bu öğrenme alanlarında hedeflenen davranışları öğrenciye kazandırabilmektir. Bu bağlamda “tavır-davranış” kategorisinde özlü söz örneklerinin fazla olması Türkçe öğretimi açısından oldukça önemli ve gereklidir.

Sınıflandırmamızdaki ikinci yoğunluğun “duygu-duyu” kategorisinde olduğunu görüyoruz. Türkçe öğretiminin genel amaçlarından biri de, “*Öğrencilere;*

dinleme, okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak; estetik duygularının gelişmesinde yardımcı olmak” tır. Bu amaç, Türk Milli Eğitiminin ikinci amacı ile örtüşmektedir. Bu açıklamaya göre “dengeli, sağlıklı ve estetik” duygular geliştirmiş bireyler yetiştirmek konusunda Türkçe dersinde seçilen metinler ve bu metinlerde yer alan deyimler, önemli araçlardır.

Özlü sözler bakımından bir metinde bulunması gereken nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

Özellikle 5. Sınıf Türkçe ders kitabında özlü sözlere sıkça yer verilmelidir. Çünkü öğrenci yeni öğrendiği bir konuya ait örneği ne kadar çok okur ve konuşursa o kadar doğru ve kalıcı bir şekilde öğrenecektir. Öğrendiği konularla ilgili ne kadar çok özlü sözle muhatap olursa duygu, hayal dünyası ve ifade gücü o oranda gelişecek ve zenginleşecektir.

Deyimler, sözcüklerin bir araya gelerek çoğunlukla mecaz anlam kazandıkları söz öbekleridir. Bir Türkçe ders kitabında deyimlerin yer alması, öğrencinin mecazlı söyleyişlerin sözcük öbeği olarak da bulunabildiğini, sözcüklerin bir araya gelebildiğini ve bu yolla yeni anlamlar kazanabildiğini, soyutlaşmayı görmesini ve kavrayabilmesini sağlayacaktır.

Atasözlerinin ve özdeyişlerin metinlerde sık sık bulunması hem öğrencinin tarihine ve kültürüne bağlılığı konusunda kendisine yardımcı olacak ve o bağları sıkılaştıracaktır hem de çocuğun duygu, hayal ve dil gelişimini olumlu etkileyecektir.

Ders kitaplarındaki verilerle Türkçe Öğretim Programı arasındaki ortak yönler olumlu bir durum olmakla beraber bazı önerilerde bulunmak da lazım gelir. Ders kitaplarındaki metinlerde deyimlerin kullanım sıklığı, atasözü ve özdeyişlerde ortaya çıkmıyor. Atasözü ve özdeyişlere biraz daha fazla yer verilebilirdi.

Deyim, atasözü ve özdeyişler üzerine dinleme metinleri, dramatizasyona dayalı etkinlikler, öğrenciler için bu özlü sözleri günlük dilde kullanma çalışmaları dersin

özüne eklenebilir. İşte bunlar aracılığıyla Türkçe dersinde bu konu öğrenciler tarafından daha da içselleştirilmeye çalışılabilir.

Sonuç itibariyle bir Türkçe ders kitabında özlü sözlerin bulunması ve öğrencilerin bu sözlerle sürekli içli dışlı olması; öğrencinin sözcük dağarcığını zenginleştirmesini, soyut ve çok yönlü düşünebilmesini, tarihinden ilham alabilmesini ve dersler çıkarabilmesini karşılaştığı sözlerin kimi zaman kendisine yol göstermesini sağlayacaktır. Bu durum, özlü sözlerin hem hayata pratik katkılar sağlamasını ve bireye rehberlik yapmasını sağlayacak hem de bireyin dil becerisi ve kendini ifade etme gücünün gelişmesinde kendisine oldukça önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1968) *Atasözleri ve Deyimler El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altun, M. (2004). *Türk Atasözleri Üzerine Sentetik Bir İnceleme*. Akademik Araştırmalar Dergisi. S.21, s.79-91.
- Aydın, O. (1972) *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, s.91-96.
- Bafiar S. , Zeybek Köken, S. , Akyol H. , Erarslan M. , Gültekin İ. , Deveci N. , Cıvcır H. , Türk İ. ve Bozdemir B. (2013). *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baş, B. (2002) *Türkçe Temel Dil Becerilerinde Atasözlerinin Kullanımı*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 12.
- Bayraktar, N. Ö. ve Yaşar, F. (2005).“*İlköğretim Birinci Kademe Besinci Sınıfta Deyim Öğretimine İlişkin Uygulamalar ve Deyim Öğretimine İlişkin Yeni Bir Yaklaşım*”. Dil Dergisi. S. 127, s.7-19.
- Bilgin, M. (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Boratav, P. N. (1998). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi. İstanbul. s.118.
- Burdurlu, İ. Z. (1967). “*Atasözlerimizin Cümle Yapıları*”, Türk Dili. C.XVI, S.186, s.508-513.

Burdurlu, İ. Z. (1967). “Atasözlerimizin Cümle Yapıları”, Türk Dili. C.XVI, S.188, s.629-634.

Çalışkan, N. (2010). “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Söz Varlığını Gelistirme: Kavramsal Anahtarlar Aracılığıyla Deyim Öğretimi”. Turkish Studies. 5 (4). s.258-275.

Deniz, K. , Ateşok Deveci, N. , Toker E. ve Özdemir B. (2013). *6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Deniz, K. , Arıcı, Ö. , Gökşen, B. , Dündar, E. , Aksoy, U. , Osmanağaoğlu, S. Ve Ensari, Nur. (2013). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. Dilbilim Terimleri Sözlüğü.(1949). Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.

Edebiyat ve Söz Terimleri Sözlüğü. (1948). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Elçin, Ş. (1986). *Folklor ve Halk Edebiyatının Millî Birliğin Oluşmasındaki Rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. S. 198.

Elçin, Ş. (1986). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. s.623-624.

Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. *Fıkralardan Çıkmış Atasözleri* (Türk Atasözü ve Deyimleri 1,1971).

Gencan , T. N. (1979). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.

Güncel Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr/>

Gündüzalp, S. (2003). *Deyimler ve Öyküleri (Birinci Kitap)*. İstanbul: Zafer Yayınları.

Göçer, A. (2008). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Deyimleri Kullanma Yeterlilikleri Üzerine Bir İnceleme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi Bölümü.

Hengirmen, M. (1995). *Deyimler Sözlüğü(1000 Temel Deyim)*. Ankara: Engin Yay.

Kaçarava, N. (1996). “*Türkçede ‘Göz’ İle Başlayan Deyimler*”. Ankara: Türk Dili. S. 650, s. 129-133.

Mahalli (Yalnız Bazı Yerlerde Kullanılan) Atasözleri (Türk Atasözü ve Deyimleri 1, 1971).

Martı, L.“*Türkçe Öğrenenler Açısından Kalıp Sözler ve İşlevleri*”. (Derya Yaylı ve Yasemin Bayburt). *Yabancılara Türkçe Öğretimi: Politika, Yöntem ve Beceriler*. Ankara: Anı Yayıncılık 2009. s. 105-114.

Onan, B. ve Baş, B. (2009). “*Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatımlarında Deyim Kullanımı: Hatay Ve Sivas Örneği*”. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 6, s. 113-139.

Oymak, M. *Atasözleri ve Deyimler*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

Öz, F. (2001). *Uygulamalı Türkçe Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık. S.240-250.

Özbay, M. (2000). *İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri (Alan Araştırması)*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2009).“*Türkçe Öğretiminde Deyimlerin Öğretme Öğrenme Süreci Bakımından Değerlendirilmesi*”. Millî Eğitim, S181, s.8-19.

Özdemir, E. (1997). *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Pala, İ. (2004). *İki Dirhem Bir Çekirdek*. İstanbul: Kapı Yayınları Sözlük Dizisi.

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları

Sağlam, M. Y. (2001). “*Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem*”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. S.18, s.45-51.

Salan, Z. P. (1999). *Açıklamalı / Örnekli Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Salan Yayınları.

Sinan, A. T. (2008). *Deyim Kavramı Üzerine Notlar*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.18, S. 2, s. 91- 98.

Şahin, D. , Kara, M. , Büyükkeskinli, A. , Er, Ç. , Ceylan, S. , Taşel, N. ve Kayıran, O. (2013). 8. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Ada Matbaacılık.

Tanyeri, C. (2010). *Atatürk'ten Özdeyişler*.

Tek, H. (2013). *Mehmet Akif Ersoy'dan Özdeyişler – Özleyişler*. Gönüllerde Birlik Vakfı.

Temur, T. “*Dinleme Becerisi*”. Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu

Tülbentçi, F. F. (1977). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri. s. 6.

Türk Atasözleri ve Deyimleri .(1971). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Türk Atasözleri ve Deyimleri. (1992) (Haz. Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. (1977). C:1. Dergâh Yayınları.

Ataman, A. (2001). *Türkçe 1-8*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Tüm, G.. (2010). *Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü*.

Uzun, N. E. (1990). *Atasözlerinin Kısaldığı ve Dilbilimsel Eksilti Sorunu*". Ankara: AÜ

Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. S.33, s.141-150.

Uzun-Subaşı, L. (1991). "*Türkçedeki Deyim Yapılarında Biçimbilimsel Ve Sözdizimsel Özellikler*". Dilbilim Yazıları 1990. Ankara: Usem Yay.

Yakıncı, C. , Yakında, H. , Akın, K. (2013). *Tıp Eğitiminde Özdeyişlerin Gücü*. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. S.53, s. 143-150.

Yazım Kılavuzu. <http://www.tdk.gov.tr/>

Yetiş, K. (1993). *Türkçenin Nakışları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Barış Matbaası.

Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Barış Matbaası.

Yücelözen, M. (2001). *Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz*. Türk Dili. 600. s. 869-879.

EKLER

Ek 1 MEB Yayınları 5, 6, 7. Sınıf ve ADA Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Görünümü

Metnin Adı	Yazarı	Sınıf Seviyesi
UÇURTMA	ADNAN ÇAKMAKÇIOĞLU	5. SINIF
PİREYİ DEVE YAPMAK	HAMDİ TOPÇU	5. SINIF
ÖĞRETMENİM	SELMA ERDEM	5. SINIF
ŞEKER DEDE	MEHMET GÜLER	5. SINIF
SEMENDER TOPLANTISI	AYTÜL AKAL	5. SINIF
MERHABA ASKER	E.BEHNAN ŞAPOLYO	5. SINIF
ATATÜRK'ÜN ÇALIŞMALARI	MUZAFFER ERENDİL	5. SINIF
ATATÜRK'LE DOĞUŞ	SÜLEYMAN HAVADAR	5. SINIF
ATATÜRK VE TÜRK DİLİ	ŞÜKRÜ HALUK AKALIN	5. SINIF
O MUSTAFA KEMAL'Dİ	SUNA DOĞANAY	5. SINIF
ÇÖP EV	MİYASE SERTBARUT	5. SINIF
TIRTILDAN KELEBEĞE	BURCU MELTEM ARIK	5. SINIF
ORMAN KONUŞUYOR	TAHSİN BİLENGİL	5. SINIF
YETERLİ VE DENGELİ BESLENME	www.beslenme.saglik.gov.tr	5. SINIF

KANATLI BAL KUTUSU	BAŞAK SEZGİN	5. SINIF
DİLİM DİLİM GÜZEL DİLİM	MİYASE SERTBARUT	5. SINIF
HACI BEKTAŞ VELİ	NECDET KURU	5. SINIF
TÜRKİYE	ADİL TURHAN	5. SINIF
KARAGÖZ BABA İLE HACİVAT USTA	BİR ÇOCUK DERGİSİNDEN ALINMIŞTIR.	5. SINIF
TEKERLEMECİ DAYI	MİYASE SERTBARUT	5. SINIF
KÜÇÜK KAR TANESİ	ŞİRİN ALTINYÜZÜK	5. SINIF
UZAYDA YAŞAM	ALP AKOĞLU	5. SINIF
AY'DA BİR KÜÇÜK SERÇE	ÇİĞDEM SUNA	5. SINIF
GÜZEL BULUT	AYÇA ÇINAROĞLU	5. SINIF
UZAY TELESKOBU VE EDWİN POWELL HUBBLE	BİLGİN ERSÖZLÜ	5. SINIF
BURADA DUR	SAİM SAKAOĞLU	5. SINIF
DÖRT MEVSİMDE DÖRT GÜZELLİK: ABANT	AHMET ARSLAN	5. SINIF
GÜZEL YURDUM TÜRKİYE'M	ZEKİ TAŞKIN	5. SINIF
ANADOLU SEVGİŐİ	ABDÜRRAHİM KARAKOÇ	5. SINIF
BİR PINARLI İDA DAĞI'NIN ETEKLERİ: ZEYTİNLİ	HAKAN DİRİK	5. SINIF

HER ŞEY BİR UÇURTMAYLA BAŞLADI	ASLI ZÜLAL	5. SINIF
BİR TIKLA ELETRONİK POSTA	LEVENT TAŞKIRAN	5. SINIF
BİLGİ ÇAĞI	BESTAMİ YAZGAN	5. SINIF
BİLİM VE TEKNOLOĞİ	NAİM YALNIZ	5. SINIF
GÜNEŞ'İN DOĞDUĞU HER YER	BESTAMİ YAZGAN	5. SINIF
ÇOCUK DOĞRU SÖYLEDİ	BİR ÇOCUK DERGİSİNDEN ALINMIŞTIR	5. SINIF
ŞU HEYKELLERE BAK	TUĞBA CAN	5. SINIF
SİNEMAYA GİTME GÜNÜ	SALİH MERCANOĞLU	5. SINIF
KÜÇÜK EBRU USTASI	RIFKI KAYMAZ	5. SINIF
SANAT EĞİTİMİ	REFİK AHMET SEVENGİL	5. SINIF
KÜTÜPHANE	NİHAT MALKOÇ	6. SINIF
ÇOCUK KİTAPLIĞINDA SABAH TARTIŞMASI	MEHMET GÜLER	6. SINIF
CANIM KİTAP	SUUT KEMAL YETKİN	6. SINIF
KİTAP	MUZAFFER HACIHASANOĞLU	6. SINIF
VİTRİNDEKİ MASAL KİTABI	ÜZEYİR GÜNDÜZ	6. SINIF
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK	KOMİSYON	6. SINIF

ATATÜRK'ÜN FİKİR DÜNYASI	ASLIM ONAT	6. SINIF
ATATÜRK'TEN ANILAR 1. ANI / 2. ANI / 3. ANI	AHMET BEKİR PALAZOĞLU / SONGÜL SAYDAM / KAZIM ÖZALP	6. SINIF
100. YIL ATATÜRK MARŞI	FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA	6. SINIF
ANADOLU'NUN SESİ	İSMET KÜR	6. SINIF
SOYLU BİLGİ AĞACI	BESTAMİ YAZGAN	6. SINIF
ESKİCİ	REFİK HALİT KARAY	6. SINIF
ANADOLU	MUSTAFA RUHİ ŞİRİN	6. SINIF
BAYRAK	ARİF NİHAT ASYA	6. SINIF
FORSA	ÖMER SEYFETTİN	6. SINIF
MEŞE İLE SAZ	LA FONTAİNE	6. SINIF
DİJON'DAN TRABZON'A	SABAHATTİN RAHMİ EYUBOĞLU	6. SINIF
NASRETTİN HOCA	AYDIN SU	6. SINIF
YAŞAMIMIZDAKİ RENKLER	ATILLA BİRKİYE	6. SINIF
SAHİBİNİ UNUTMAYAN KÖPEK	HASAN LÂTİF SARIYÜCE	6. SINIF
ANADOLU'DA BAHAR	ABDÜRRAHİM KARAKOÇ	6. SINIF
BAYRAM YERİ	MUZAFFER İZGÜ	6. SINIF

HOŞGÖRÜLER DİYARI MARDİN	ADNAN AVUKA	6. SINIF
İNSANI SELÇUKLU DEVİRİNE GÖTÜREN ŞEHİR: KAYSERİ	YAŞAR KEMAL	6. SINIF
ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE KALAN MAHALLELER	RIDVAN CANIM	6. SINIF
BOŞ ARSA	MUSTAFA KUTLU	6. SINIF
KINALI KEKLİK	MİYASE SERTBATUR	6. SINIF
ORMAN KÜSTÜ BİZE	KEMALETTİN ŞENOCAK	6. SINIF
HAYVAN OLİMPİYATLARI	BANU BİNBAŞARAN TÜYSÜZOĞLU	6. SINIF
YILDIZLAR, EVREN VE GALİELO	BİLGİN ERSÖZLÜ	6. SINIF
TATLI DİL	ŞEVKET RADO	7. SINIF
ÖYLE DENMEZ	CEVDET KUDRET	7. SINIF
BİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK KARİKATÜR	HAKKI USLU	7. SINIF
YOLCU KONMAZ OTELİ	CEMİL MİROĞLU	7. SINIF
OYA	MİNE ERBEK	7. SINIF
UNUTUKMAYAN HAFTA	İBRAHİM GÜLTEKİN	7. SINIF
ATATÜRK VE TÜRK DİLİ	HASAN SANCAK	7. SINIF
ATATÜRK VE TÜRK TİYATROSU	LÜTFİ AY	7. SINIF

ATATÜRK'ÜN OKUTTUĞU MUSTAFA	SELAHADDİN GÜNGÖR	7. SINIF
MUSTAFA KEMAL'İ DÜŞÜNÜYORUM	ÜMİT YAŞAR OĞUZCAN	7. SINIF
BAKARDIM GÜNEŞ AVUÇLARIMDA	BEŞİR AYVAZOĞLU	7. SINIF
HAYATA AÇILAN KAPILAR	OYA BERK	7. SINIF
PEMBE İNCİLİ KAFTAN	ÖMER SEYFETTİN	7. SINIF
İYİMSERLİK, KÖTÜMSERLİK	ŞEVKET RADO	7. SINIF
ANADOLU'DA RENKLER ÜSTÜNE	MEHMET ÖNDER	7. SINIF
MİRAS KEÇE	KENAN HULUSİ KORAY	7. SINIF
OĞUZ DESTANI	TÜRK DESTANI	7. SINIF
MEHMET AKİF ERSOY	ABUZER KALYON	7. SINIF
TATLI BİR GELENEK LOKUM	ŞEBNEM TÜRKÖĞLU	7. SINIF
BOL DEYİMLİ BİR YAZI	ELİF ŞAFAK	7. SINIF
SULAR	ÅŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU	7. SINIF
SON KUŞLAR	SAİT FAİK ABASIYANIK	7. SINIF
KUTUP YILDIZI	ALP AKOĞLU	7. SINIF
ORMANDA	HİKMET BİRAND	7. SINIF
YEŞİL GÖZLÜ KARDAN ADAM	TACETTİN ŞİMŞEK	7. SINIF

OSMANLI DÜRÜSTLÜĞÜ	ZEHRA AYDÜZ	7. SINIF
ODCU HAFTASI ŞENLİKLERİ	SERVET SOMUNCUĞLU	7. SINIF
ANADOLU'DA KONUKSEVERLİK GELENEKSELDİR	MEHMET ÖNDER	7. SINIF
KOMŞUSUZLUK	ALİ ÇOLAK	7. SINIF
BİR ŞEKERLİ, BİR ISPANAKLI	AYŞE İLKER	7. SINIF
MERAKLI PANDORA VE KONUŞAN SANDIK	AHMET ÜNVER	8. SINIF
AŞK MEKTUPLARI	REŞAT NURİ GÜNTEKİN	8. SINIF
KAZILIK DAĞININ ASLANI BOĞAÇ HAN	ATILLA DİRİM	8. SINIF
HAYATIN HESABA KATTIĞI	MURAT ÇİFTKAYA / SENAİ DEMİRCİ	8. SINIF
ANNECİĞİM, ANNECİĞİM	NAİM TİRALİ	8. SINIF
ATATÜRK HAKKINDA HATIRALAR VE BELGELER	AFET İNAN	8. SINIF
ATATÜRK (KİŞİLİĞİ, İLKELERİ, DÜŞÜNCELERİ)	AHMET KÖKLÜGİLLER	8. SINIF
AKILCILIK, BİLİM, EĞİTİM	BU KİTAP İÇİN YAZILMIŞTIR.	8. SINIF
TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	SUAT İLHAN	8. SINIF
ATATÜRK'TEN SON	HALİM YAĞCIOĞLU	8. SINIF

MEKTUP		
ATATÜRK VE ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ	PROF. DR. YURDAKUL YURDAKUL	8. SINIF
ORMAN DEDİ Kİ	SABAHATTİN KUDRET AKSAL	8. SINIF
GÜNEY VE BATI ANADOLU ORMANLARI	AYHAN ATAKOL	8. SINIF
DÜNYA YUVARLAKMIŞ	ALP AKOĞLU	8. SINIF
YANAN ORMANLARDAELLİ GÜN	YAŞAR KEMAL	8. SINIF
CEVİZ	YAKUP KADRI KARAOŞMANOĞLU	8. SINIF
BİRLİKTE	MEHMET SALİHOĞLU	8. SINIF
ÇALIKUŞU	REŞAT NURİ GÜNTEKİN	8. SINIF
HERKESİN DEĞERİ KENDİNE GÖRE	MONTAİGNE(MONTE YN)	8. SINIF
MİSAFİRLİKLERİMİZ	ŞEVKET RADO	8. SINIF
TARİHİN TANIĞI YAZI	GÖKHAN TOK	8. SINIF
TATLI DİL	ŞEVKET RADO	8. SINIF
BAYAN HARDY	STEPHEN GLENN (STEFİN GİLEN)	8. SINIF
TELEVİZYONDA ERGENLİK ÇAĞI	CAN DÜNDAR	8. SINIF
SANA MAİL'İM VAR	İSMAİL ÖRGEN	8. SINIF

ÇOCUKTUM UFACIKTIM, TOP OYNADIM ACIKTIM	BUKET UZUNER	8. SINIF
GÜNEY AMERİKA GEZİ İZLENİMLERİ	GÜLTEN DAYIOĞLU	8. SINIF
HAYALİNİZDEKİ ODA	İPEK ONGUN	8. SINIF
ZAMAN YÖNETİMİ – BÜYÜK TAŞLAR	İNTERNETTEN	8. SINIF
BİR GÖL, BİR DENİZ	TURGUT TARHAN	8. SINIF